

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**DET
GRUNDTVIGSKE
SYDFYN**

**AF
MARTIN PEDERSEN**

GYLDENDAL

**DET GRUNDTVIGSKE
SYDFYN**

MARTIN PEDERSEN

DET GRUNDTVIGSKE
SYDFYN

MED FORORD AF

DR. PHIL. HANS JENSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMXXXII

**COPYRIGHT 1942 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN**

—
OPLAG: 2000 EKSEMPLAREN

—
**PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN**

*I taknemlig Erindring om mine For-
ældre, Gaardejer Niels Kr. Pedersen
og Hustru, Karen Sofie, født Nielsen,
Eskildstrup Hovgaard, Søllinge Sogn.*

VED Udgivelsen af nærværende Skildring af det Grundtvigske Menigheds- og Folkeliv i Sydfyn udtaler jeg en Tak til Historikeren, Dr. phil. Hans Jensen, for de Impulser, han gennem Samtaler har ydet mig til Udførelsen, og for det Forord, hvormed han karakteriserer Bogens Indhold. Ligeledes takker jeg afdøde Valgmenighedspræst Karl Povlsens Datter, Frøken Kirsten Povlsen, for venlig Assistance ved Fremskaffelse af Materiale vedrørende Ryslinge Valgmenighed, og Friskolelærer Jørgen Nielsen, Nr. Lyndelse, for orienterende Udtalelser om de fynske Friskoler. Endelig udtaler jeg ogsaa en Tak til den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse for den mig fra Stiftelsen ved Arbejdets Paabegyndelse ydede økonomiske Støtte til Gennemførelse af de nødvendige Forstudier.

Forfatteren.

FORORD

Af Dr. phil. Hans Jensen.

DER er i nærværende Bog givet en Skildring af dansk grundtvigsk Bondekultur, som den formede sig paa Sydfyn i dette Aarhundredes første Periode — den for det danske Samfund i dets Helhed saa lyse og lovende Tid mellem Aarhundredskiftet og den første Verdenskrigs Udbrud 1914. Der tales under de Vilkaar, den anden Verdenskrig hidfører for Danmark, meget om N. F. S. Grundtvig som det danske Folks mest centrale aandelige Førerskikkelse, og det maa da frembyde en meget betydelig Interesse at se en Skildring af, hvorledes Grundtviganismen har kunnet forme sig i Praxis, naar den grundtvigske Paavirkning fra Kirke og Højskole nedfældede sig i en Befolkning og kom til at bestemme dens Holdning i det daglige som over for alt Aands- og Samfundsliv. Intet Sted i Landet er dette vistnok sket i samme Udstrækning eller i hvert Fald saa karakteristisk som paa Ryslingeegnen, den Egn, hvor Kristen Kold i 1851 begyndte sin Højskolevirksomhed, og hvor Vilhelm Birkedal i Aarene nærmest efter 1864 kom til at grundlægge den første Valgmenighed, det første Led overhovedet i de frie grundtvigske Menighedsdannelser.

Det foreliggende Skrift er ikke historisk i den Forstand, at det vil skildre selve Udviklingen af den grundtvigske Bevægelse i Sydfyn gennem dens forskellige Faser i det halve Aar-

hundrede mellem 1864 og 1914, men det er en Tilstandsskildding, et Kulturbillede, der skal belyse det modne Resultat af denne Udvikling, som det forelægger i Periodens sidste Del gennem Livsformerne hos den anden Generation af fynske Grundtvigianere — den, der allerede havde faaet sit Aandspræg gennem Opdragelse eller Uddannelse, og for hvilken Idealer og Interesser, der engang stod Kamp om, var blevet noget selvfølgeligt.

Fremstillingen knytter sig til et Forarbejde af systematiske Studier, men er dog først og fremmest bygget paa personlige Indtryk og Erindringer. Forfatterens væsentligste Kompetence til at behandle sit Emne ligger i hans eget Udspring fra de Kredse, han skriver om, og til hvis Liv og Livssyn han har et saa intimt Kendskab som nogen.

Redaktør Martin Pedersen er født den 16. Februar 1894 i Eskildstrup, Søllinge Sogn (Klaus Berntsens Fødeby), som Søn af Gaardejer Niels Chr. Pedersen, en Jyde fra Horsens-egnen. Hjemmet var Moderens Fødegaard. En Morbroder til Martin Pedersen var en kendt grundtvigsk Præst, Kristen Nielsen (sidst i Jernved ved Ribe), der døde i ung Alder, men dog naaede at faa gennemført endnu værdsatte Studier over Grundtvigs Salmedigtning. Gaardejer Niels Chr. Pedersen havde en meget livlig Interesse for baade Landbrug, Politik og religiøse Spørgsmaal, stod Valgmenighedspræst Karl Povlsen i Ryslinge meget nær og var i en Aarrække Valgmenighedens Næstformand. Han hørte til Dalum Landbrugsskoles Støtter („Dalum Venner“) og var politisk i nær Føling med „Fyns Tidende“ og dens Udgiver, Landstingsmand Jørgen Pedersen. Den Aand og Tankegang, der prægede Hjemmet i Eskildstrup, kan nu af Sønnen skildres som typisk for Ryslingeegnens Liv i det hele.

Martin Pedersen gik som Barn i Søllinge Friskole hos Friskolelærer Peder Pedersen, gennemgik ogsaa den til Friskolen hørende „Fortsættelsesskole“ og var 1912—13 Elev paa Ryslinge Højskole. 1914 begyndte han journalistisk Virksomhed ved „Fyns Tidende“ og blev dette Blads lokale Repræsentant paa Ryslingeegnen, hvor han refererede Højskolemøder, Landbrugsmøder og politiske Møder. Som Soldat i Sikringsstyrken kom Martin Pedersen under Verdenskrigen til København, kunde her et Semester følge Professor Kromanns Forelæsninger paa Universitetet og blev efter Soldatertiden Elev paa Borups Højskole med Lærere som P. A. Rosenberg og Th. A. Müller. Et Aars Tid var han Journalist ved „Ringsted Folketidende“ og derefter i et Par Aar indtil 1920 Rigsdagsreferent og politisk Reporter ved „Hovedstaden“, idet han samtidig drev Korrespondance til nogle Venstreblade i Provinsen. Tro mod sit Hjems politiske Interesser og Anskuelse deltog han livligt i Venstres Ungdomsbevægelse, og 1920 blev han af Sigurd Berg ansat som Redaktør af „Langelands Avis“, der senere gik over til et Aktieselskab. Hans Virksomhed paa Langeland kom til at strække sig over mange Aar, i hvilke han var Deltager paa flere Maader i Landsdelens offentlige Liv. Ved Rudkøbings 650-Aars Jubilæum i 1937 forfattede han et Festspil („Eventyret om Rudkøbing“), der blev opført for 6—7000 Mennesker. Samme Aar opgav han sin langelandske Redaktørstilling og blev Medarbejder ved „Berlingske Tidende“, og han er fra 1938 dette Blads Jyllandsredaktør med Bopæl i Aarhus.

Martin Pedersen siger om sig selv, at det er Paavirkningen i Hjemmet, Højskolebesøg, Møder og Kirkegang, der har været bestemmende for hans Udvikling. Naar da hans Bog om det Grundtvigske Sydfyn er skrevet med saa megen Varme, med

den Kærlighed, der ifølge Grundtvig først kan gøre en Mand klog paa det, han vil forstaa, skyldes det altsaa, at Bogen behandler sin Forfatters egne aandelige Forudsætninger, som han stadig fuldt vedkender sig. Formentlig vil Skriftet kunne hævde sig som et Bidrag af Betydning til den verdensberømte danske Bondestands Kulturhistorie.

HJEMMELIVET

DER lever paa Aarhuseggen en spøgefuld Historie om Grundtvigsk paavirkede Bønders personlige Forhold til Dagliglivets praktiske Krav. En Købmand i Aarhus kunde — hedder det sig — fra sit Kontor med Bestemthed fastslaa, om en indkørende Vogn tilhørte en Grundtvigianer eller en Bjørnbakker. Hvis det første var Tilfældet, knirkede Vognhjulene højlydt, fordi de ikke var smurt. Grundtvigianeren var udelukkende optaget af aandelige Sager og tænkte ikke paa noget saa jordbundet som at smøre Vognen, før han kørte til Byen. Den af Lars Bjørnbak i Viby forstandsmæssigt paavirkede Bonde holdt derimod sit Køretøj i glimrende Orden.

Historien er mere end en Spydighed udtalt fra Viby og møntet paa Testrup. Den rummer netop det Gran af Sandhed, der gør den interessant. Den Grundtvigske Vækkelse var i Danmark et vældigt Vaarbrud for Aandens Virksomhed og Forplantelse, som hos den først vakte Generation — naturligt nok — kunde give sig Udslag i en vis Ligeegyldighed overfor de saakaldte nærmeste Krav.

Fra Sydfyn, Centret for Udviklingen af Grundtvigsk Aandsliv, kendes flere Eksempler, som belyser Forholdet om end under nok saa elskværdige Former. De først vakte Bønder paa Ryslingeeggen var fuldstændigt hjertagne af alt det nye, de

oplevede. De beskæftigede sig i deres indbyrdes Samtaler udelukkende med Emner, hvortil de hentede Stof fra Vilhelm Birkedals Prædikener, medens de til Underbyggelse af deres fælles Syn atter og atter gentog „Det er, som Birkedal siger.“ De samtalede meget, og de sang endnu mere. Sangen lød bag Ploven og under Leers Klang, og alle Vegne hvor to og tre var forsamlede, ja, der var Bønder, som endog afbrød deres Udearbejde midt paa Dagen for med deres Husstand at kunne hengive sig til nogle Timers vederkvægende Samtale og Salmesang inden Døre. Der blev vel ikke ligefrem forsømt noget væsentligt i Bedriften ved denne usædvanlige holden Andagt tidligt og silde. Men der skete en uundgaaelig Afslappelse i Interessen for praktiske Opgaver, og der gik ligesom et lille Skaar i noget af det, der hidtil havde været Bønders Ære.

Betegnende er det da ogsaa, at Karl Povlsen straks, da han havde begyndt sin Gerning som ung Præst hos Vilhelm Birkedal, rent spontant lod det Førsteindtryk komme til Orde at de af Birkedals Forkyndelse saa stærkt grebne Bønder, der Søndag efter Søndag fyldte Valgmenighedskirken, i praktisk Dygtighed syntes at staa noget tilbage for deres ikke-Grundtvigske Standsfæller paa Egnen. Udtalelsen herom, som jeg kender fra mundtlige Overleveringer, blev noget af et Forargelsens Tegn i Menighedskredsen og bidrog, antager jeg, til Hidførelse af den nye Tingenes Tilstand hvor aandelig Interesserethed forenede sig med fremadstræbende personlig Dygtighed.

I min Barndom fortalte man om Fædrenes Grebethed med Respekt, men ogsaa med Glimt af Humor, hvori man udtrykfuldt karakteriserede det overdrevne i Grebethedens første Ytringsformer som et lykkeligt overvundet Stadium. Helst dvælede man dog under Omtale af det forbigangne ved saadanne

Mænd, som havde vist Foregangssind baade paa aandelige og timelige Omraader, Tyge Hansen, Ferritslev, f. Eks., Valgmenigheds- og Friskolebevægelsens trofaste Støtte, hos hvem tekniske Hjælpemidler tidligt var bragt i Anvendelse til Fremme af Landbrugsdriften. (jfr. Povl Hansen „Mine Minders Bog“). Nu vidste man, at der var kommet Ligevægt i Tingene ved Aandskraftens Indflydelse. Undtagelsen var blevet den faste Regel. De Grundtvigske Bønder var paa Række dansk Landbrugs Foregangsmænd, maalbevidst arbejdende i egne Bedrifter, ledende og styrende i Landbrugets Organisationer, hvor deres Sans for Fællesskabets Værdier udviklede store Resultater.

Da Klaus Berntsen i December 1909 ved et Møde i Grundtvigs Hus i København talte om Vilh. Birkedal i Anledning af den store Forkynders Hundredaarsdag, kunde han med berettiget Stolthed fastslaa, at det var Mænd fra Valgmenigheds-kredsen, der stod i Spidsen ikke blot for det aandelige Liv, men ogsaa for de timelige Foretagender over næsten hele Fyn. Vi Fynboer har da, sagde Taleren, en særlig Grund til at takke Birkedal som Grundlægger af det aandelige Fællesskab, hvorved ogsaa de timelige Værdier er vokset frem til Gavn for hele vort Folk.

*

I litterære Skildringer har den stedfundne Udvikling ofte været fremstillet som en Bevægelse fra den ene Yderlighed til den anden, fra det højstemte i Sang og Tale til det magtbestemte i økonomiske og politiske Folkelivsforeteelser. Johan Skjoldborgs Roman „Bjærregaarden“ fra 1902 viser, hvorledes Grundtvigianismens anden Generation lever sit dygtige og praktiske Liv uden egentlig Tilknytning til første Generations Aandsliv. Gammel-Jens synger Grundtvigske Sange i sin

Aftægtsstue, alene. De yngre paa Gaarden synger kun sjældent. Hans Søn, den nye Storbonde, omsætter de indvundne Aandsværdier i politisk Indflydelse i Aamtsraadet og paa Rigsdagen. Hans Kirkegang er begyndt at antage Karakteren af et Par aarlige Kirkebesøg med Altergang. Det offentlige Livs Klange lever i hans Sind, medens hans Hjemmeinteresser væsentligt samler sig om Hingsteopdræt. „Kirkestemningen“ kommer bedst frem, naar han paa Gaardspladsen præsenterer Munkedal Nr. 4 for Hesteavlforeningens Medlemmer.

Andre Skildringer, der som denne bæres af jyske Motiver, gaar i samme Retning. Men ingen af dem rammer den fynske Virkelighed, hvilke Realiteter der iøvrigt ligger bag. En nu næsten glemt Roman af Marius Møller „Folkets Førere“ har hentet sit Materiale blandt fynske Grundtvigianere, hvorved Billedet er blevet noget anderledes, men ikke egentlig mere veltruffet. Her udfører Hovedpersonen „Profetens Livssyn“ i en politisk Ideologi, der er fynsk Grundtvigianisme saare fjern.

Det klareste Billede af den fynske Virkelighed faar man ved Genkaldelse af det enkelte Hjems Væsen, som netop var Udtryk for den fælles Stræben mod høje Idealer. Hjemmet kendtes især paa dets Renhed, i Tanke og Tale. Paa Væggen var ikke ophængt noget Skilt med Paaskrift „Al Banden og Sværgeren frabedes“. Men det vilde ogsaa have været aldeles overflødig. Gammel-Grundtvigianerne havde sat Skel mellem dem, der bandede, og dem der ikke gjorde det, siger Grønvald Nielsen i sine „Minder fra Barndom og Ungdom“. Ja, og dette Skel vedligeholdtes af anden Generation som et Middel til ydre Placering af Mennesker. Der blev ikke i Hjemmet udtalt nogen Ed eller noget af de i Tiden gængse Kraftudtryk uden ved eventuel Gengivelse af anden Mands Udtalelse for Kuriositetens Skyld eller maaske til Skræk og Advarsel. Ej heller blev

der under nogen Form fortalt tvetydige eller tvivlsomme Historier. Den raadende Stemning tillod det ikke. Fremmede, som ikke hørte til Kredsen, vidste eller følte det og afstod helt uvilkaarligt fra eventuelle Tilbøjeligheder til at bruge grov Mund, saaledes som mange afstaar fra Brugen af Kraftudtryk i Nærværelse af Gejstlige.

En anden Side af Hjemmets Væsen var Blufærdigheden overfor det dybeste, Kristentroen. Kun sjældent blev der talt direkte om Trosspørgsmaal, og gudelig Tale var fuldstændig udelukket. Det dybeste kunde man synge om og høre om men ikke uden videre udlevere til almindelig Samtale. Det var hævet over almindelig Diskussion som selve den monumentale Bibelsætning: i Begyndelsen var Ordet. Hvis nogen Udenforstaaende besøgte et Grundtvigsk Hjem i Haab om at faa sig en rask lille Religionsdisput, blev han skuffet. Her mødte han Troen i Form af levende Liv, ikke i Læresætninger, forudfattede Meninger eller Lyst til Diskussion. Bortset herfra kunde der tales om alle Ting. Emnerne frembød sig i rigelig Mængde, i alt hvad der rørte sig i Tiden, alt politisk og offentligt, alt „folkeligt“ — hvad der nu kunde ligge heri — alle tekniske Fremskridt. Interesserne gik viden om. Det offentlige Liv var til for Hjemmets Skyld. De nye Ting skulde være Midler i det Godes Tjeneste. Det var den Opfattelse, man kunde møde som et gennemgaaende Træk under forskellige Ytringsformer.

Hjemmets Hoved-Interesse var Børnenes Ve og Vel — Opvæksten af „Spiren frisk og grøn i tidlig Vaar“. Grundlaget var det engang givne: Trosordet, eller som det oftest hed, Daabsordet. Vækstbetingelserne udviklede sig efter „Naturens Orden“ ved Forældrenes gode Eksempel og ved deres Ja eller Nej udtalt til afgørende Vejledning for Børnene. En Tale af Karl Povlsen holdt ved et Friskolejubilæum (Rudme Friskoles 50

Aars Jubilæum 28. Sept. 1908, Referat efter Fyns Tidende) angiver Forældrenes Stilling overfor Børnene som „Kongens, Profetens og Ypperstepræstens“.

„I Hjemmet skal“, sagde Karl Povlsen, „Fars og Mors Ord være Kongebud og deres Magt skal være ubetinget. Forældrene skal ikke blot kunne sige Ja til deres Børn, de skal ogsaa kunne sige Nej, fordi Børnene maa lære at være nøjsomme og beherske sig. Hele Livets Kunst bestaar i at sige Ja og Nej hver til sin rette Tid. Naar Forældrene skal være Børnenes Profeter, vil det sige, at de skal være deres Lærere. Hjemmet er en Skole for Barnet, hvor der naaes videre end i nogen anden Skole. Intet er mere bestemmende for Barnets Fremtidsvej end den Undervisning, det faar i sit Hjem. Den ypperstepræstelige Gerning bestaar i at bringe Offer og frembære Bønner. Forældrenes Bøn begynder ved Barnets Vugge og varer ved til deres sidste Aandedræt. Det er et fattigt Menneske, der ikke bliver bedt for, og det er et vaabenløst Menneske, der ikke har lært at bede.“

Saadan talte Karl Povlsen om Forældrenes Opgaver i et Hjem, der stræber efter at blive „Et Afbillede af det store Hjem hos Gud“, og som Præsten talte, saadan blev der handlet i Hjemmet.

Hjemmet var Fællesskabets Arnested og Jævnhedens Hovedsæde. Alle var lige i den fælles Stræben, enten denne gjaldt regelbundet dagligt Arbejde eller Løsningen af nye Opgaver. Børnene arbejdede paa lige Fod med de tjenende Medarbejdere, og ingen maatte holde sig for god til Arbejde af nogen Art. Der var ikke Rum for Junkertilbøjeligheder hos Sønerne og Frøkennykker hos Døtrene. Hver skulde yde sin Indsats. Alle spiste ved samme Bord. Alle havde Lejlighed til at øse af de samme Aandskilder, der tjente til Styrkelse af

Personkvaliteten. Travlheden kunde være nok saa stor, der blev dog Tid til Fællessang, Læsning, Deltagelse i Folkemøder, Idrætsøvelser m. m., og først og sidst til Kirkegang i Valgmenighedskirken. Hver Søndag kørte Fjedervognen af Gaarde fuldt læsset med Ældre og Unge, som skulde deltage i Dagens Gudstjeneste for der at hente Kraft til Fællesskabets Vedligeholdelse.

Bondehjemmets praktiske Arbejde var i disse Aar — Perioden fra Slutningen af Halvfemserne til Verdenskrigens første Aar — mere end en Opgave for Dagen og Vejen. Det krævede Indarbejdelse af en Række nye tekniske Hjælpemidler, hvori blandt særlig Radsaamaskinen, Selvbinderen og Elektromotoren skabte Revolution i Landbrugsdriften. Det krævede Tilrettelæggelse af nye Avlsmetoder for Kvægbruget, nye Mejeridriftsforhold, større og mere rationelle Produktioner. Opgaverne pegede fremad mod nye Muligheder for Grøde og Fremgang. Derfor passede det af Landbrugsskoleforstander Jørgen Petersen, Dalum, givne Løsen saa godt til hele Stemningen: „Aldrig færdig, altid paa Vej“.

I det generelle Billede har den fynske Bonde-Grundtvigianisme afsat sine lyse varme Farvetoner. Dens praktiske Indsats blev i særlig Grad kendelig indenfor Kvægavlen, og man har her med en vis Ret, om end ogsaa med en vis Ironi, kunnet tale om „Ryslinge-Stammen“ i dobbelt Betydning: som en Aandsretning og en Kvægstamme. Vist var de gode Mænd paa Ryslinge-Eggen stærkt optaget af deres „Taurus'er“, og hvad de ellers hed, de forskellige Avlsdyr, hvis Efterkommere nu hædres med Kongepræmier og smykkes med gyldne Ringe. Vist blev der ogsaa talt rigeligt om Fedtprocenter og Stambogsføring Mand og Mand imellem. Men Kvægavlens Fremme var alle Dage et Led i det almindelige Fremskridtsarbejde til Ære

for Land og Folk. Hvorvidt Jyderne drev Afguderier med deres Heste faar staa hen. De fynske Bonde-Grundtvigianere gjorde aldrig Tyren „Taurus“ til et helligt Dyr. De holdt ikke Kirkestemning i Kostalden, men gav paa passende Maade hver Ting sin Tid. De var i deres praktiske Stræben ikke blot „al tid paa Vej“. De var i Frem-march mod et større Maal. Det var, som om de havde sat Kur-sen direkte mod Himmeriges Port.

Gaardejer Niels Kr. Pedersen, født i Haurum Skovgaard $15/2$ 1866, død i Eskildstrup $20/3$ 1921.

*

Læserne vil sikkert undskyldde, at jeg her til yderligere For-klaring af Tilstanden fremdra-ger nogle Træk fra mit eget Hjem.

Mine Forældre hørte til Be-vægelsens anden Generation. De havde begge, før de satte Bo, været paa Ryslinge Højskole og var begge dybt grebne af Karl Povlsens Kristendomsforkyndelse i Ryslinge Valgmenigheds- kirke. Min Fader var født paa Horsenseggen og havde fra sin Ungdom haft nogen Forbindelse med „De stærke Jyder“, hvad han betragtede som en Værdi. Min Moder var barnefødt paa Gaarden og havde som Ung oplevet Bevægelsens Kamptid paa den Grundtvigske Side, skønt hendes Fader, der var konserva- tiv Sognekirkeemand, nødigt saa sine Børn blande sig med „disse Narre“. Mange Gange havde hun „stjaalet“ sig hjemme fra om Søndagen for at deltage i Valgmenighedens Gudstjeneste, og det

samme havde hendes Søkende gjort. Svært havde det været for dem saaledes at gøre deres Fader imod, men de havde ikke kunnet lade være dermed. De handlede ud fra deres Samvittigheds dybeste Trang. Da omsider de Gamles Modstand var brudt, og Valgmenigheden var fuldt anerkendt, havde de følt sig frie og uden Tynge, lykkeligt overbeviste om, at det, de havde vundet, var Kampen værd. Det gamle Slægtleds fuldstændige Overgivelse skete ved Bedstemoders Indmeldelse i Valgmenigheden efter eget Ønske i en Alder af 80 Aar, efter Bedstefaders Død.

Min Moders personlige Udbytte af Kirkegang og Mødedeltagelse var fremfor alt Salmesang og Folkesang. Selv var hun sig i høj Grad dette bevidst. Et Sammenligningsgrundlag havde hun i Biskop Balles Lærebogsramser, som hun fandt komisk tørre og livstomme ved Siden af den mægtige, levende Sang, der var blevet hendes Eje. Sangens Ord og Toner randt af hendes Sjæl som fra et udtømmeligt Kildevæld til Udtryk for Sorg og Glæde og for personlige Meninger. Hun var, hvad man med et velkendt Citat kalder „Livet i Huset“, og hun ramte det Centrale i Hjemmets Stemning, naar hun fremsagde det lille Vers:

Om du tjener Land og Rige
 eller du som Karl og Pige
 gør din Dont og gaar dit Bud,

Karen Sofie Pedersen, født Nielsen, født i Eskildstrup 9/8 1861, død samme Sted 13/5 1934.

om du styrer Gaard og Fæste,
 eller kun din Husbonds Heste,
 det er et for Himlens Gud.

Det ene Menneske er — dette var min Moders faste Overbevisning — aldrig mere end det andet i Kraft af noget ydre. Karakteren og Sindelaget er afgørende, og kun Gud i Himlen kender det enkelte Menneskes sande Værdi. Naar jeg fremhæver denne min Moders Livsopfattelse, som den udtryktes i Verseform, er det fordi jeg tror den karakteriserer videre ud. For at fuldføre det indre Billede maa jeg tilføje, at min Fader var udpræget „Højskolebonde“ med stærkt udtalte Interesser for alt, hvad der levede i Tiden, i lige Grad optaget af Landbrugsarbejdet og det offentlige Liv.¹⁾ I Hjemmet supplerede mine Forældre hinanden ved deres Evners forskellige Ytringsformer, og i Aand og Sandhed var de lige. I alt hvad de foretog sig hver for sig eller i Fællesskab viste de, at de byggede deres Liv paa „Ordets Klippegrund“.

Hjemmelivet var baaret af Respekten for det daglige Arbejde og de Interesser, der knyttede sig hertil. Meget tidligt hørte jeg Bibelordet: „Den, der ikke vil arbejde, skal heller ikke have Føde“, og i Praksis lærte jeg Betydningen af de Ligelighedsprinciper, jeg har skildret i det foregaaende. Arbejdet hørte Hverdagen til. Søndagen var fredlyst som Helligdag og Kirkedag Aaret rundt — ogsaa under uroligt Vejr i Høstens Tid, hvor man maaske andre Steder kunde være tilbøjelige til at lade Høstvognene rulle. Der skulde, hed det sig, nok blive Tid og Lejlighed til at bjerge Kornet paa Hver-

¹⁾ Ved sin Død 1921 fik min Fader et smukt Eftermæle i de fynske Dagblade. Redaktør Niels Egebjerg, der kendte ham fra det politiske Arbejde i Venstres Vælgerforening i Nyborgkredsen, skrev i Nyborg Avis, at „han var en Pryd for den Stand, han satte en Ære i at tilhøre.“

dage, uden at noget gik til Spilde. Det indendørs Liv havde sit bestemte Præg. Samtalerne ved Bordet drejede sig væsentligst om foreliggende Arbejdsopgaver eller om politiske Spørgsmaal, hvorom der sjældent var nogen Uenighed mellem Husbond og Medhjælper. Husandagter holdtes ikke, men hver selvkabelig Sammenkomst med Naboer og Aandsbeslægtede sluttede med Afsyngelse af aandelige og nationale Sange, og meget ofte blev en almindelig Aften en stor Sangaften inden for Familie kredsen, naar Trangen til at synge havde meldt sig. Jule- og Nytaarsaften fremhævedes Højtiden ved Bordbøn, der fremsagdes af min Fader. Det aarlige Høstgilde indleddedes regelmæssigt med Ingemanns „Det lufter mildt i Høst fra Velsignelsernes Hjem“, og ved Familiefester var „Paa Jerusalem det ny“ en af de mest benyttede Salmer, især de to sidste Vers blev ofte sunget til Indledning eller Afslutning:

Lad det kendes, Herre god,
 Huset her staar godt i Fod
 paa den ægte Klippe.
 Dufte lad dets Blomsterkrans,
 straale lad det i sin Glans,
 aldrig lad det glippe.

Regn os til dit Vennelag.
 Under vort det ringe Tag
 værdiges at træde.
 Hør vor Bøn og hør vor Sang.
 Giv „Guds Fred“ sin rette Klang,
 os vor Herres Glæde.

Hviletiden i „Skumringen“ anvendtes i stor Udstrækning til Læsning af Hjemmets Avis og den Litteratur, der var til Raadighed. Min Fader havde i Aarenes Løb, overvejende ved Indkøb hos Antikvarboghandlere, anskaffet et ganske anseeligt

Dagligstue-Bibliotek, bestaaende af faglige og historiske Skrifter, Grundtvigs samlede Værker, det store Værk „Opfindelsernes Bog“, forskellige Leksika, Holbergs og Hostrups Komedier og en Del tilfældigt udvalgt Skønlitteratur. Desuden var der Lejlighed til at følge Tidens Romaner gennem en Sogne-Læsekreds, der lod de nye Bøger cirkulere mellem Medlemmerne. Her stiftede vi Bekendtskab med de fleste af Jakob Knudsens Romaner, hvis Skildringer vakte nogen Diskussion og fremkaldte Bemærkninger om, at Forfatteren „gik for vidt“. Af religiøse Bøger husker jeg frem for andre Biskop Rørdams kristelige Lære. Omkring 1920, da Thorkild Skat Rørdam som ung Valgmenighedspræst havde begyndt at gøre nye Læresætninger gældende, læste min Fader meget i denne Bog, der saaledes brugtes som Værn mod Bispesønnens kætterske Meninger.

Naturligvis fandtes ogsaa Ingemanns historiske Romaner i Bogsamlingen. De blev ikke læst højt, som i første Generation af Grundtvigske Hjem, men var i al Stilfærdighed anbefalet Ungdommen som god og sund Læsning. Selv læste jeg i 12 Aars-Alderen „Valdemar Sejr“ og fik i den Anledning Ros af mine Forældre. Nylig har jeg læst den igen og derved faaet bekræftet, hvad jeg længe har vidst, at dens Indhold er som skrevet til Støtte for det Grundtvigske Hjems Opdragelsesmetode. Eksemplerne paa ædle Handlinger taler deres stærke Sprog, og Hjærtets Godhed vurderes højere end ydre Glans og Herlighed. Naar Ingemann lader den døende Dronning Dagmar sige til den fattige Jomfru Kristine: „Et fromt og godt Hjærte gør selv den ringeste og fattigste rigere end en Dronning i Guds Øjne“, er det som talt lige ud af min gode Moders Sind.

Den almindeligste Form for Læsning var Enkeltmandslæs-

ning. Hvert enkelt Medlem af Familien sad ved Bordet med sin Bog, den ene for Eksempel med A. D. Jørgensens „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“, den anden med en Roman eller Komædiebog. Højtlesning dyrkedes ikke meget, dog læste min Fader som Regel hver Vinter „Genboerne“ højt for hele Husstanden.

Der var i mit Hjem Rum for megen Munterhed og naturlig Livsglæde, medens Pjat og ungdommelige Unoder kvaltes som Ukrudtet paa Marken under det voksende Korn. Tidens Døgnviser vandt ikke Indpas, i hvert Fald ikke paa en saadan Maade, at det betød noget. Man fandt Morskab i andre Ting og satte mere Pris paa den alenlange fynske Folkevisæ „Paa Laundrup Mark der ligger en Gaard“, der handler om Kærlighed og Overtro og den jævne Godheds Sejr over ydre Størhed. Min Moder kunde den udenad og sang den gerne. Alle kendte den og betragtede den som en fornøjelig Underholdningsvisæ. Klaus Berntsen — Egnens store Søn — sang den ved selskabelige Sammenkomster endnu paa sine gamle Dage.

*

Hvad der var bærende i store Træk for det enkelte Hjem, var ogsaa bærende for Fællesskabet i dets videre Udstrækning. Hjemmene var ensrettede for det samme aandelige Formaal, der rakte helt ind i Evigheden. De vilde det samme og troede det samme. Derfor havde de betrygget sig, saa godt de kunde, gennem deres egne Kirker og egne frie Skoler. Betyggelsesmidlerne var sat mere i System, end man vist i Almindelighed forestiller sig. De var som et helt stort Fæstningsanlæg med Borge og Taarne i Centret og velbefæstede Forter i store Kredse udenom. Der kunde under de givne Forhold ikke være Tale

om væsentlige Paavirkninger udefra. Der var heller ingen Modtagelighed for saadanne. Fællesskabet rakte saa vidt og gik saa dybt, at al aandelig Trang blev tilfredsstillet, og Børn og Unge vidste bogstavelig talt ikke af noget andet „Liv“ end det, der rørte sig indenfor Hjemmet og de Kredse, med hvilke det var saa nøje forbundet.

Men var det ikke ogsaa et Liv af usædvanlig Beskaffenhed? Kortest og smukkest karakteriseres det ved den velkendte Indskrift over Kr. Lohmanns Skolehus paa „Hlidarende“ i Aasum: Kundskab er meget, Kærlighed er alt. Dette var Kendemærket for alle Hjem, hvor Lyset brændte og Kraften kendtes i levende Liv.

FRISKOLEN

Den frie Børneskole blev en Del af den „Livets Skole“, som Grundtvig ifølge aabent Brev til sine Børn af 1839 havde „tryglet Jordens Guder om at bygge“. Den var bygget ikke af Jordens Guder, men af Jævnfolk, som havde forstaaet, hvad den kunde bruges til. Bygmesteren var Kristen Kold, den mærkeligste Skolemand, Danmark har fostret, og Bygherren i snævrere Forstand var Vilhelm Birkedal, den store Prædikant, der antog Kold som Huslærer for sine Børn i Ryslinge Præstegaard og gav ham Lejlighed til ogsaa at holde Skole for „halv-voksne Drengene“ i en af Præstegaardens Udlænger. Disse to — den jævne Aandspraktiker og den højtflyvende Idealist — skulde lige netop mødes, for at Begyndelsen kunde blive gjort. De var for forskellige og hver for sig for ensidige til at kunne arbejde sammen i det lange Løb¹⁾). Kold tog Konsekvensen af deres Gemytters Uoverensstemmelse og flyttede et godt Stykke bort fra Ryslinge, til Hindsholm, hvor han i Dalby begyndte

¹⁾ Sognepræst, tidligere Højskoleforstander Johs. Monrad fortæller i sin Bog om Birkedal, at Kold som oftest mødte Præstens højtsvungne Tale med et skeptisk: „Aah, ja, saamænd“, og anfører videre, at Kold ved Lejlighed opgjorde Regnskabet mellem sig og Præsten paa følgende originale Maade: „Naar jeg taler, løfter jeg Folk saa højt op“ — her bøjede han sig og udstrakte Haanden nogle Centimeter over Jorden — „men naar Birkedal taler, sender han dem højt til Vejrs, og saa er der stor Fare for, at de falder ned og slaar sig. Dette skulde jeg bøde paa, men jeg var for haardhændet, og saa stødte vi sammen.“ — Monrad tilføjer, at dette var rigtigt set.

en ny „fri Børneskole i Tilslutning til en Kreds af Grundtvigske Hjem“. Denne Skole, der kom i Gang 1852, er siden blevet kaldt de danske Friskolers Moderskole.

Da Grunden var lagt, skred Byggeværket frem, jævnt og støt, ved mange Hænders begejstrede Medvirken og i Pagt med Menighedslivets Vækst og Udvikling, medens unge Lærere i stigende Tal meldte sig til det nye egenartede Skolearbejde. Næsten hvert Sogn og hver By indenfor Valgmenighedsomraadet fik oprettet sin Friskole som Midtpunkt for en Grundtvigsk Forældrereds, og det vil sige, at hele det sydøstlige Fyn og mere end det blev dækket af Friskoler. I 1910 var de fynske Friskolers Antal ifølge Dansk Friskoleforenings da udsendte Jubilæumsskrift ialt 54. Heraf fordelte ca. 40 Skoler sig i Rundkredse udenom Ryslinge, medens Resten var at finde længere ude i Periferien. I Odense By var der 3 Skoler, i Nordvestfyn 4. Linien for det egentlige fynske Friskoleland kan drages fra Hindsholm over Odense og derfra i sydvestlig Retning til Faaborgegnen. Udenfor denne Linie fandtes enkelte „lyse Pletter“. Kun „Sletten“ i Nordfyn og Assenseggen var uden Friskoler.

Paa dette Tidspunkt — altsaa omkring Friskoleforeningens Jubilæum 1910 — stod de fynske Friskoler paa deres Højeste. Deres Undervisning var i offentligt Omdømme faktisk Normen for god Skoleundervisning. Naar man vilde fremhæve en bestemt offentlig Skole med Anerkendelse, vidste man ikke noget bedre at sige, end at dens Undervisning var „ligesaa god som Friskolens“. Repræsentanterne for den offentlige Skole fandt dette ganske naturligt. De ældre Friskolelærere, der gav Tonen an, nød uforbeholden Anerkendelse for deres milde Hyrdesind, hvormed de var andre til Eksempel. Unge Lærere uddannedes i de Gamles Aand paa et særligt Friskoleseminarium

i Ringe — opretholdt fra 1902 til 1915 — under Ledelse af Skoleforstander Laurs Rasmussen, Dansk Friskoleforenings Formand, hvis Indflydelse rakte videre end de fleste andre Friskolemænds. Flere Friskoler havde oprettet Efterskoleklasser med en Undervisningsplan, svarende saa nogenlunde til de offentlige Mellem- og Realskolars, men med Bibeholdelse af Friskolens særlige Metoder. Stat og Kommuner ydede Tilskud til Skolerne under faste Former i Henhold til deres Elevtal, og hele Offentligheden udviste en Friskolevenlighed, hvis øverste Symbol var Friskolepioneren Klaus Berntsen i den høje Embedsstilling som Konsejlspræsident, Rigets første Mand efter Kongen.

*

Vil man gøre sig Friskolens Væsen klart, maa man begynde ved Udgangspunktet for dens Tilblivelse: Hjemmenes Liv og Hjemmenes Stræben. Friskolen skulde paa en Gang tjene til Fremme af „Livssynet“ i Forældrekrede og til Afstemning af Børnenes Sind efter de Idealer, der aandeligt talt bar Hjemmene oppe. Kærnen i dens Undervisning var Fortælling af Bibelhistorie og Fædrelandshistorie i karakterdannende Øjemed, det vil sige: med stadig Fremhævelse af store Linier i Udviklingen og store Personligheder, ved hvis Indsats Lyset sejrer over Mørket. I sine væsentlige Træk støttede Fortællingen sig til Grundtvigs bibelske og fædrelandshistoriske Sange, der var samlede af H. Bøgedal og A. Laursen i en lille Sangbog til Friskolebrug. Læreren havde her Emneskema og Tankestof til Kommentarer ved Haanden, og Sangene kunde synges i nøje Tilknytning til Emnebehandlingen, hvorved dennes Grundtanke yderligere fremhævedes. Hver „Time“ indledes og afsluttedes regelmæssigt med Fællessang.

De gamle Friskolelærere, i hvem Fortællemaadens Grund-

lægger, Kristen Kold personlig havde indblæst Aand og Begejstring, var alle Fortællere i den store Stil med ejendommelig Evne til at gøre Indtryk paa Barnesindet. Man maatte, som

Friskolelærer Peder Pedersen, født i Brangstrup ved Ringe $24/3$ 1851, død i Søllinge $9/7$ 1933.

Povl Hansen, Vallekilde, udtrykker sig, uvilkaarligt „rykke nærmere“, naar man hørte en af dem fortælle. Eller man kom, som Grønvald Nielsen, Vestbirk, har sagt, til at hunge og tørste efter Kundskab og Livsvisdom ved at høre deres jævne, varmtføjte Fremstilling af et historisk Emne. Hvilken Rigdom, Fortællingen indebar, kan jeg bedst forklare, naar jeg henholder mig til min egen gamle Lærer, Peder Pedersen, Søllinge, en af Kolds sidste personlige Disciple, paa hvis Gravsten man med Rette har skrevet: „Han talte sandt om Smaat

og Stort og jævnt om alt det Høje“ — en let Omskrivning af Friskolens Tankesprog, den mest kendte og oftest citerede Verslinie fra Grundtvigs Sang „Der skinner en Sol i Lys og Løn“.

Peder Pedersen var en Fortæller af høj Kvalitet. Han berettede om det gamle Testamentes Patriarker med en Overbevisning, som om han havde kendt dem personlig, og han skildrede nytestamentlige Begivenheder saa levende og virkelighedsbetonet, at man gerne kunde tro, han selv havde oplevet dem som en af Jesu Disciple. Højst naaede han i Fremstillingen

af de store Tildragelser, efter hvilke vi fejrer vore kristne Højtider, og her var hans ledende Tanke den, vi kender fra Verslinierne „Højtiden vokser med Dagen, Paaske og Pinse udsporang af Jul“. Fædrelandshistorie fortalte han nærmest i Saxo-Stil med karakteriserende Bemærkninger om historiske Personers Væsen og Handlemaade, og i Skildringer af Begivenheder, som i særlig Grad optog ham, lagde han en mærkelig varm og bevægende Stemning, som rev Tilhørerne med. Naar han med Glædestaarer i Øjnene gentog Frihedsstøttens Kongeord om Borger- og Bondefrihed, maatte ogsaa vi Børn græde af Glæde over den store Begivenhed, der udløste bundne Kræfter til Held og Lykke for hele Folket. Saa stor var hans Magt over Sindene. I direkte Opdragertale udtrykte han sig hyppigt i Ordsprogsform, for Eksempel: Hvad der er værd at gøre, er ogsaa værd at gøre godt. Eller: Man kan sagtens være smuk nok, det er sværere at være dygtig nok, men allersværest at være god nok! — Troen paa det Gode var ledende for hele hans Tankeliv.

Hvad de gamle Friskolelærere havde ydet gennem deres Fortælling, var blevet Erfaringsgrundlag for Friskolefolket. Man vidste nu, hvad det vilde sige, at alt — som Kold havde sagt — skulde komme „indenfra“, og man havde faaet fastlagt Retningslinierne for den „levende Undervisningsmaade“, der skulde tjene til det indre Vækstlivs Fremme, saaledes som det Gang efter Gang kom til Udtryk paa Friskoleforeningens Aarsmøde. Interessant er en Udtalelse fra 1909 af Foreningens Formand, Laurs Rasmussen, der fremhæver Fortællingens Værdi, aabenbart med særlig Adresse til de yngre Lærere, „Koldungerne“s Afløsere og Arvtagere. „Vi skal,“ siger Laurs Rasmussen, „fortælle, saa det bliver, som vi selv oplever det hele. Vor Undervisning skal være Anskuelighed, og Børnene

skal ledes til at arbejde med Energi, dog maa de aldrig faa større Opgaver, end deres Forestillingsliv kan rumme. Er først Energien vakt, begynder Selvopdragelsen, og den er det vigtigste af alt. Saa faa Bøger som muligt, saa megen Fortælling vi kan overkomme, det er Vejen frem.“ (Referat i Aarskriftet). — Dette er en ledende og indflydelsesrig Friskolemands Redegørelse for den fuldmodne Friskoles Undervisningsprogram med Angivelse baade af Midler og Maal.

Et af Friskolevirksomhedens ydre Træk var dens Uafhængighed af Eksamenssystemet. Ganske vist blev der i Skolerne holdt en Foraarseksamen, hvor Sognepræsten som Tilsynsførende mødte til Overhøring, velvillig og interesseret, men det var nærmest en offentlig Tillidsforanstaltning. Der var ingen Pointgivning efter Karakterskala fra „slet“ til „ug“. Børnene gik ud af Skolen med Livets Lærdom i Sindet, og Karakterbogen, der spiller saa vigtig en Rolle i den offentlige Skole, kendte de næppe nok af Omtale. Hvis Eksamensvæsenet kom paa Tale i deres Hjem, fik de at vide, at Eksamen var til ingen Nytte for almindelige Mennesker, der skulde leve deres Liv ved praktisk Arbejde. Hjemmene var interesserede i Karakterudvikling til Godhed og Dygtighed, ikke i fine Eksamensresultater.

Den almindelige Antipati mod Eksamensvæsenet var som selve Fortællemaaden en Overlevering fra Kristen Kold, der under sin Kamp mod Lektierperiet havde taget bestemt Afstand fra alt, hvad der smagte af den „sorte Skole“. Størstedelen af Kolds personlige Disciple blandt Lærerne havde efter endt Uddannelse for Principets Skyld undladt at tage Eksamen, og det var ikke ualmindeligt, at de ved Fremholdelse af Friskole-Idealer talte lidt kritisk om den offentlige Skoles Eksamensapparat (— hvorfor den offentlige Skole i Friskole-

egnene talte mindst muligt herom). Man erkendte Eksamens Nødvendighed i højere Skoler for Folk, der skulde være Præster, Læger eller Sagførere, men ansaa den ellers ikke for et Middel til at komme frem i Verden. „I kan jo bare se paa mig,“ sagde Klaus Berntsen ved et Folkemøde i Svendborg 1911, „jeg har klaret mig godt nok uden Eksamen“. Dette var Friskolefolkets „Syn paa Sagen“, udtrykt med Smil og personlig Overbevisning af Danmarks Førsteminister.

Som Hjemmenes Skole var Friskolen Jævnhedens Symbol. Ikke blot holdt den sig fri for Lektietvang og Eksamenstryk, ogsaa andre ydre Formaliteter havde den med rund Haand fejlet til Side. Børnene sagde du til deres Lærer som til Far, Mor og Kammerater og nævnte ham som Regel ved Fornavn. Knud Rasmussen i Sødinge kaldtes slet og ret Knud, Jørgen Nielsen i Nr. Lyndelse Jørgen, Peder Pedersen i Søllinge Peder, i Omtale dog oftest Peder Skolelærer. Dette faldt ganske naturligt, og Respekten led ingen Skade ved denne ligefremme Omgangsform. Tværtimod. Læreren var som en Patriark, under hvis vaagne Øjne alle uvilkaarligt opførte sig mønsterværdigt. Hans Autoritet trængte ikke til ydre Afstivning. Hvad Børnene med klare Stemmer sang om Morten Borup, kunde umiddelbart overføres paa deres egen Lærer:

Han trænger ikke til Stokken,
ej heller til Ferle og Ris,
saa vel regerer han Flokken,
men alt paa en bedre Vis.

Men Friskolen var andet og mere end en Børneskole. Den havde en særlig og meget betydningsfuld Funktion som aandelig Transformatorstation for hele Egnen med Ledningsnet til alle Hjem gennem folkelige Foreninger. Der var altid Spæn-

ding paa Ledningerne, og Friskolelæreren dirigerede Strømstyrken med sikker Haand. Han holdt Aftenskole for Unge en Gang om Ugen og for Ældre en Gang om Maaneden. Han stod i Spidsen for Kredsens Foredragsvirksomhed, bestemte hvilke fremmede Talere, der skulde komme, og satte hvert Foredrag i passende Ramme ved en indledende og afsluttende Tale. Han var Forsanger ved alle Sammenkomster og selvskreven Taler ved alle større Festligheder. Han gav Tonen an ved de Unges Foreningsfester, viste sig en Gang imellem i Salen, mens der dansedes, deltog lidt i Selskabeligheden og kom endelig til Stede, naar der skulde brydes op, for at sørge for en aandelig betonet Afslutning med Tale og Sang. Naar tilsidst „Dejlig er Jorden“ eller „Altid frejdig“ havde lydt, stod han ved Døren og gav hver enkelt af de Unge Haanden til Afsked.

Friskolelæreren var som Forældrenes nærmeste Ven jævnlig Gæst i Hjemmene, hvis Glæder og Sorger han delte. Ved Familiefester i Anledning af Barnedaab, Konfirmation eller Bryllup holdt han en personlig præget Tale til Glæde og Opmuntring for alle Deltagerne, og ved Begravelse holdt han Mindetale over den Afdøde. I Kraft af sit nøje Kendskab til hvert enkelt Hjems Forhold forstod han at finde smukke og rammende Udtryk for raadende Stemninger i Glæde og Sorg, og i personlige Samtaler under selskabeligt Samvær kunde han ved sin Fortælleevne give værdifulde Bidrag til Forstaaelse af Emner, der rakte ud over Dagen og Vejen. Lys og Varme udstraalede fra hans Person.

Det er atter Peder Pedersen, Søllinge, jeg tænker paa. Muligt havde han særlige Evner til folkeligt Opdragelsesarbejde i Fortsættelse af den egentlige Friskolegerning. Men alle hans Kaldsfæller arbejdede paa samme Maade med Opgaver, der

tjente både Børn og Voksne. Interessen for Hjemmene og for Ungdommens Ve og Vel var den fynske Friskoles Særkende. Læreren fulgte de Børn, han havde haft i sin Varetægt i Skolen, under deres videre Udvikling, saa langt frem paa Livets Vej, som overhovedet muligt, ja, slap dem egentlig aldrig af Syne.

*

Friskolens ydre Glans svandt forholdsvis hurtigt i Tiden efter Verdenskrigen, da andre Indflydelser, udsprunget

Søllinge Friskole med tilhørende Øvelseshus (i Forgrunden).

af de voksende Byers System- og Eksamensskoler, trængte sig stærkere og stærkere frem, ogsaa i Grundtvigsk prægede Landdistrikter. Adskillige Skolemænd har ment, at de Værdier, Friskolen har udviklet, omsider er blevet absorberet i det folkelige Skoleliv, saa Skolen selv faktisk er blevet overflødig. Jeg er ikke saa sikker paa, at denne Betragtning kan staa for en nærmere Prøvelse. Meget tyder paa, at Friskolens Eksempel ikke kan undværes, og højst karakteristisk er det, at selve Lederen af Københavns højt udviklede Skolevæsen, Skoledirektør Thorkild Jensen, har efterlyst Friskolens Opdragelses-Idealer gennem en Udtalelse om, at vi nu trænger mere til Godhed end til Dygtighed, som vi i de senere Aar har faaet nok af (Berlingske Tidende, 19. Oktober, 1937). Jeg lader dette tale for sig selv.

De gamle Friskolelærere lod sig aldrig selv friste til Over-

vurdering af Friskolens Betydning og dens utvivlsomme Indflydelse paa den offentlige Skole. De tog deres Gerning for, hvad den var, og følte sig taknemlige over at kunne hjælpe Hjemmene¹⁾ til Opdragelse af Ungdommen i dansk og kristelig Aand.

— Friskolens Virksomhed maa, sagde den gamle Friskolelærer Jørgen Nielsen, Nr. Lyndelse, under en Samtale 1938 (udførligere gengivet i Berlingske Aftenavis ^{15/3} 38 i Anledning af J. N.s 80-Aarsdag), ses i Sammenhæng med det folkelige Aandsliv, der udviklede sig under Grundtvigs og Kolds Førerskab. Selv har jeg stedse med Begejstring fulgt de af disse to Store anviste Veje. Jeg har fortalt Bibelhistorie og Fædrelandshistorie udførligt, lidt for udførligt maaske, men altid med Lyst, desuden har jeg lagt Vægt paa Elementærfagene, Læsning, Regning og Skrivning. Jeg kan tale med om de Grundtvigske Sanges Betydning for Fortællingen. Jeg ved, at disse Sange med deres lyse, festlige Tone har virket inspirerende, livgivende, direkte opdragende; tænk paa Sangen om Vingaardsmanden Nabot og den onde Dronning Jesabel, der slutter med disse Linier:

Sandhed lever op paany,
Falskhed synker som et Bly,
evigt i Afgrunden.

Saadanne Ord har evig Gyldighed, og Børn forstaar dem, naar en levende Skildring er knyttet dertil. Eller tænk paa

¹⁾ Et ejendommeligt Udtryk for Friskolelærersindet er givet af den gamle Vandrelerer Morten Eskesen i en Artikel i „Højskolebladet“ Nr. 45, 1909, hvori det hedder: „Gud velsigne Hjemmene . . . Forældrene, som elsker deres Børn, vil jo dog vide, hvem de vælger til at dyrke deres Børns Sind og Evner og opøve dem til gavnlig Virksomhed. Og er der end nok dem, der har større Indsigt og Omløb i Hovedet end adskillige af disse, saa har de dog det Fortrin, Forældre-kærligheden giver, til at forstaa med Hjærtet.“

Sangene om Kong Davids Barndom og om Jesu Opvækst i Nazareth, noget af det skønneste, der er skrevet paa Dansk. Disse Sange slaar Bro fra Jorderigs Egne til Himmerigs lyse Sale ...

Jørgen Nielsen sluttede med en mere personlig Udtalelse:

— Jeg er taknemlig, og min Tak, fordi jeg fik Lov at være med i en stor Bevægelse gaar til Gud i Himlen og hans Tjener Grundtvig, hvis Person mange Gange har forekommet mig mærkeligt nærværende. For 10 Aar siden havde jeg en mærkelig Drøm, som endnu staar forunderlig tydeligt i min Erindring. Jeg drømte, at jeg sad i Vartov Kirke og hørte Grundtvig prædike. Jeg var stærkt grebet, og da Gudstjenesten var forbi, og jeg gik ned ad Kirkegulvet, kom jeg til at følges med den Gamle selv. Jeg vendte mig da om imod ham og udtalte min varmeste Tak til ham for alt, hvad han havde givet det danske Folk. Ja, dette var kun en Drøm, og dog var det sidste Virkelighed, forsaavidt som Takken lever dybt i mit Sind.

Ryslinge Højskole.

H Ø J S K O L E N

Paa vor Kirkevej hjemmefra til Ryslinge kørte vi forbi det lille Hus i Ryslingeegyden, hvor Kristen Kold efter sit Ophold hos Vilh. Birkedal havde holdt Skole for unge Mennesker, inden han flyttede til Hindsholm. Her havde — fortalte man — den mærkelige Mand Dagen før den lille Skoles Aabning ligget paa Knæ og bedt til Gud, at der maatte komme Elever i rette Tid, og hans Bøn var blevet hørt. Et helt Læs unge Mennesker var blevet leveret fra Venner i Kertemindeegnen paa selve Indvielsesdagen. I vor Ungdommelighed syntes vi,

det var saa længe siden, denne ejendommelige Begivenhed udspillede, og dog var der den Gang kun forløbet godt et halvt Hundrede Aar. Længere fremme paa Vejen passerede vi den nuværende Højskole, der forekom os at være den mest selvfølkelige af alle store Institutioner, vi havde hørt omtale, Københavns Universitet indbefattet. Den laa som et befæstet Slot midt i Landsbyen — store Bygninger med Smaataarne og Karnapper, foran ved Indkørslen en Bydam, der havde Karakter af en Voldgrav. Og derinde i Skoleslottet var Alfred Povlsen den styrende, Valgmenighedspræst Karl Povlsens Broder, hvis statelige Skikkelse vi kendte fra Kirken og fra Højskolens Talerstol. „Der König von Ryslinge,“ havde en tysk Skolemand kaldt ham ved et Besøg. Ja, vi var ganske klar over, at han var Konge i sit Rige. Karl Povlsen havde med den tyske Karakteristik som Udgangspunkt spøgefuldt sagt, at hans Broder maaske nok kunde ligne Frederik den Syvende, men Alfred Povlsen selv vilde helst sammenligne sig med Christian den Fjerde, fordi han i denne Konges stærkt udtalte Byggelyst fandt sin egen Trang til stadige Skolebyggerier tydeligt afspejlet.

*

Dette er et Erindringsbillede fra min tidligste Ungdom. I en lidt mere fremrykket Alder blev jeg Elev paa Skolen Vinteren 1912—13 og fik her personlige Indtryk, som paa ingen Maade gjorde de ungdommelige Forestillinger til Skamme. Med sine 200—250 Elever fra alle Egne af Landet var Ryslinge Højskole ikke blot en Landsskole, der bidrog til unge Fynboers Samkvem med Folk fra andre Landsdele, den var først og fremmest en Hovedbestanddel i den „Livets Skole“, hvortil Børne-Friskolen dannede Forhallen, i Egnens offentlige Omdømme nærmest vurderet som nu Universitetet i For-

hold til Mellem- og Realskolerne. En særegen Fornemhedens Patina hvilede over Skolelivet, og Folkelighedens bredeste Ytringsformer, som Friskolerne paa saa mange Maader befordrede, fik her en vistnok tiltrængt Afslibning, medens Optragelsesarbejdet fortsattes ved Vejledning af de Unge til Aandsdannelse og Kundskabssøgen.

Grundplanen for Undervisningen var den Højskole-klassiske: Fællessang, historiske og litterære Foredrag, Dansk og Regning, Idræt. Fordelingen af Opgaverne mellem Lærerne var foretaget under Hensyn til hver enkelt Uddannelse og Indstilling. Alfred Povlsen selv underviste i Verdenshistorie og beskæftigede sig især med den græske Oldtid og Israels Folk. Alexander Højlund, der som Lærer havde afløst Povlsens mangeaarige nære Medarbejder, den folkekære P. Andresen (— i en Aarrække Forstander paa Vinding Højskole), tog sig af den ældre Fædrelandshistorie og Naturfagene, Johannes Monrad, nu Sognepræst i Kølstrup, havde den nyere Tids Danmarkshistorie og Samfundslære som Hovedfag. Yderligere havde de nævnte Lærere og et Par yngre Lærerkrafter hver sit Hold Elever til Dansk og Regning og andre almene Fag.

Alfred Povlsen var den Gang 60 Aar gammel og stod i sin Manddoms fulde Kraft. Han var som Taler en Formens Mand, værdig og stilfuld. Ikke for ingen Ting havde han søgt sine Forbilleder blandt det klassiske Grækenlands store Talere. Hans daglige Time fra 11 til 12 forekom maaske til at begynde med mange at være den mindst morsomme, men efterhaanden som han ved sin Personligheds Fylde fik Tag i sine unge Tilhørere, vendte Stemningen, og man kom til at betragte denne Time som Dagens bedste. Povlsen havde udpræget Sans for Historiens store Træk, medens Enkeltheder interesserede ham mindre (— Ingen har nogen Sinde hørt ham tale om

Smaatterier). Hans Fremstilling var syntetisk. Han søgte gennem de store Kræfters Verden ind til Menneskekarakteren og viste, hvad den ædleste Kamp kostede. Blandt mine Optegnelser fra Skoletiden findes et Referat af hans Betragtninger over Spørgsmaalet Krig og Fred, fremsat i Tilslutning til en Skildring af 30-Aarskrigen, og indeholdende nogle Sætninger, som jeg tror er betegnende for hans historiske Syn: „Tænk om Morten Luther, da han havde rejst Reformationens ledende Tanker, var traadt tilbage af Frygt for den kommende Krig. Tænk om det Hele var blevet til ingen Ting? Men Luther traadte ikke frygtsomt tilbage, og ingen vil i Dag sige, at de blodige Reformationskampe har været uden Betydning.“ Og Læren han uddrog heraf var denne: „Hver især maa vi arbejde paa at blive taalsomme overfor hinanden, men aldrig taalsomme, naar Sandheden kues eller trues. Altid maa vi være rede til at gaa i Kamp for det, vi elsker og tror paa.“

Under den bevægede Forsvars-Diskussion 1909 havde Alfred Povlsen sagt sin klare Mening om, hvorledes der retteligt skal tales til Ungdommen paa danske Højskoler: „Der skal ikke tales til Ungdommen, som Ørene klør, men saaledes at den bliver varm om Ørene, føler Lovens og Idealets Fordring i hele sin Højhed og Strenghed og betages af Lyst til at gaa

Højskoleforstander Alfred Povlsen, født i Randers ^{10/11} 1852, død i København ^{21/2} 1934.

ind under denne Fordring.“ (Højskolebl. 1/6 09). Enhver af hans gamle Elever vil kunne vidne, at han selv fyldestgjorde dette Krav. Netop saaledes talte han i de Timer, hvor han med Kraft og Alvor skildrede Menneskeslægtens Historie. Først henimod Vinterskolens Slutning lagde han mere forjættelsesfulde Toner ind i sin Tale. Saa tog han Tanken om et Verdensbroderskab op til Behandling og udviklede, hvilke Muligheder der kunde være for Virkeliggørelse af et saadant Broderskab, naar Karaktererne afstemtes efter Kristendommens store Principper.

De to Lærere, Alexander Højlund og Johannes Monrad, supplerede ved deres dygtige Indsats hver paa sin Maade Alfred Povlsen. Jeg vil tro, at de forsaavidt angaar Evne til Paa-virkning af Eleverne stod nogenlunde lige. Personlig følte jeg mig stærkest knyttet til Johannes Monrad, hvem jeg den Dag i Dag er taknemlig for god og veltænkt Vejledning i Danmarks nyere politiske Historie og Aandshistorie. Monrad var en Lærer med friskt Sind og betydelig Trang til at give Korrektiver til gængse Forestillinger om, hvad der tjente til Folkets bedste. Meget forfriskende virkede hans Dragen til Felts mod det alt for jævne i Menneskers Vaner og Tilbøjeligheder og hans Opfordringer til Ungdommen om at sætte sig høje Maal:

„Hvor var det herligt, om vi en Gang
kom ud af alt dette jævne
og satte Foden til Vejrs med Sang,
selv om en Saal skulde revne“.

Disse Linier fra Chr. Richardts Sang, „Det hørtes sige, da vi fik Fred“, er for mig kommet til at staa som Kvintessensen af den unge Højskolelærers aktuelle Paamindelser til Ungdommen — Paamindelser, der vel tog Sigte paa visse Ten-

denser hos Landbostanden til at hensynke i en jævn Velværetilstand, hvor Idealerne blegnede, medens alt gik sin jævne, trygge Gang.

Johannes Monrad bestræbte sig for Indførelse af samtalende Undervisning i Dansktimerne. Ligeledes interesserede han sig stærkt for Skolens Spørgkasse, hvori Eleverne nedlagde Spørgsmaal med Navns Underskrift. I Ryslingebogen 1913 har han under Overskriften „Ungdommen spørger“ gengivet et Udtog af de Spørgsmaal, han gennem et Aaremaal har haft til Besvarelse. Spørgsmaalene er for en stor Del tids-karakteristiske. For Eksempel: Skal Danmark med i Kaprustningerne? Hvordan vil Formueskat i Forbindelse med Jordværdiskat komme til at virke? Er Jakob Knudsen en god Forfatter, eller kan det siges, at hans Bøger virker nedbrydende paa Moralen? Er det rigtigt at forbyde Ungdommen at læse de moderne Forfatteres Bøger? Hvad er en Fritænker? Andre Spørgsmaal omfatter dybe Livsproblemer: Hvordan skal man være for at være en god kristen? Hvorfor er Mennesket skabt med fri Vilje, naar den kun bringer Ulykke ved ikke at følge Guds Vilje? Guds Ord i Daaben, hvordan skal det forstaas?

Hvad der blev svaret paa disse og andre Spørgsmaal har af gode Grunde ikke kunnet medtages i Fremstillingen, men Monrad fastslaar paa Grundlag af det foreliggende Materiale, at Højskoleungdommen ikke er uden Sans for dybe menneskelige Problemer: „Grundtvigs Tro paa, at der hos dansk Ungdom findes et Menneskeliv, som nok er værd at vække, nære og oplyse, er ikke blevet gjort til Skamme.“

Skolens Grundfæstelse i den kristne Tro fremhævedes ved den daglige Morgenandagt, hvor Alfred Povlsen selv eller Johannes Monrad efter Afsyngelse af en Morgensang fremsagde Trosbekendelse og bad Fadervor, endvidere kom Kristen-Be-

kendelsen til Udtryk i Tilrettelæggelsen af hele Skolestoffet og ofte i Valget af Sange. Endelig havde i denne Henseende Skolens Tilknytning til Valgmenigheden en ganske særlig og meget væsentlig Betydning. Eleverne havde Adgang til alle Gudstjenester i Nazaretkirken og kunde her gennem Karl Povlsens Prædikener finde Næring for deres Trosliv og Støtte for deres personlige Trang til Udvikling af Aandsfællesskab med andre. De kendte Karl Povlsen fra Skolen, hvor han holdt regelmæssige Foredrag om danske Digtere, og man maa ikke tro, at de af Magelighed holdt sig borte fra Kirken. De mødte næsten fuldtalligt, Søndag efter Søndag, draget baade af Prædikanten og Menighedslivet. Mange Elever kunde efter Aars Forløb skrive til Forstanderen og bede ham takke Broderen for de gode og fornøjelige Digter-Skildringer paa Skolen, men, føjede de til, hvad han gav os i Kirken, det var dog det bedste.

Hvad Idrætten angaar, var Ledelsen i de bedste Hænder hos Jens Ovesen, en af Ryslingeegnens gode Sønner, hvis Indsats for Fremme af dansk Folkegymnastik omtales i et særligt Afsnit. Jens Ovesen forestod Delingsførerskolen, hvis Virksomhed ifølge Alfred Povlsen var „af samme Stof og Støbning som Højskolens“, og havde øverste Tilsyn med Skolegymnastiken, der til daglig lededes af hans nærmeste Medhjælper Rasmus Hansen. Jens Ovesen var noget for sig selv. I Foredragssalen fyldte han vel ikke saa meget som i Gymnastiksalen, men hans ugentlige Timer i Legemslære var ikke kedelige, og han havde en udmærket Evne til at samtale med Eleverne paa lige Fod. Mange fandt i ham en god og forstaaende Lærer-Ven. Han nærrede stor Kærlighed til Ungdommen, og jo mere han mærkedes af en fremadskridende Sygdom, desto hyppigere fandt denne Kærlighed Udtryk i Ord

og Handling. Han havde en Gang hørt Frelsens Hærs Leder, General Booth, samle sit Livs Intentioner i en enkelt Sætning: „Vær god mod andre“. Det havde han aldrig kunnet glemme, og de sidste Aar af sin Levetid sluttede han regelmæssigt sin Afskedstale til Eleverne med Frelsergeneralens Ord: Vær god mod andre.

Skolelivet som Helhed var gennemsyret af Fællessang. Der blev sunget Morgen og Aften og før og efter hvert Foredrag, og der blev ligeledes holdt særlige Sangtimer for Indøvelse af Melodier under Ledelse af Organist Thorvald Aagaard. Alfred Povlsen gennemførte til dagligt Brug med Fasthed den enstemmige Sang og afviste eventuelle Forsøg paa Flerstemmighed i Udførelsen. Hvis en Elev i ungdommeligt Overmod forsøgte at sætte ind med Anden-Stemme, sagde Forstanderen kort og godt: Her synger vi enstemmigt. Men det skete kun en Gang. Hans Raad til Eleverne var: Lær Sangene udenad, saa vil I altid have en Kraftkilde ved Haanden. Det var ikke svært at tage dette Raad til Følge. De fleste, der overhovedet havde Evne til Udenadslæren, lærte uvilkaarligt en Række af de oftest sungne Sange udenad. Alfred Povlsen var en fortrinlig Forsanger. Det kendtes daglig paa Skolen, og det kendtes maaske i endnu højere Grad ved store Folkemøder, hvor han ledede en tusindtallig Forsamlings Fællessang. Stærkest Indtryk som Forsanger gjorde han, forekommer det mig, naar han ved Afslutningen af de store Efteraarsmøder under en fortættet Stemning, med en Varme i Blikket, der klædte ham, ledede Afsyngelsen af Grundtvigs „Udrundne er de gamle Dage“ — den Sang, der for ham stod som den bedste af alle Højskolesange.

En ejendommelig Oplevelse paa det sanglige Omraade var det at se og høre Morten Eskesen paa Skolens Kateder en

tilfældig Vinterdag som Foredrager af danske Kæmpeviser. Den da 87-aarige Vandrelærer talte og sang med den største Begejstring i næsten to Timer, og Alfred Povlsen maatte tilsidst skride ind med en Bemærkning om, at der ikke var mere Tid til Raadighed — saa værdifuld Tolkningen iøvrigt var. Det var den gamle Kæmpes sidste Besøg paa Ryslinge Højskole, og rimeligvis en af hans sidste Sangtimer overhovedet. Inden Vinterskolen var til Ende, døde han.

Naar jeg nu sammenfatter det hele og søger at gøre mig klart, hvad der kom ud af Højskoleopholdet, maa jeg standse ved det egenartede i Skolelivet, af hvilket der voksede Danskhed og Tro paa Livets underfulde Kræfter. Maaske kan Højskolen lettere end Friskolen vurderes udenfor sin Sammenhæng, men sikkert er det, at den virker stærkest paa Ungdommen, naar den søges efter sine Forudsætninger som en Kraftkilde midt i Folkeligheden paa Vej mod Centret i det større Aandsfællesskab, hvor den hellige Ild brænder. Hvad jeg selv fik i Udbytte, kan jeg bedst tilkendegive ved Gentagelse af de samme Ord, som Alfred Povlsen anvendte, da han som 80-aarig saa tilbage over sit Liv og afvejede Tidernes skiftende Stemninger mod hinanden for at fastslaa, hvad der var Balancepunktet, og hvad hele hans Skolegerning havde drejet sig om: Ikke Kundskabsmeddelelse og Dygtiggørelse først og fremmest, skønt Kundskaber og Dygtighed er nødvendige for at komme frem i Verden. Ikke Veje og Midler til at tjene Penge, skønt uden Penge kommer man ingen Vegne og udelukkes fra alle timelige Goder. Men stadige Bestræbelser for at sikre en Menneskelykke, der ikke er flygtig og tilfældig, en Menneskelykke, der bunder i en Aandskraft af større Værdi end „det røde Guld“. — „Langt mere værd end det røde Guld, det er sin Gud og sig selv at kende“. Her

er det, Højskolen sætter ind. Her siger den, saavidt det er muligt, Ungdommen et forløsende Ord i rette Øjeblik.

*

Fra Højskolens første Tid havde en betydningsfuld Side af Højskolelivet været det personlige Samkvem mellem Lærere og Elever og mellem Eleverne indbyrdes. Kristen Kold havde en Tid boet paa Stue med sine Elever og ved Samtaler om stort og smaat øvet daglig Paavirkning. Noget af det samme kendtes paa alle Højskoler de første 10—20 Aar, da Elevernes Antal var begrænset til 30—40—50 Unge. Lærere og Elever levede sammen som en Folkefamilie og sluttede indbyrdes Ven-skaber, der holdt mange Aar frem i Tiden, ja, i mange Til-fælde for hele Livet. Mindelser herom kunde man faa ved Betragtning af Hjemmets kendte „Højskolebillede“, ophængt Side om Side med Olietrykket af Grundtvig og de forstørrede Portrætter af Grundtvigske Præster og Skolemænd. Man saa her Skoleforstanderen, „Skolemoderen“ — det vil sige For-standerens Hustru — og to—tre Lærere, hver med sin Hustru, i Midten af en Gruppe Elever, hvoriblandt man kendte sin egen Fader som Ung, og man fik noget at vide om næsten alle paa Billedet, baade de afholdte Lærere og de gode Kam-merater, som nu var spredt rundt om i Landet. Højskolebille-det med de tilhørende Overleveringer var et stærkt udtalt Vid-nesbyrd om Samhørighedens Betydning.

Eftersom Ryslinge Højskole havde vokset sig større, og Ele-vernes Tal ved hvert Kursus, Sommer og Vinter, oversteg 200, var der ogsaa sket en Forandring i Samkvemsforholdet. For-stander og Lærere kunde ikke længere komme i personlig Kontakt med hver enkelt Elev, og alle Elever kunde ikke lære hinanden nærmere at kende. Alligevel søgtes den oprin-

delige Tilknytningsform opretholdt, dels ved den før omtalte samtalende Undervisning i Dansktimerne, dels ved selskabelige Arrangementer, hvor Eleverne holdvis besøgte Forstander og Lærere til Aftenkaffe. Hvad angaar Elevbesøgene hos Alfred Povlsen, tror jeg dog ikke, at disse førte til egentlig personlige Bekendtskaber mellem Forstanderen og hans unge Gæster. Alfred Povlsen var i denne Periode af sit Liv meget lidt inladende, og den Værdighed, der var blevet en Del af hans Væsen, holdt unge Mennesker paa Afstand fra ham. Ganske vist vedblev han at sige „du“ til Eleverne, overensstemmende med gammel Højskoleskik, men dette virkede nærmest yderligere afskrækkende, da man ikke fandt det passende at sige „du“ til ham igen og ikke rigtig vidste, hvad man skulde sætte i Stedet. Elevernes største Oplevelse i Forstanderhjemmet var at høre Fru Hedvig Povlsen fortælle Eventyr. Den smukke gamle Dame med det sølvhvide Haar kunde baade fortælle og konversere, og der var megen Varme i hendes Væsen. Hun følte sig som en virkelig „Højskolemoder“ for den forsamlede Ungdom. Besøgene hos de øvrige Lærere prægedes mere af aktuelle Samtaler mellem Vært og Gæster. Her var Hemningerne ikke saa store. Her fandt man Dus-Kammeratskabet med Værten naturligt, sagde ham sin Mening og hørte med Interesse, hvad han kunde have at sige igen. Nu saa mange Aar efter synes jeg, at Lærerne Monrad, Højlund, Ovesen og Aagaard udfoldede sig som Værter med en beundringsværdig Oplagthed ved disse Sammenkomster.

Det indbyrdes Forhold mellem de mange Elever var meget smukt og festligt, og jeg mindes ikke nogen som helst Mislyd. I Vinterens Løb lærte vi saa nogenlunde hinanden at kende af Navn og Udseende, men var næppe klar over, hvor alle Navne hørte hen, før Højskolebilledet forelaa færdigt fra

Fotografen med Angivelse af Navn under hver enkelt, og det var kort før, vi skulde sige Farvel til den kære Skole og skilles for aldrig mere at mødes i samlet Flok. Enkelte Venskaber var dog blevet sluttet indenfor Grupper af Elever, som havde haft mest med hinanden at gøre, og her var noget at bygge videre paa ved Brevveksling og Sammenkomster. En af dem, med hvem jeg selv i nogle lykkelige Ungdomsaar, efter Højskoletiden, havde venskabelig Forbindelse, var nuværende Skoleinspektør Aage H. Petersen, Kerteminde, som efter mit Radioforedrag 1938 tilskrev mig saaledes: „Det er i Aar 25 Aar siden, vi oplevede Ryslinge sammen, og selv om vi siden da er gaaet forskellige Veje, er vi fælles om mange af de Værdier, der den Gang blev os givet. — Mon Højskolen betyder det samme for Nutidens Ungdom?“

GYMNASTIKPIONEREN JENS OVESEN

For sin Tid og paa sit Omraade var Jens Ovesen en Ungdomsfører i den store Stil. Faa har omfattet Folkegymnastiken med større Begejstring, færre har haft større Evner til at lede og lære danske Gymnaster. I 10 Aar prægede han paa afgørende Maade Delingsføreruddannelsen i Danmark og virkede tillige for Indførelse af nye Øvelsesformer, svarende til de folkeopdragende Maal, han havde sat sig. Vor Folkegymnastiks første og største Navn og den selvskrevne Leder af danske Præsentationshold i Indland og Udland var han i disse Aar, indtil han blev slaæet ned af Sygdom, og en ny Stjerne hævede sig i Horisonten —: Niels Bukh i Ollerup, der skabte sig et endnu større Navn som dansk Gymnastikpædagog.

Jens Ovesen var rundet af den fynske Bondestand, Søn af Gaard-ejer Kristoffer Ovesen, Lombjerg, født 7. Maj 1874. Han gik som Dreng i Ringe Friskole og Efterskole og uddannede sig senere væsentligst ved sin levende Deltagelse i Skytteforeningsarbejdet og den aandelige Bevægelse paa Ryslingeegnen. Allerede i 18 Aars Alderen blev han Delingsfører i sit Hjemsovn, og efter at have været Soldat ved 19. Bataillon, hvor han sluttelig gjorde Tjeneste som Korporal, fortsatte han med stigende Dygtighed Delingsførervirksomhed i forskellige Skyttekredse i Midfyn. Hans Navn kom hurtigt i Forgrunden, og det Hold, der stod under hans Ledelse, blev regelmæssigt Nr. 1 ved de store Skyttefester i Svendborg Amt. Han havde den fynske Kappelyst i sit Sind og vilde — som Redaktør H. R. Egebjerg siger i Svendborg Amts Skytteforeningers Jubilæumsskrift — seje indadtil over sine Gymnaster for at kunne seje udadtil over andre

Gymnastikhold. Begge disse Sejre, den indre og den ydre, vandt han med Glans, medens Folkesympatien mere og mere samlede sig om hans Person.

1901 vandt Ovesen sin hidtil største personlige Sejer som Leder af Svendborg Amts Skytteforeningers 100 Mandshold ved Landskyttestævnet i København. Hans ildnende Kommando, under hvilken Gymnasterne udførte deres Øvelser med plastisk Skønhed og Samtidig, gjorde her et stærkt Indtryk paa alle. Dommerne tilkendte ham Æreskransen, og den unge Fynbo rejste hjem med et landskendt Navn. Han havde paa dette Tidspunkt giftet sig og overtaget en Gaard i Rudme for som sine Fædre at dyrke den fynske Jord. Sejren i København og de Henvendelser, han i den Anledning fik fra forskellige Sider, Delingsførersagen vedrørende, førte ham imidlertid ind paa nye Overvejelser, som resulterede i, at han solgte Gaarden og satte alle sine Kræfter og sin Kapital i en Skole for Delingsførere, der oprettedes som en særlig Afdeling paa Ryslinge Højskole, hvor man havde truffet den Ordning, at interesserede Elever kunde melde sig til Delingsførerkursuset, uden at give Afkald paa den almindelige Højskoleundervisning.

Den første Vinter havde Delingsførerskolen 28 Elever. De følgende Aar steg Antallet til 50—60, unge Mænd om Vinteren, unge Piger om Sommeren. Delingsfører-Gymnastiken blev en Attraktion for den ansete Højskole, og de afsluttende Opvisninger samlede Hundreder af interesserede Tilskuere fra hele Sydfyn. Respekten for Arbejdet voksede.

Gymnastiklærer Jens Ovesen, født
7/5 1874, død 4/12 1915.

Grundlaget for Delingsførerskolen var den *Lingske Gymnastik* — skabt i Sverrig af den Mand, hvis Navn den bærer, Pehr Henrik Ling, indført i Danmark omkring 1884 af Gymnastikdirektør cand. polyt. N. H. Rasmussen og senere befordret ud i Landet med virksom Støtte af Gymnastikinspektør K. A. Knudsen. Den Lingske Gymnastiks Formaal var, kort udtrykt, at bringe Harmoni i Legemsbygningen til Gavn for det levende Liv. Jens Ovesen satte Fart i Udviklingen ved sin Personlighed og sin mærkelige Evne til at omforme stive Øvelsesformer, saa de fik Slankhedens Form og Skønhed. Faa har som han forstaaet at lægge Skønhed ind i „strækstaaende Stilling“, siger en af hans Samtids Kyndige, og ingen har som han evnet at sætte Fart i Øvelserne. Men man kan ogsaa sige, at han gjorde Maalet større, forsaavidt som han gav det folkelige Opdragelsesmoment i det Lingske System større Fylde. Han kom mere og mere til at betragte Gymnastiken som en Kunst, under hvis Udfoldelse Menneskelegemet skulde rankes og forædles i Pagt med Forædlingen af Sjælelivet, og han fremhævede paa givet Tidspunkt i en begejstret Henvendelse til Ungdommen, at enhver Gymnastikleder skal have et bestemt Skønhedsideal for Øje, noget i Retning af de klassiske græske Statuer.

Man har i Danmark skelnet mellem to Retninger i den Lingske Gymnastik, den bløde og den haarde. Jens Ovesen maa siges at have haft Hældning til den haarde, det vil sige den meget krævende, forsaavidt angaar Undervisningsmetode og Kommando. Det kan hænge sammen med Paavirkninger fra Barne- og Ungdomsaarene, da han saa den fremragende Skytteforeningsformand, Friskolelærer Kr. Appel, Ryslinge, føre Skytterne frem til Festmarcher med mønstergyldig Præcision. Det kan ogsaa for en Del skyldes hans egen militære Uddannelse, hvorfra han i alle Fald havde bevaret visse Reminiscenser. Navnlig naar han skulde drive et Hold Gymnaster op over den almindelige Konkurrencedygtighed, sporedes der militær Islet i hans personligt prægede Kommando, og han kunde da udvise stor Strengthed. Men hans Strengthed var bundet af Kærlighed til Ungdommen, derfor virkede den til det Gode. Han vilde ikke herske

over de Unge, men lære dem at herske over sig selv. Det var Hemmeligheden ved den Magt, han kunde udøve.

I Gymnastiksalen virkede Jens Ovesen med en helt uimodstaaelig Verve. Det var, siger Højskoleforstander Alfred Povlsen, som om der paa en Gang blev højere til Loftet og videre til Væggene, naar han marcherede ind med sine Gymnaster, og dette Indtryk af det usædvanlige, ofte betagende, holdt sig saa længe hans ranke smidige Skikkelse var til Stede. Det var som om alle Livsaander vaktes, selv i den dødeste Krop, naar han tog fat. Hans Ord var som en Tordenkile med vækkende Virkning paa hver eneste Mand i Rækkerne. Naar Udlændinge kom til Skolen og saa Delingsføregymnastiken, udbrod de med Begejstring, at nu havde de baade været her og der og set mange interessante Ting, men i Dag havde de set det bedste.

Skønt Skolearbejdet lagde stærkt Beslag paa hans Tid og Kræfter, vedblev han at deltage i det almindelige Skytteforeningsarbejde. Han var Formand for Svendborg Amts Delingsførerforening, Medlem af Amtsforeningernes Forretningsudvalg, fra 1911 Næstformand og fra 1912 Formand for 1. Hovedkreds, endvidere den egentlige Arrangør af dennes aarlige store Skyttefester i Bøgegrotten ved Lombjerg, nær op ad hans gamle Barndomshjem. Hans Indflydelse voksede fra Dag til Dag, hans Navn blev en Fanfare, hans Person et lysende Samlingsmærke for Skytteforeningernes Ungdom. Det var da ogsaa en Selvfølge, at man gjorde ham til Leder af de danske Præsentationshold i London 1908 og i Dresden 1911. I begge Tilfælde gjorde han sit Land Ære som en Gymnastikleder af usædvanligt Format. Der stod Gny om hans Opvisninger, baade i det fremmede og herhjemme, hvor han fremtraadte med sine Gymnaster for tusindtallige Forsamlinger før og efter Udrejsen.

London-Holdet bestod af 34 unge Landboere, af hvilke en betydelig Del havde gennemgaaet Delingsførerkursuset i Ryslinge. Holdet gav sin Hovedopvisning paa Olympiaden i London, hvor en Snes Nationer var repræsenteret ved Gymnastik-Hold. Jens Ovesen siger i sin Beretning, at Opvisningen lykkedes meget godt, og at Gymna-

sternes Festmarch under Sang fremfor noget andet gjorde Indtryk paa det internationale Publikum. Men han var utilfreds med Olympiadens Sammenblanden af alle Slags Idræt og Sport. Det kunde gaa, at alle Nationers Gymnaster gav Opvisninger paa een Gang, men Harmonien blev brudt ved den samtidige Afholdelse af Cykleløb, Kapløb, Udspring og meget andet. Den internationale Komité har aabenbart ikke kunnet værdsætte Gymnastiken som Folkeidræt i Forhold til Enkeltmandssport. Ovesens Glæde over at have ført en Flok unge danske Bønderkarle frem for Verdens Øjne under danske Farver finder iøvrigt smukke Udtryk, og han udtaler sin Taknemlighed over den Opmærksomhed, Dronning Alexandra viste Dansker-Holdet, da det passerede Konge-Tribunen med Dannebrog i Spidsen.

Dresden-Holdet bestod af 28 Mand, samlet af Jens Ovesen selv, og dette Hold gav Opvisning paa den internationale hygiejniske Udstilling i Dresden i Sommeren 1911. Gymnastiken havde her faaet en bedre Placering end ved de olympiske Lege i London, og Ovesen udtaler, at hele Turen styrkede hans Tro paa Højskoleungdommen og det gode Ords Magt mellem gode Kammerater, der stræber mod et fælles Maal. Opvisningen fandt Sted paa den kejserlige militære Centralskole for Turnvæsen og forløb i alle Maader tilfredsstillende.

„Det kan ikke nægtes,“ siger han, „at det i disse mægtige Turnhaller og omgivet af alle de ranke tyske Officerer først var vor Tur at blive imponeret. Men efterhaanden som vor Opvisning skred fremad, blev det mere og mere klart, at Æren var paa de Danskes Side. Officererne fulgte vore Øvelser med stedse stigende Opmærksomhed og gav jævnlige deres Bifald til Kende. Da Holdet til Slut marcherede ud efter at have sunget Thorvald Aagaards Sang „Modig Ungdom“, som lød smukt og kraftigt, var Tilskuerne bragt til Tavshed. Et Øjeblik Stilhed i den store Sal var Udtryk for Sangens Magt og Tilkendegivelse af Respekt for den frejdige Ungdomsskare, som havde vist sin smukke og kraftige Idræt.“

Jens Ovesen var lykkelig i sin Gerning, jeg tør vist sige: lykkeligere end de fleste. Med Liv og Sjæl gik han op i sit Arbejde, med Glæde og Taknemlighed saa han, hvilke Frugter det bar — saa Ungdommen ranke sig i Gymnastiksalene under Kommando af Delingsførere, paa hvem han havde haft livgivende Indflydelse, hørte deres frejdige Sange under Marchen fremad mod „Dagen ny“, drømte sig ind i en Fremtid, hvor Drengene, der havde lyttet og lært at handle, skulde gaa ud som Mænd. — Og saa skulde hans Kraft pludseligt og voldsomt blive brudt. Midt i sin bedste Manddomstid blev han ramt af en Sygdom, som paa faa Aar lagde ham i Graven. De Ældre, der var fortrolige med bibelske Billeder, sagde med Sorg, at Jens Ovesen var blevet som den Maalløse . . . Sygdommen var Epilepsi, som medførte hyppige Anfald af Lammelse. Fra den Dag, da de nedbrydende Magter havde faaet Tag i ham, kunde han aldrig vide sig sikker. Hvor han gik og stod, kunde Lammelses-Anfaldet komme over ham og gøre ham stum og stiv.

Give op vilde han ikke, før han var nødt til det. I Gymnastiksalen stillede han sig med Ryggen til Ribberne, saa han kunde holde sig fast, naar han mærkede, Kræfterne begyndte at svigte. I Foredrags-salen lænede han sig op til Katederet. Ved mægtig Viljeanspændelse kunde det lykkes ham at „dække“ over Anfaldene, saa det saa ud, som han blot hvilte sig eller betænkte sig nogle Øjeblikke. Hans Kamp mod Sygdommen var beundringsværdig. Men i det lange Løb kunde han ikke staa imod. I Sommeren 1915 maatte han bryde op og indstille sit Skolearbejde. Han flyttede saa med sin trofaste Hustru Johanne til Lindekildegaard i Vester Skjerninge, hvor han døde samme Aar, kort før Jul. Han blev begravet paa Ryslinge Kirkegaard under smukke Æresbevisninger, og paa hans Grav rejste Delingsførerforeningen en Mindesten med Indskriften: „Ildhu og Alvor“.

Hans aandelige Udvikling under Sygdomsperioden blev en Oplevelse for alle, der var ham paa nært Hold i disse tunge Aar. Der kom aldrig nogen Klage over hans Læber. Mildheden og Ydmygheden, der boede i hans Sind, sejrede fuldstændigt, og han døde

rigere paa Kærlighed til Mennesker, end han havde levelt, og med dyb Taknemlighed i Hjertet over den Gerning, han havde faaet Lov at øve i sin korte Leveltid.

Jens Ovesen var Kronskuddet paa Delingsførerstammen i de danske Skytteforeninger. Den faglige Placering af hans Indsats maa foretages af Sagkundskaben. Saavidt jeg skønner, betegner den et Mellemstandpunkt i Gymnastikens Udvikling mellem N. H. Rasmussen og Niels Bukh. N. H. Rasmussen begyndte den Lingske Gymnastik paa Vallekilde Højskole, Jens Ovesen videreførte Arbejdet i Ryslinge med fremragende Evne til at udnytte gymnastiske Emner som Opdragelsesmiddel. Niels Bukh fortsatte i Ollerup Udbygningen af Øvelser og fandt omsider sin egen Form, Grundgymnastik eller primitiv Gymnastik, hvormed han har vundet store Sejre. Jens Ovesen var størst som Vækker af Ungdommen. Han var en Mand, for hvem det døde og dovne bogstaveligt talt flyede med Skræk. Selv et Barn af Højskolens og Skyttebevægelsens Kulminationsperiode førte han med Ære Delingsførerprincippet til et Højdepunkt i Liv og Lære. I alt hvad der kan gøre Ungdommen glad og stærk, gav han det smukkeste Eksempel gennem et Førerskab, der ansporede hver enkelt af hans Elever til Selvopdragelse.

I sine sidste Leveaar var han stærkt optaget af den finske Gymnastikpædagog Elli Bjørksten, og efter et Besøg i Finland fremsatte han i Ryslingebogen nogle karakteristiske Bemærkninger om hendes Bestræbelser for at gennemføre „sjælfuld Gymnastik“. „Som Apollo blev afbildet med Ynglingens Renhed og sjælfulde Skønhed, rolig fremadskridende og sejrssikker, er det Elli Bjørkstens Ideal, ved det vi kalder Gymnastik, at „mejsle“ frem det sjælfulde, menneskelige efter den guddommelige Idé, Mennesket er skabt i“.

Det var tydeligt nok, at det samme Ideal var ved at blive Jens Ovesens, men hans Tanker herom naaede ikke til fuld Afklaring inden hans Død.

Nazarethkirken i Ryslinge, oprindelig bygget 1866 af den da nystiftede Valgmenighed, ombygget til den nuværende Skikkelse 1898 efter Tegning af Arkitekt Carl Brummer.

VALGMENIGHEDEN

Ryslinge Valgmenighed omfattede i denne sin rigeste Periode Medlemmer i over et halvt Hundrede Kirkesogne i det østlige og sydlige Fyn eller Størstedelen af Svendborg Amt plus en Del af Odense Amt. Grænselinien for Menighedens Omraade kan drages fra Kerteminde i en Bue Nordvest-Sydvest over Odense, Nørre Lyndelse, Nørre Broby og Haastrup til Faaborg. Mod Syd fragaar Svendborgegnen, betegnet paa den ene Side af Vesterskjerninge-Ollerup, paa den anden af Vejstrup, der har sin egen Valgmenighedskreds. I den nordlige Periferi fragaar yderligere de Omraader, der betegnes af Odense og Sønder Næraa Valgmenigheder, hvorfra man dog

stadig havde Samkvem med Ryslinge. Menighedens Tyngdepunkt laa i Sognene nærmest Nazarethkirken: Ryslinge, Ringe, Herringe. Sønder Højrup, Ferritslev-Rolfsted, Søllinge-Hellerup, Gislev-Ellested, Kværndrup-Trunderup. Af Medlemmer med eget Hjem og Husstand var der tilsluttet Menigheden ca. 1000, af „unge Folk“ ca. 700. Regnes Husstandene til gennemsnitlig 5 Personer hver — hvilket efter Kyndiges Udsagn er rimeligt, da det for Størstedelen drejer sig om Landbohusstande — bliver de Kirkesøgendes Antal fra hele Menighedsomraadet 6—7000, hvortil endelig kommer et Kontingent af et Par Hundrede Højskoleelever, unge Piger om Sommeren, unge Mænd om Vinteren.

Menighedens Kirkegang var bestemt af et enkelt Hovedprincip, som havde sit Udspring i Trangen til Fællesskab om Trosordet. Hvert Hjem skulde være repræsenteret i Kirken hver Kirkedag Aaret rundt, helst af flere Medlemmer, og denne Regel blev sjældent eller aldrig fraveget, end ikke af de længst borte boende. Kirken var derfor fyldt til hver eneste Gudstjeneste, næsten bogstaveligt som ved Indvielsesgudstjenesten den 8. August 1866, da Vilh. Birkedal med Betagelse saa en „bølgende Menneskemasse, Hoved ved Hoved, Skulder ved Skulder, skjule baade Stader, Midtergang og Vaabenhus.“ Fra øverste til nederste Stolerække sad Folk tæt op ad hinanden, 7 i hver Række i det egentlige Kirkerum, lidt færre i Korsbygningen, hvor Stolerækkerne var smallere, ligeledes var Sidebalkoner og Orgelbalkon tæt besatte, og opad Midtergangene stod unge Folk i tætte Skarer ved Siden af sent ankomne Ældre, som havde bragt sig til Sæde paa de i Vaabenhuset til Raadighed værende Klapstole. Saadan var Billedet af Kirkebesøget hver almindelig Kirkedag. Paa de store Højtidsdage var desuden Vaabenhuset og Kirkens Kor omkring Alteret fyldt indtil Trængsel, og som Regel benyttedes

da ogsaa Alterets „Knæfald“ som Siddeplads af Folk, der ikke kunde taale at staa op under hele Gudstjenesten. Naturligvis maatte de paagældende rejse sig og træde til Side under Op-læsning af Lektie og Evangelium.

Jeg ser den store Menigheds-Forsamling for mig med alle de kendte Skikkelser, hver paa sin bestemte Plads. De Gamle fra Birkedals Tid, Mænd og Kvinder med mærkeligt forklarede Ansigtstræk, Omegnens Friskolelærere, disse milde Hyrder i simple Klæder, Jævnfolkets Ypperste, Højskolens Mænd med deres mere fornemme Præg, alle de andre fra nær og fjern, Mænd af Navn og Anseelse, Jævnfolk af alle Aldersklasser, forsamlede i Samhørighedens Aand. Billedet af denne Kirke-Forsamling kan til Tider forekomme mig mere nærværende end noget nutidigt, jeg ser for mine Øjne. Jeg mærker den Stemning af Tryghed, der var Menighedens Særkende, jeg deltager i Salmesangen og lytter til Karl Povlsens Prædiken, der synes mig at gælde for alle Tider.

*

Karakteristisk for Fællesskabet var især Salmesangen, mod hvilken selv den smukkeste Korsang i vore største Domkirker kunde synes mat og kraftesløs. Det var, som om hver Salme sang sig selv med Tusinde Stemmer, medens Menneskehjerterne tog Flugt mod det Høje. Der blev sunget efter N. F. S. Grundtvigs Festsalmebog og Karl Povlsens Tillæg, væsentligst af Kingos og Brorsons Salmer, under Førerskab af Forsangeren Friskolelærer Kr. Skovrup og Organist Thorvald Aagaard, der spillede Orgel med sjælden Forstaaelse af Fællessangens Værdi og Betingelserne for dens Udførelse. Mens jeg skriver dette, sidder jeg med Salmebogen foran mig. Jeg blader i den og standser uvilkaarligt ved de Højtidssalmer, der blev sunget oftest, og som det synes mig med særlig Kraft og

Varme: „Den signede Dag med Fryd vi ser“, Rejs op dit Hoved al Kristenhed“, „Hyggelig rolig, Gud, er din Bolig“, „O Kristelighed“, „Tag det sorte Kors fra Graven“, „Talsmand, som paa Jorderige“, „Du, som gaar ud fra den levende Gud“, „Var I ikke Galilæer“, „Paa Jerusalem det ny“, „Vidunderligst af alt paa Jord“, „Som Dug paa slagne Enge“, „Nu ringer alle Klokker mod Sky“, „Han, som har hjulpet hidindtil“, „Du, som Vejen er og Livet“, „Den yndigste Rose er funden“, „Stat op, min Sjæl i Morgengry“. Ikke mindst sidstnævnte Salmelød med en forunderlig Styrke ved Paaskedags-Gudstjenesten, og jeg skulde tro, at man i dens sidste Vers vil finde et samlet Udtryk for alt, hvad der fyldte Hjerterne:

„Syng, Menighed, syng Frydesang
Med Aanderøst og Hjærteklang,
Gak syngende din Ven i Møde,
Som kommer til dig fra de døde!
O salig Paaske-Morgenstund
Med Guld i Mund!“

Et andet Hovedtræk var Menighedens Modtagelighed, saaleds som den tilkendegav sig i Evnen og Trangen til at lytte. Man kunde ligefrem se, hvorledes Forsamlingen med Sjæl og Sind lyttede til Ordet fra Alter og Prædikestol. Ikke i nogen anden Kirke har jeg oplevet noget tilsvarende. Det var, som om Ordet paa Stedet forvandlede sig til aandelig Næring for hver enkelt i den store Forsamling, fuldstændigt efter Bestemmelsen. At den enkelte ogsaa bevarede Ordet i sit Hjerte, tør jeg betragte som aldeles utvivlsomt. Mange kunde bagefter gengive Udtog af Præstens Prædiken, næsten ordret.

Karl Povlsens Prædiken var klar i Form, vægtig af Indhold, ofte dybt gribende. Som Regel varede den en Time, ikke mindre, kun yderst sjældent talte han kort. Til Indledning

frem sagde han Trosbekendelsen, hvorefter Menigheden sang det kendte Vers fra Brorsons Salme „Her komme Jesus dine smaa“:

„Lad Verden ej med al sin Magt
Os rokke fra vor Daabes Pagt,
Men giv, at al vor Længsel maa
Til dig, til dig alene staa!“

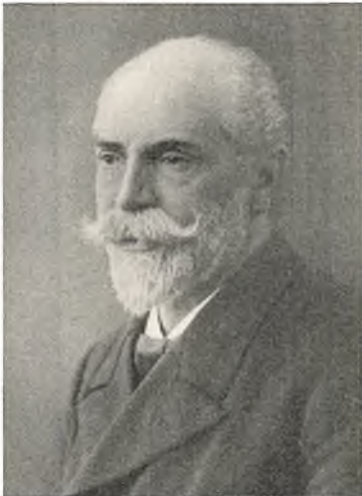
Dermed var Kristenhedens Banner foldet ud, og Prædikenen kunde begynde. Karl Povlsen havde en forunderlig Evne til at aktualisere Evangelieteksten gennem jævne Billeder fra Dagliglivet eller Træk fra Naturens Verden, som kunde tjene til Belysning af det Emne, han behandlede. Som han udlagde Evangeliet blev det ikke blot forstaaeligt for alle Tilhørerne, det blev en Hjælp til at leve Livet „for Guds Ansigt“. Med mærkelig vemodsfuld Alvor udløste han i Tolkning og Forkyndelse bundne Tanker hos sine Tilhørere, saa mange af dem bagefter kunde sige, at hans Ord var som talt ud af deres eget Hjerte. Eller han „æggede og styrkede, tugtede og trøstede og rakte de hungrende Brødet fra Himlen“. (Mindeblade om Karl Povlsen, 1918). Dejligt var hans Talesprog, mildt og varmt og velklingende. Med Rette har man sagt om ham, at „han havde Kirkeklokkens Malm i sin Røst.“

Allerbedst prædikede han, forekommer det mig, naar Lejligheden eller Dagens Tekst direkte opfordrede ham at udtrykke Taknemlighed, for Eksempel ved de store Højtider og ved Høstgudstjenesten om Efteraaret. I min egen Erindring har gennem Aarene levet Brudstykker af hans Høstprædiken 1913, og jeg er glad over som positivt Eksempel at kunne anføre hans væsentligste Optegnelser til denne Prædiken, hvori han med vanlig poetisk Klarhed udtaler sig om Meningen med Livet og Grundlaget for Menneskers Guds frygt.

Høsten er Aarets Mening.

„Dersom der ingen Høst var, vilde Aaret være uden Mening. Et Aar uden Høst vilde være et Aar, der ikke var Mening i. Thi Høsten er netop Meningen i Aaret.

Aaret har sin Vinter, hvor Jorden hviler og skørner. Det har sin

Valgmenighedspræst Karl Povlsen,
født ¹³/₁ 1851, død ¹⁵/₅ 1918.

Vaar, da al Ting spirer og grønnes, sin Sommer, hvor Solen skinner i lange Dage, og Regnen falder og Vinden blæser. Alt det har Aaret. Men Meningen af det hele er Høsten. Der ses det, hvad det var, Frostens skørnede Jorden til, hvad det var, der grønnedes om Foraaret, hvorfor Solen skinnede og Regnen faldt i Sommerens Løb. — Det var altsammen for Høstens Skyld. Høsten er Meningen af det altsammen.

Der gaar Folk og kører Gødning midt om Vinteren. Hvad skal det til? Er det for Vinterens Skyld? Bliver Vinteren bedre og varmere af det? Nej, det er for

Høstens Skyld. Der gaar i Foraarstiden Plovmand op og ned ad Markerne og vender den dampende Muldjord. De harver og tromler, slider og slæber. Kunde de ikke nyde Vaarens Skønhed og Friskhed uden alt dette? Jo, hvis det ikke var for Høstens Skyld. Til den sigter det altsammen

Derfor er der ogsaa saadan en Festlighed over den Dag, da Høsten er til Ende. Thi at faa Ende paa Høsten er at faa Ende paa Aarets Arbejde og se Frugten af det. Dagen efter har man maaske Ploven i Jorden igen. Det gælder da næste Høst, der maa tages i Agt. Thi det er til den flittige og dygtige Arbejder, Guds Velsignelse skal komme, saa han kan høste bedre og bedre i flere og flere Fold

Livets Mening er Høsten. „Blomst skal bære Frugt en Gang, Høst skal følge Sommer.“ Det skete en Gang, da den engelske Tænkter Stuart Mill rejste sig efter et aandeligt Sammenbrud, at han kom til at græde. Der er noget symbolsk heri Alt hvad vi sukker, græder, lider og strider, hvad vi oplever af aandelige Sammenbrud har sin Mening i dette, at vi skal naa til Høst en Gang, hvis vi ikke visner.

Naar vi ser Frugten af Aarets Arbejde føler vi Glæde og naturlig Trang til Taknemlighed. „Og over Aksehavet, der jubler Lærkesang,“ hedder det i en af vore Høstsalmer. Den Tak, vi af oprigtigt Hjerte opsender til „Høstens Herre“ for de gode Gaver, der er kommet oven ned, den er som Lærkesang over en bølgende Kornmark Taknemlighed er Begyndelsen til Guds frygt. Uden Taknemlighed ingen Guds frygt. Tag Takkesalmerne ud af vor Salmebog, og se hvor ringe den bliver! Tag Taknemligheden ud af vort Hjerte, og se, det er et Hjerte uden Forbindelse med Gud. Det gudfrygtige Sind begynder der, hvor man føler Lykke og Glæde som en Aandens Gave.

Utaknemlighed er som ufrugtbare Steder, hvor intet kan vokse. Et Stykke Jern kan blive varmt og giver da al sin Varme fra sig. Et utaknemligt Sind kan modtage Godhed uden nogen Sinde at opvarmes deraf.

Der er her i Landet en rig Familie, som har taget til Valgsprog de Ord „Taknemlighed gør glad“. Det staar paa Væggen i Forstuen, saa alle Besøgende kan se det. De Folk er kommet til den Erkendelse, at Velstand kunde ikke gøre dem glade, hvis den ikke blev modtaget i Taknemlighed som en Gave fra oven. Dette har vi Grund til at lægge os paa Sinde.

Taknemlighedspligten — om vi her kan tale om en Pligt — er af de frie skønne Pligter. Den er som Blomsterduften

Saa takker vi Gud for Høsten paa vore Agre, for dagligt Brød, for alle gode Gaver i det timelige. Vi takker for Høsten paa vort Hjertes Ager i Haabet om, at den vil føre vort Livsværk til en god og salig Ende.“

Denne Høstprædiken, hvortil Optegnelserne er gengivet i noget forkortet Form, er betegnende for Karl Povlsen som Prædikant. Saadan prædikede han helst, halvt forklarende, halvt fortællende, med hyppig Anvendelse af Salmevers i Teksten. Slutningsordene i Høstprædikenen føjede sig naturligt til den stemningsbevægede Taksigelse, hvori hans Kirkebøn hver Søndag udmundede: „Vi takker dig for alle dine gode Gaver, for Hus og Hjem, for Venner, for den Gerning, du her har betroet os. Og først og sidst takker vi for Frelsen ved vor Herre Jesus Kristus“ — en Taksigelse, der prægede sig dybt i hans stadige Tilhøreres Sind.

Hans Prædikeners Indhold gennem de 35 Aar, han var Præst for Valgmenigheden, er iøvrigt værdigt karakteriseret i Samlingen „Paa Dybet“, der et Par Aar efter hans Død blev udgivet af hans Hustru, Fru Marie Povlsen, i Samarbejde med Pastor Morten Pontoppidan. Den Prædiken, der har givet Samlingen Navn, har sit Udgangspunkt i Fortællingen om Apostelen Peders fuldstændige Hengivelse til sin Frelser i Forvisningen om, at dér er Hjælpen. De øvrige handler om forskellige Emner, som er angivet i Titlerne, f. Eks. „Sorgen gør Hjertet stort“, „Ilden i de unge Sjæle“, „Kærligheden, Troens Moder“, „Langfredags Sorg og Glæde“, „Det bør os gennem Trængsler“, „Trøsten over Døden“. I Forordet skriver Fru Povlsen, at hendes Mand kun undtagelsesvis har givet sine Prædikener en saadan skriftlig Form, at de egner sig til Udgivelse.

Hans Præstegerning gav ham saa meget at bestille, at han ikke kunde overkomme Bearbejdelse af Prædikenerne med Udgivelse for Øje. Størstedelen af Samlingen bestaar derfor af Prædikener eller Foredrag, som tidligere havde været trykt andet Sted efter Povlsens Manuskript, bearbejdet til Offentliggørelse.

Et stærkt Indtryk af den Maade, hvorpaa han arbejdede med sit Prædikenstof, har jeg selv faaet ved at gennemgaa den væsentlige Del af hans Optegnelser, som Præsteparrets Datter, Frøken Kirsten Povlsen, velvilligst har stillet til min Raadighed. Manuskripterne præges af et omfattende Indsamlingsarbejde, som ofte har fundet Udtryk i korte Notater, Henvisninger til Skriftsteder eller Salmevers, nedkastet i Margin'en til Prædiken-Udkastet, hvoraf store Afsnit er vanskelige at læse, grundet paa den hastige Form. Saavidt jeg skønner, har han til Støtte for sine Hovedtanker foretaget Optegnelser lige til det Øjeblik, hvor Prædikenen skulde holdes, og kun han selv har kunnet tyde Notaterne. Alligevel var hans mundtlige Fremstilling saa fuldendt, at man maatte tro, Talen var nedskrevet Ord til andet og holdt efter Manuskript, saaledes som det ogsaa blev anført i Nekrologer efter hans Død. Hans Evne til at forme Tankestof og Viden i et smukt og levende Sprog svigtede ham aldrig¹⁾). Betegnende i saa Henseende er netop den foran citerede Høstprædiken, om hvilken jeg erindrer, at den var endog usædvanlig smukt opbygget. Første Del af Manuskriptet er forholdsvis udførligt, sidste Del mere brudstykkeagtigt og i det hele vanskeligere at tyde, og fra Begyndelse til Ende er anført Smaanotater i Margin'en. Med Frøken Kirsten Povlsens Tilladelse gengives Manuskriptets første Side i Faksimile som karakteristisk Eksempel paa Karl Povlsens Prædiken-Optegnelser.

¹⁾ Denne Evne fulgte ham, fortæller Frøken Povlsen, fra han var en lille Dreng, til han lukkede sine Øjne. Den kendtes endog de allersidste Dage, han levede, hvor Hjerneblødningen havde gjort hans Tanker uklare. Hans ældste Søster, som var til Stede, udbrod en Dag: Det er mærkeligt med Karl, han taler det samme skønne Sprog, som jeg husker saa tydeligt, fra han var en lille Dreng.

Den flittige gamle Kirkegænger, Friskolelærer Jørgen Nielsen, siger, at Karl Povlsen gav en grundig og udførlig Udvikling af Dagens Tekst. Han omtalte tit den hellige Skriffs Betydning for Menigheden og end mere, hvad Herren har givet Mennesker i Bønnen og Alterets Sakramente. Sjældnere talte han om Daabens Sakramente, vistnok fordi han mente, at det havde været det forrige Slægtleds Opgave særlig at fremhæve Daaben, medens de nuværende Forkyndere saa meget mere maatte pege paa Bønnen og den hellige Nadver. En Ejendommelighed ved hans Prædiken — set fra et Grundtvigsk Synspunkt — var det ogsaa, at han sjældent nævnte Grundtvigs Navn og Indsats. „Han mente vistnok, at der af mange var blevet talt for meget om Grundtvig og handlet for lidt i hans Aand.“

Prædikenens Indhold var nøje afstemt efter de til Gudstjenesten valgte Salmer, saaledes fulgte efter en Høstprædiken som den ovenfor citerede regelmæssigt Matthias Claudius' skønne Salme „Vi pløjed' og vi saa'de vor Sæd i sorten Jord“ med Omkvæd: „Saa tak da Gud, ja, pris da Gud, for Kærlighed“.

Barnedaaben havde som hele Gudstjenesten en sjælden Højtid over sig.

Der var Barnedaab paa næsten hver Kirkedag, og meget ofte blev 3—4 Børn baaret frem til Daaben, der bogstaveligt foregik i Menighedens Midte, idet Døbefonten var opstillet midt i Kirken. Fru Marie Povlsen siger, at hendes Mand „elskede at døbe de smaa Børn. Han havde med velberaad Hu flyttet Fadervor, der plejer at lyde ved Daabshandlingen. Han døbte først Barnet, og inden han havde tørret Daabsvandet af, lagde han sin Haand paa Barnets Hoved og bad Fadervor. Han mente, at Barnet først i Daaben fik Barneretten og gav nu paa Menighedens Vegne det døbte Barn Fadervor i Eje.“ Den

Tænk 1. Cor 17

Høstprædiken

1913.

Derfor det ingen høst bane, lidt end
 som spid. Et år uden krig, lidt som et år, som
 det ingen mening var i. Thi kosten er vel
 uanset i året

End her sin vinder, hvor frode, høst og skind.
 Det har sin var, de alting spiser og gisner.
 Sin sommer, hvor solen skinner i lange dage, og
 regner, fald og vindes. Blev. All det blev ind.
 Hvor meningen af det hele er høsten. Det er et
 høst det var, frode skind, frode til, hvad det
 var, der givende sin frugt, herfor solen skinner,
 og regner, fald i sommers løb - det er alt.
 sammen for høstens dyd. Vinden er meningen
 af det udsatte.

Der går love, og høst givende med sin vinder.
 Hvad skal det til? Er det for vinterens dyd? Blev
 vinteren bane, varmen af det? Nej - det er for
 høstens dyd. Der går i forvinteren de somme fle.
 de og og med ad vesterne og vester den dampend.
 omildt. De har og brude, skid og skid skind.
 Du ikke og skind skind og skind ind alle dit?
 Ja, derfor det ikke var for høstens dyd. I.e. der sigte
 det almen. Det er det, der er meningen med
 det hele.

Derfor er der også vidne, faldighed over den der, der
 høsten er det end. Thi at det end høsten er at det

Men ingen
 Vint kan sin
 Vinder
 Der den til
 Fald

Fald

Første Side af Teksten til Høstprædiken i Nazarethkirken 1913, gengivet som Eksempel paa Karl Povlsens Prædiken-Optegnelser.

mest benyttede Salme ved Daabshøjtideligheden var „O, lad din Aand nu med os være“.

Gudstjenesten sluttede med Altergang under Overværelse af Halvdelen eller to Trediedele af den oprindelige Kirkeforsamling. De, der vilde „tidligt ud“, brød op umiddelbart efter den sidste Barnedaabs-Salme, medens Altergæsterne samlede sig ved Alteret. Karl Povlsen saa helst, at alle blev i Kirken under Altertjenesten, men paa dette ene Punkt blev hans Hensillinger ikke fuldt imødekommet, hvilket for en Del maa tilskrives Gudstjenestens Langvarighed. Altergangen indledes med en Skriftetale, derefter fulgte Tilsigelsen af Syndernes Forladelse med Haandspaalæggelse paa to ad Gangen og tilsidst Uddelingen af Vincen og Brødet, alt i Overensstemmelse med Folkekirkens Ritual. Der toges Hensyn til Familiernes Fællesskab, saaledes at Sønner og Døtre kunde faa Plads paa Knæfaldet ved Siden af deres Forældre. Karl Povlsen brugte med Forkærlighed Udtrykket „at gaa til Herrens Bord“. Det var hans Opfattelse, at Mennesker dér skulde søge Næring for det evige Liv, der fødes i Daaben. „Det er,“ sagde han, „saa jævnt og enfoldigt, saa fuldt af Hensyn til vor Fatteevne, naar Herren har indstiftet et Maaltid, et Bord til Bærer af hans Velsignelse. Dette Billede viser os allerbedst, hvad Nadveren er givet os til, altsaa til at holde i Live det Liv, han gav os i Daaben, udvikle det, styrke det og faa det til at vokse.“ („Paa Dybet“, S. 43.)¹⁾

Til Kirkegangen i Nazarethkirken hørte endelig en særegen

¹⁾ Da Karl Povlsen laa paa sit sidste Sygeleje, saa han i et Syn sin Menighed. Han holdt da en lille Prædiken, som dog kun var delvis forstaaelig, og sluttede med at forrette Altertjeneste. Han bevægede Haanden, som om han uddelte Vin og Brød til mange Mennesker, udtalte Nadverordene og lyste Velsignelse over dem og bød dem Farvel, idet han nævnte mange ved Navn og gav sine kendte faste Haandtryk. (Mindeblade).

Form for Selskabelighed, helt udenfor det almindelige. Efter endt Gudstjeneste mødtes de mange Hundrede Menighedsmedlemmer uden for Kirken, hilste paa hinanden og talte sammen, tvangfrit om Dagens Emner, medens de færdedes ad Havegangen mellem Kirken og Præstegaarden. Forbavsende var det saa mange Hilsener, der kunde udveksles og saa mange Samtaler, der kunde føres i Optrudsstunden, medens Dufften af Heste stod ud fra de fulde Hestestalde. Saavidt jeg skønner, har disse korte Samtaler mellem de mange, der delte Tro og Livssyn, bidraget væsentligt til at styrke Samhørigheden. Adskillige af de langvejs fra kommende Menighedsmedlemmer fortsatte Selskabeligheden i den nærliggende Købmandsforretnings Storstue, hvor der serveredes Kaffe.

Karl Povlsen og hans Hustru havde i Aarenes Løb vokset sig sammen med hele Menigheden, og Datteren, Frøken Kirsten Povlsen, mener med Rette, at det nære personlige Forhold mellem Præsteparret og Størstedelen af Menighedens Medlemmer kom til at indvirke paa Menighedslivet. Der kom mange hos Povlsen, Ældre som Unge, for at hente gode Raad — „for Povlsen var nu saa god at tale med, naar man saadan ikke rigtig vidste, hvordan man skulde tage det ene eller det andet“ — og alle, der besøgte ham, forlod ham med Tryghed, sikre paa, at han havde raadet dem til det bedste. Povlsen selv sagde: „Det er saamænd sjældent mig, der giver Raad, men jeg ved, at Mennesker bedst kommer til Klarhed, naar de kommer til at tale ud om det, de gaar og tumler med.“

Frøken Povlsen slutter sin Beretning om Tillids- og Fortrolighedsforholdet med disse Ord: „Saadan bliver det ikke, naar en Mand sidder i Præsteembedet med den Tanke, at han maaske flytter bort i Løbet af 6—7 Aar, saa bliver Præsten mere Prædikanten og Embedsmanden, maaske nogle enkeltes

specielle Ven, men ikke paa samme Maade hele Menighedens“. (Brev til Forf. 27. Febr. 1940).

Om Karl Povlsens og hans Hustrus Deltagelse i Familiefester lever der mange smukke Erindringer i Sydfyn. Karl Povlsen var en udmærket Lejlighedstaler og en glimrende Fortæller, som forstod at dele med andre, hvad der havde beriget ham selv. Fin og værdig og munter, som han var, kastede han en mærkelig Glans over Familieselskabeligheder, hvorunder han lærte Folk at føre Samtaler, uden at hengive sig til „Snak“. Ligeledes evnede han at give Gamle og Syge Trøst og Opmuntring ved sin milde, forstaaende Tale. Naar han i en Dagligstue tog gamle Mennesker til Alters, kom der samme Højtid over Handlingen, som naar den udførtes i Kirken. Højtiden udstraalede fra hans Person.¹⁾

Paa hvilken Maade Karl Povlsen bragte Trøst til Syge kan vanskeligt forklares. Ogsaa her virkede hans Personlighed helt umiddelbart. Ingen søgte ham forgæves. Som et enkelt talende Eksempel kan jeg nævne, at en dødssyg Mand, der skulde rejse til København for at søge Helbredelse, kom til ham for at sige Farvel, før sin Afrejse. Den Syge trængte til Præstens Velsignelse, og den fik han paa saa personlig og hjertelig Maade, at Lysglansen tændtes i hans Øjne og Haabet i hans Sind. Karl Povlsen omfavnede ham og kyssede ham til Afsked og fulgte ham til Døren med kærlige Ord.

*

Kærnen i Menighedslivet var den fælles Forvisning om aandsvirkelig nær og nøje Tilknytning til Guds Rige. Med levende Trosfølelse kunde man synge „Vidunderligst af alt paa

¹⁾ Højtiden skyldtes, siger Frøken Povlsen, at Karl Povlsen saa helt var i Tjeneste: „Det er det Vidunderlige ved at gøre Tjeneste ved Daab og Nadver, at der skal man helt være Haand og Mund for Vorherre. Han er der selv og gør sit Under“.

Jord er Jesu Kristi Rige.“ — Salmen, hvori der tales om „Guds-ordet, som skaber, hvad det nævner“. Det Vidunderlige laa i Aandsoplevelsen, og Gaaden syntes løst, fordi man følte Skaberkraften udfolde sig gennem Herrens eget Ord: „Sandhedens og Kærlighedens almægtige Ord, der staar, naar Himmel og Jord forgaar, urokkeligt og uforgængeligt som Guds Kærlighed selv“ (Anders Nørgaard „Grundtvig og Danmark“, 1941). De store kristelige Grundsynspunkter, som Grundtvig efter sine dybeste Oplevelser havde skænket det danske Folk, var fyldestgjorte ved Menighedens Trosliv, saavidt dette overhovedet kunde tænkes muligt.

Men kunde det nu ogsaa holde, dette rige, usædvanlige Trosliv, eftersom nye Strømninger begyndte at gøre sig gældende? Karl Povlsen nærede en stille Ængstelse i saa Henseende, da han ved Valgmenighedens 50 Aars-Jubilæumsgudstjeneste 9. Juli 1916 prædikede over Evangeliet om den fortabte Søn. Han sagde her, at efter rige Dage kan følge ringe Dage og nævnte et mærkeligt Ord, der oprindeligt skal være udtalt af Morten Luther: „Aanden bygger kun i tre Menneskealdre paa samme Sted, saa spreder han Vingerne og flyver til andre Egne.“ Det var, som han anede en kommende Ændring i Tilstanden. Dog — sagde han videre — Gud Herren har selv givet os et forjættelsesfuldt Ord, som viser, at Nedgangens Lov ikke er ubønhørlig: „Mod dem, der elsker mig og holder mine Bud, vil jeg gøre godt i Tusinde Led.“ Og han sluttede sin Prædiken med disse gribende Ord, paa en Gang Bøn og Bekendelse:

„Ja, Herre, bevar os for Udslettelsens Dom! Men vi har dog ogsaa andet at sige i Dag, du trofaste, langmodige Gud, end denne Bøn. Trods al vor Synd og Ringhed har du ikke taget din Aand bort fra os eller forladt os. Der er saa mange baade

Gamle og Unge, som nu har endt Levnedsløbet her, paa hvem det var kendeligt, at de levede og døde i Gud. Og det kendes endnu, at her er en Ungdom, der vandrer for Guds Aasyn i fromme Fædres Fjed. Og derfor er der i Dag først og fremmest Tak i vore Hjærter, fordi Dammen ikke er udtørret, og Bækkenene ikke er rundet tomme. Vi takker dig, du naadige Gud, fordi vi endnu tør sige: Alle Herrens Bække er fulde af Vand, Troens, Fredens, Bønnens, Haabets, Kærlighedens, Takkens Bække er ikke udtørrede. Bliv ved, Herre, baade at give den Tilløb fra det evige Livs Væld i dit Hjærte og Afløb i uselvisk, glad og villigt tjenende Menneskeliv. — Lad din Aand ej fra os vige, til vi ser dig i dit Rige.“

*

Hvad der skete med Valgmenigheden de følgende Aar skal her kun anføres i korte Træk. Thorkild Skat Rørdam, der blev Menighedens Præst 1918 efter Karl Povlsens Død, offentliggjorde allerede 1919 nogle teologiske Særstandpunkter, som vakte Uro i Menigheden. 1921 skete en Deling af Menigheden i en Frimenighed med Rørdam som Præst og en Grundtvigsk Menighed med Thv. Knudsen, tidligere Forstander for den danske Højskole i Tyler, Minnesota (Søn af Friskolelærer Knud Rasmussen), som Præst. 1925 udtraadte Rørdams Menighed af Folkekirken og antog Navnet Ryslinge Frimenighed. Med Hensyn til Ejendomsretten til Kirken — opført 1866 og ombygget til sin nuværende Skikkelse 1898 efter Tegning af Arkitekt Carl Brummer — og den tilhørende Præstegaard „Kirkely“ — blev Afgørelsen truffet ved Højesterets Dom, som tilkendte Frimenigheden Ejendomsretten, medens den Grundtvigske Menighed maatte nøjes med Brugsret til Kirken. Til Præsten opførte denne Menighed en ny Præstegaard 100 Meter Øst for „Kirkely“.

Det blev af mange anset for en Ulykke, at den store Valgmenighed saaledes spaltedes i to. Den Grundtvigske Valgmenigheds Præst efter Thv. Knudsen, nuværende Provst Carl Hermansen, Hjørring, har dog sikkert Ret, naar han i sin Karakteristik af Rørdam (Dansk biografisk Leksikon) siger, at det utvivlsomt var nødvendigt, at der paa det daværende Tidspunkt skete noget, som kunde kalde Menigheden til Selvbesindelse og personlig Klaring af kristelige Spørgsmaal. „Kun faa Aar efter Spaltningen var de to frie Kredse hver for sig af samme Størrelse som den oprindelige Valgmenighed, og den Bitterhed, der gensidigt havde raadet efter Brudet, veg for Følelsen af gensidig Agtelse og Forstaaelse af Samhörighed hos de to Kredse af samme Rod.“

BRØDRENE KARL OG ALFRED POVLSSEN

De klædte hinanden disse to Brødre, og de supplerede hinanden i deres aandelige og folkeopdragende Gerning. De var begge statelige af Ydre og fornemme af Væsen, men noget forskellige af Temperament. I deres Ungdom havde de paa Bordet i deres fælles Værelse indskaaret hver sit Valgsprog i to Ord, Karl Povlsen „Gaa paa“, Alfred Povlsen „Staa fast“, og hvad de saaledes havde udtrykt under ungdommelig Ideal-Inspiration kom til at præge dem Livet igennem, omend ikke bogstaveligt i Forhold til Indskrifterne. Man kan sige, at de paa en Maade byttede Roller i deres Forsæt og Væremaade. Karl Povlsen kom som Evangelieforkynder i egenlig Forstand til at „staa fast“ paa Grundlaget for al Kristendomsforkyndelse, Alfred Povlsen fik som samfundsinteresseret Ungdomslærer i højere Grad den Opgave at „gaa paa“, hvor det gjaldt Løsning af Tidens Opgaver eller Klaring af Tidens Spørgsmaal. Begge udfoldede rige Evner og stod under alle Omskiftelser fast paa de Højheds-Idealer, der havde været ledende for dem fra deres unge Dage.

Hvor nær de stod hinanden fremgaar klarest af nogle stærkt personlige Bemærkninger i Alfred Povlsens Mindetale over Broderen efter dennes Død: „I det Samliv var der ingen Sky paa Himlen og ikke nogen Mislyd, ikke en eneste. Det var fyldt af Fred og stille Glæde og Enighed. Ikke den brutale Enighed, som forbyder Forskelighed i Synsmaade og Bedømmelse, men den Hjærternes Enighed, der bunder i Slægtskabet og Aandsfællesskabet. Vi kunde til enhver

Tid i fuld Tillid og Fortrolighed tale igennem med hinanden uden Frygt for Misforstaaelse. Det Ord „Broderskab“ er for mig ikke blot et Begreb, men en Oplevelse. Efter to Menneskealdres Prøvelse kender jeg dets Dybde og Rækkevidde, og jeg ved, hvad det rummer.

Karl Povlsen i Udgangstøj med den karakteristiske bredskyggede Hat.

Hvad jeg skylder ham kan jeg ikke sige . . . Min Broders Liv har maaske mere end noget andet paa denne Jord vidnet for mig om det evige Livs Virkelighed.“

De to Brødres fælles Ungdomsven, Pastor Morten Pontoppidan, sagde ved samme Lejlighed: „Det er jo faldet i dette Broderpars Lod Livet igennem at staa ualmindelig tæt sammen, ligesom to Træer med delvis sammenflettede Grene og fælles Løvhæng. Og naar det ene af saadanne Træer falder, da bliver der saa underlig bart omkring det andet . . .“

Udadtil virkede de vel noget forskelligt, men altid saaledes, forekommer det mig, at man hos dem begge sporede Virkningen af deres smukke Broderskab. I Anseelse stod de lige højt — landskendte var de i lige Grad.

*

Karl Povlsen var en smuk Mand med noget usædvanligt i sin hele Fremtræden. Folk vendte sig efter ham paa Gader og Veje, naar han kom skridende med den mægtige bredskyggede Hat over det karakterfulde Hoved og de kraftige Skuldre. „Jeg har,“ fortæller hans gamle Ven, Højskoleforstander Johan Borup, København, „ofte set baade unge Kvinder og ældre Mænd hastigt dreje Hovedet imod

ham. Han standsede en Gang en forbi passerende Herre og spurgte ham om Vej, og næppe havde de vekslet et Par Ord, før den fremmede var optaget af og, som Folk der havde Øje for ham, indtaget i den mærkelige Enhed af mandigt og varligt i hans omstændelige Maade, saa han blev inladende, snaksom, tjenstvillig og gjorde sig al optænkelig Umage for med nye Forklaringer at forlænge Samtalen med Karl Povlsen det mest mulige. Og da saa Povlsen tog til sin bredskyggede Hat og fjernede sig med Tak, blev den anden staaende en Stund og saa tankefuld efter ham. Det hele havde maa-ske staaet paa i 10 Minutter. Men den Mand havde set noget udover det Dagligdags . . .“

Ogsaa paa hans Hjemegn, Sydfyn, hvor han var kendt af hvert Barn, vendte man sig efter ham paa Marker og Gaardspladser, naar han passerede forbi. „Der gaar Povlsen,“ sagde man og standsede uvilkaarligt Arbejdet et Øjeblik. For unge Mennesker var det en Oplevelse at faa en lille Samtale med ham og høre, at han erindrede deres Navne fra Konfirmationstiden. Povlsen huskede næsten alle Navne, og spøgefulde Bemærkninger, passende for hver enkelt, faldt ham let paa Tungen.

Stærkest Indtryk gjorde han dog, naar han stod paa Prædike-stolen eller paa hvilken som helst Talerstol ved Efteraarsmøder, Vennemøder, nordiske Studentermøder eller lokale Folkemøder. Hans varme, poetisk betonedede Veltalenhed stod paa en mærkelig Maade i Forhold til hans smukke Udseende. Man hørte og saa ham med samme Glæde, som om Tale og ydre Fremtræden var et og det samme.¹⁾ Læser man nu hans efterladte Prædikensamling „Paa Dybet“, finder man vel ikke noget omfattende Udtryk for denne usædvanlige Præsts selvstændige Tænkning, men har man selv som Barn og Ung siddet under hans Talerstol, bliver det skrevne Ord levende for en, og man fornemmer den Strøm af Varme, der gik

¹⁾ 1903 talte Karl Povlsen ved det store nordiske Studentermøde i Sorø om Kristendom og Æstetik. Hans Tale gjorde her et saa stærkt Indtryk, at den svenske Gejstlige, Nathan Söderblom, vægrede sig ved at tale i umiddelbar Fortsættelse deraf.

gennem al hans Tale, hans Fortællinger og Citater. Man forstaar, at det var Formen og Hjærtevarmen, der gjorde ham til en stor Taler og Prædikant, vel for sin Tid den største blandt Danmarks Præster. Karl Povlsen var nær knyttet til Valgmenigheden og kunde ikke skilles fra den, hverken da han fra Fru Tietgen og en stor Del af Marmorkirkens Menighedskreds, efter J. H. Monrads Død, fik Opfordring til at søge ind som Præst ved Marmorkirken, eller da der efter V. J. Hoff's Død kaldtes paa ham fra Vartovs Menighed. I begge Tilfælde gav han Afslag. Og ved en lille Fest, som hans gamle Menighed beredte ham, kunde han gentage Nelsons Ord til Skibsofficererne som sine egne: „Mærk Dem vel mine Herrer, ikke for alt i Verden vilde jeg være noget andet Steds end her.“ — Kun Døden kunde rive ham bort fra Ryslinge, hvor han i mere end en Menneskealder lærte Mennesker at drage ud paa Dybet i lydige Overbevisning om Kristentroens underfulde Magt.

*

Alfred Povlsen stod fra omkring Aarhundredskiftet som en smuk og ren Førerskikkelse i den danske Folkehøjskole — saaledes anerkendt i Ernst Borups og Fred. Nørgaards „Den danske Højskole gennem Hundrede Aar“. Han var i Danmark den første Højskolelærer, der havde vundet Førerskab paa Grundlag af Højskoleuddannelse, (— Elev af Jens Nørregaard, ellers fri Studier i Tilslutning til en Lærereksamen, som han efter eget Udsagn aldrig fik Brug for —), og han havde som Skolemand Lykken med sig, ogsaa i den Forstand at han havde Lykke og Evne til at leve med i sit Folks Interesser, og tale aktuelt og myndigt i den offentlige Debat.

Tværsnittet af Alfred Povlsens Virksomhed genspejles i de to Taler, han har efterladt i „Ryslingebogen“, henholdsvis fra sin 70 Aarsdag 1922 og fra sin 80 Aarsdag 1932. Vi finder her Træk af alle de folkelige Bevægelser, han har været med i, vaagen og lyttende, altid rede til at tage sit Standpunkt. Vi finder Udtryk for hans varme Kærlighed til det danske Folk, hans lyse Tro paa Ungdommen, hans Drøm om Renhed og Skønhed som det bærende for al menneskelig

Lykke. Vi møder i store Træk alt, hvad der kan minde om hans politiske Optræden i 80'erne, hans Deltagelse i Riffelbevægelsen, i hvilken han saa et Middel til Folkeliggørelse af Danmarks Værn, hans Arbejde for Skyttesagen, hans Agitation for en forsvarlig Forsvarsordning 1909, hans store Fredstale 1916 og endelig hans Syslen med Sokrates og hans Samtid de allersidste Aar. Gennem al hans Tale gaar som den røde Traad Troen paa det Godes Sejr ved Guds Raad og Bistand, Troen ogsaa paa den danske Højskoles Indvielsesanke, at vort Folk vil bevare sin Kraft, naar Skolen vedblivende lægger Vægt paa at kalde det bedste frem hos Ungdommen.

Hans nationale Indstilling er bedst udtrykt i Skytteforeningsangens Slutlinie „Maalet er Danmarks Frelse“, og der knytter sig en særlig Interesse til hans Arbejde for Forsvarssagen i en Tid, hvor man i visse indenfor den Grundtvigske Bevægelse ny-orienterede Kredse betragtede Krig som en ligesaa fjern og umulig Ting, som at man skulde høre Dyrene tale. (Jfr. Udtalelse af Helge Hostrup i Vejlbys Højskoles Aarsskrift). Alfred Povlsen vendte sig skarpt mod Anti-Forsvars-Agitationen, og under et langt løbende Ordskifte i Højskolebladet mellem ham og Forstanderne Begtrup, Frederiksborg, og Bredsdorff, Roskilde, fremhævede han med megen Styrke Betydningen af en Folkeopdragelse og en praktisk Politik, som ved organisk Forbindelse tilsigter Folkelivets Vækst og Folkets Værn gennem en efter Omstændighederne betryggende Forsvarsordning. „Vi har,“ skrev han, „Lov til at drømme om Verdensfreden, og vi har Lov til at arbejde for Virkeliggørelsen af denne Drøm, men vi har ikke Lov til at indrette os, som om Krigen ikke var til. Den er ikke blot til, men den er frygteligere, og den er hurtigere i Vendingen end nogen Sinde før“ (Højskolebladet, Nr. 13, 1909).

Samtidig med at han førte denne klare Tale for Offentligheden, havde han Forhandling i Gang med højtstaaende Officerer om Muligheden for et frugtbringende Samarbejde mellem Hæren, Højskolerne og Skytteforeningerne. Han lagde her Vægt paa, at de Unge kunde komme under god Paavirkning i Soldatertiden.

Faa Aar efter kom Verdenskrigen, og under Indtrykket af dennes

Rædsler rejste Alfred Povlsen en flammende Protest mod al Krigsførelse og opfordrede til Samling om Fredens Opgaver. Han advarede vedblivende mod isoleret Afrustning, men mente, at Fredstanken skulde være den egentlig ledende for alt politisk Arbejde. „Den bedste Følelse, vi kan nære overfor Krigen, dens Gerning og Væsen, er Had og Afsky. Den bedste Handling, vi i denne Forbindelse kan foretage os, er Afskaffelse, Udryddelse af denne Gerning og dette Væsen, Myrderiet, Militarismen og Læren om den stærkeres Ret. Denne Sandhed staar urokkelig for mig.“

Talen blev holdt ved Ryslinge Højskoles 50 Aars Jubilæumsfest 24. Juni 1916 under Overværelse af en Mængde gamle Ryslinge-elever fra hele Landet. Den gjorde et stærkt Indtryk paa alle, og dens Hovedsynspunkter fandt under den følgende Tids Fredsdiskussion Tilslutning fra næsten alle Sider. En af de tidligere Elever, der i særlig Grad var optaget af Talen, skrev i Højskolebladet, at Alfred Povlsen havde sagt netop det, som Ungdommen under de givne Forhold havde længtes efter at høre. — Man kunde vel ikke egentlig sige, at han havde skiftet Standpunkt med Hensyn til det danske Forsvars-Spørgsmaal, men han havde faaet et andet og mørkere Syn paa Krigen og gik stærkere ind for Tanken om et Verdens-Broderskab, hvortil han gennem hele sit Liv havde knyttet saa store Forhaabninger.

*

Brødrenes Fødested var Hvide Mølle ved Randers. De var omtrent lige gamle. Karl var født den 13. Januar 1851, Alfred 10. November 1852. Deres Fader var Lærer Hans Christian Henrik Povlsen, der før han blev Lærer ved den Broch-Bredalske Friskole i Randers i nogle Aar havde været Hjælpelærer i Steen Steensen Blichers Sogn, Spentrup. Deres Moder var Mette Marie Stabell, udgaaet fra en gammel Embedsslægt, der var indvandret hertil fra Norge. Hun døde af Brystsyge som ung. De to Drenge var i 6—7 Aars Alderen, da de blev moderløse. Karl valgte at studere til Præst, bl. a. ved Sognepræst Dines Pontoppidans Hjælp og Indflydelse.

Alfred vilde oprindeligt have været Officer, men da en Ansøgning, som han indgav til Hærledelsen i en meget ung Alder, blev afslaaet, rejste han til Testrup Højskole som Elev, og her inspireredes han ved J. Nørregaards Foredrag til selv at blive Højskolemand. Som unge Mænd studerede Brødrene samtidig i København. Karl blev Kapellan hos Vilh. Birkedal i Ryslinge Valgmenighed 1883 og 1885 Menighedens Præst. Alfred overtog Ledelsen af Ryslinge Højskole 1884 og blev faa Aar efter Skolens Ejer. I 32 Aar var han Formand for Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler i Danmark. Karl Povlsen døde 1918, efterladende sig Hustru, Fru Marie Povlsen, og Datter, Frk. Kirsten Povlsen. Alfred Povlsen døde 1934, efterladende sig Hustru af andet Ægteskab, Fru Elsa Povlsen.

KOMPONISTEN THORVALD AAGAARD

I nær Tilknytning til de to Brødre Povlsen virkede Organisten og Komponisten Thorvald Aagaard, der ligesom Gymnastikpioneren Jens Ovesen var vokset op i selve Valgmenighedskredsen. Hans Musikledelse i Kirke og Skole understøttede paa ejendommelig Maade baade Kristendoms- og Danskhedsforkyndelsen, og hans friske Kompositioner gav Folkesangen i Sydfyn større Vingefang. „Danmark har,“ siger nuværende Højskoleforstander Damgaard-Nielsen, Ryslinge, „ejet rigere udrustede Komponister med mere vidtspændende Evner, men næppe nogen, hvis Instrument, hvis Kunstnersind var stemt mere rent i Pagt med det bedste i dansk Aand, nationalt og kristeligt.“ (Ryslingebogen 1937).

Thorvald Aagaard var født den 8. Juni 1877 paa Rolfstedgaard som Søn af Gaardejer Anders Hansen, en ejendommelig og velbegavet Mand af Ryslinge Valgmenigheds Kerne. Baade Anders Hansen og hans Hustru var mærkede af Begivenhederne 1864, men de troede paa Danmarks Frelse og Lykke ved gode Hjems opbyggende Gerning og gav selv i saa Henseende det bedste Eksempel. Thorvald Aagaard fik som andre af Egnens Unge først og fremmest Sangen i Arv fra sit Hjem, og da han blev sig sine musikalske Evner bevidst, besluttede han at bygge sin Fremtid paa denne Arv. Han uddannede sig paa Musikkonservatoriet i København, og efter en Tid at have været Elev hos Carl Nielsen og Thomas Laub tiltraadte han 1905 Stillingen som Organist ved Nazarethkirken og blev samtidig Lærer i Sang og Musik ved Ryslinge Højskole. I Kirke og

Skole kendtes hans Indflydelse snart. Han havde Sans for Fælles-sangen i dybeste Forstand og evnede gennem sit fine dæmpede Orgelspil at drage alle de mange med, som kunde „synges med Hjærtet“, uden at kende noget væsentligt til Sangudførelsens Teknik. Han var her en Formidler af højeste Rang.

Udadtil virkede han for Udbredelse af god klassisk og folkelig Musik gennem Amatørorketret „Fynske Musikanter“, som han stiftede 1907 og ledede til sin Død. Dette Orkester, der vandt et landskendt Navn, gav i Aagaards Levetid 400 Koncerter over hele Landet, deraf naturligvis det største Antal paa Fyn. Aagaard gik stærkt op i Arbejdet med Ledelsen af „Fynske Musikanter“ og førte grundig Journal over alle Orkestrets Prøver og offentlige Koncerter, hvis Programmer regelmæssigt omfattede store lødige Musikværker, efterhaanden ogsaa en Del af Lederens egne Kompositioner. Aagaard var Modstander af alt „Klingeling“ i Musikken som i Digtekunsten, og det kneb svært for ham, naar det fandtes nødvendigt at sætte „Amelievalsens“ og „Champagnegaloppen“ paa Plakaten for at trække Folk til Huse. Han betragtede dette som et Offer til Guderne.

Som Tonekunstner følte han et Kald svarende til det, der bevægede Højskolens og Friskolens Mænd, og gennem sine Kompositioner til Mads Hansens, Valdemar Rørdams, Aakjærs, Skjoldborgs, Ingemanns og Grundtvigs Sange og Salmer blev han en ægte Medforkynder af Danskhed og Kristentro — en Formidler af dansk Kunst i Grundtvigs Aandsværk, paa Højde med Jakob Knudsen, Joakim

Komponisten Thorvald Aagaard, født 9/6 1877, død 23/3 1937.

Skovgaard og Thomas Laub. Man har kaldt ham en folkelig Tone-skjald, fordi han hentede Inspiration fra Folkevisen og formaaede som Skjalden i fordums Dage at tale myndigt og frimodigt til sit Folk om, hvad der laa ham paa Hjerte. Hans Kompositioners Antal løber op i flere Hundrede, alle formede med Kraft og Klarhed. I sine sidste Leveaar skrev han fortrinsvis Melodier til Tekster af Grundtvig, baade historiske Sange og Salmer. Grundtvigs bibel-historiske Sange bør opleve en Genfødelse i Aagaards Melodier, siger Damgaard-Nielsen. I „Lovsynger Herren“ er han paa Højde med Grundtvig selv.

Hvad angaar de historiske Sange har Aagaard selv fremsat nogle karakteristiske Udtalelser 1929 i Forbindelse med Offentliggørelse af nye Melodier til en Række sagnhistoriske Sange af Grundtvig: „Skøn Freja, hun havde et Smykke af Guld“, „Luren gjalded med Drøn paa Drøn“, „Gloende fra Top til Taa“, „Ingeborg stod paa højen Fjeld“, „Kong Vermund den Gamle“, m. fl. (Ryslingebogen). Aagaard udtrykker sig saaledes:

„Det har mangen Gang været mig til stor Glæde under Arbejdet med folkelig Sang, at jeg har følt, at denne Sang ikke mindst kan være med til at spinde sine Traade paatværs af Døgnets Rendegarn og derved tilfører Mennesker noget, som binder sammen og styrker.

Men det har gjort mig ondt, at visse Slags Sange og endda de i denne Forbindelse mest værdifulde nu synes at være meget mindre paaagtet, end de tidligere var. Jeg tænker paa Folkeviserne, „hin sköne Sprog og runde Tale — hine subtile og søde Melodier“, for at tale med Anders Sørensen Vedel. De er altfor lidt kendt og skattet. Underligt at siden kgl. Skuespiller P. Jerndorffs Død ingen af vore mange Sangere har udvalgt sig den skønne Specialitet at synge de herlige gamle Viser. Det vil ikke alene kunne blive en smuk kunstnerisk, men tillige en betydningsfuld menneskelig Opgave — paa den Maade at kunne være med til at styrke Nutiden og dens Børn gennem Traade, der bandt os fastere til vore Forfædre og deres Liv.

Hvordan mon det staar til med Grundtvigs historiske Sange? —

Det var Thomas Bredsdorff, der sagde om Grundtvigs bibelhistoriske Sange, at „de, der har faaet deres Bibelhistorie genfortalt gennem disse Sange, vil vanskeligt kunne komme saa langt fra denne Historie, at ikke dens enfoldige Menneskeskildring og stærke Poesi kalder dem tilbage.“ Og naar han om Grundtvigs fædrelandshistoriske Sange sagde, „naar vi sang dem, saa begyndte den (Danmarks-historien) paany at blive til“ — ja, saa er vi sikkert mange, som har oplevet noget lignende, som da har faaet gennemvævet vort Sind med Traade, som aldrig kunde slides over.

Naar jeg vover mig ved at komme med ny Melodier til nogle af Grundtvigs sagnhistoriske Digte, er det i den Hensigt og med det Haab, at det muligt kunde lykkes mig at lokke en og anden til en fornyet Lystvandring ogsaa i den Del af dansk folkelig Sang, som kaldes Grundtvigs historiske Sange.“

Thorvald Aagaard var personlig et ægte Menneske, modig og uselvisk, opfyldt af dyb Foragt for al ydre Storhed, Æresbevisninger og Pengemagt. Mange holdt af ham alene for hans Ærligheds Skyld. En af hans nærmeste Elever, Aksel Lauridsen, Herning Friskole, kunde efter hans Død 1937 skrive: „Jeg elskede ham som Lærer . . . Han gav saa meget.“ En anden Discipel, Arvid Andersen, karakteriserede Aagaard i følgende smukke Vers:

Uselvisk var din hele Færd,
og dette blot at ha' dig nær
en Time var at faa dig kær.

Hvor kildefrisk en Skaberaand,
hvor rig og tryk hans varme Haand.
Og laa vi andre haardt i Baand,

Da bruste fra din Godheds Elv,
du gav og gav af Hjertehvælv,
men glemte altid een: dig selv.

LANDBRUGSSKOLEN¹⁾

Den Kold'ske Skolelinie gaar fra Ryslinge over Dalby til Dalum, hvor Kold 1862 grundlagde den Højskole, der blev Forudsætningen for Dalum Landbrugsskole. Efter Kolds Død søgtes Skolen ført videre i Grundlæggerens Aand af hans Hustru, Fru Marie Kold, og hans Svoger, Friskolelærer J. P. Lebak, men Forehavendet lykkedes ikke. Elevtallet svandt ind fra Aar til Aar, og fra 1883 ophørte Skolearbejdet helt. For „Koldungerne“ og mange andre, der havde været under den mærkelige Mands Paavirkning var det en Sorg, at Skolen i Dalum saaledes skulde staa unyttet. Man forsøgte at faa en Højskolemand til at overtage den, men ingen turde tage en Gerning op paa dette Sted. Morten Eskesen sagde Nej med følgende Motivering: „Kold var stor i levende Live, han bliver større efter sin Død, saa ingen vil kunne taale Sammenligning med ham.“

Saa opstod den Tanke, at man skulde omdanne Skolen til Landbrugsskole, hvortil den kunde være velegnet, da den havde et Jordtilliggende paa 42 Td. Ld. Valgmenighedspræst Fr. Nygaard, Sdr. Næraa, satte sig i Forbindelse med Fri-menighedspræst Cornelius Appel, Rødding, for om muligt at faa dennes to landbrugsfagligt uddannede Sønner, Axel og

¹⁾ En Del af Indholdet af dette Afsnit skyldes Forfatterens Broder, Landbrugslærer Kristian Pedersen, Asmildkloster Landbrugsskole.

Hans Appel, til at overtage Skolen, og dette førte til, at Hans Appel fik sin Ven og Læsekammerat fra Landbohøjskolen, Jørgen Petersen, Baarse ved Præstø, den Gang Assistent hos Docent Fjord, gjort interesseret i Sagen. Resultatet af den følgende Tids Forhandlinger blev Jørgen Petersens Overtagelse af Skolen 1886 med Hans Appel som Lærer og nærmeste Medhjælper. Overtagelsessummen var 50.000 Kr., og til Støtte for Foretagendet fik den nye Forstander et rentefrit Laan paa 20.000 Kr., samlet af interesserede Fynboer af den Grundtvigske Retning: Anders Knudsen, Dyrupgaard, Anders Hansen, Rolfstedgaard, Peder Nielsen, Ravndrup Vænge, Peder Nielsen, Over Holluf, Jørgen Hansen, Hudevad, Lars Sørensen, Næsbyhoved Broby, Jens Nielsen, Bellingebro, Landstingsmand Jørgen Pedersen og flere andre.

Forstander Jørgen Petersen, født i Baarse paa Sjælland 7/8 1854, død i Dalum 19/8 1908.

Ved Aabningsmødet 4. November 1886 sagde Forstander Jørgen Petersen i sin Programtale: „Vi kan ikke tage Arv efter Kold, det er ikke vor Opgave, men vor Gerning kan ikke og maa ikke komme i Modstrid med Kolds . . . Vi ønsker at rejse en Landbrugsskole paa Folkehøjskolens Grund, med dens Banner hejst over Bygningen og med dens Aand og Tone raadende over de Unge.“ Videre blev der talt af Forstander Ludvig Schrøder, Askov, Frimenighedspræst Cornelius Appel og

Valgmenighedspræst Fr. Nygaard, og Indvielseshøjtideligheden sluttede med Afsyngelse af „Alt staar i Guds Faderhaand“. Dermed var, som Hans Appel siger i sin Beretning om Dalum Landbrugsskole gennem 50 Aar (Jubilæumsskriftet 1936), Retningen givet og Tonen slaaet an, og Forstander og Lærer var glade og taknemlige over den gode Begyndelse.

Mellem Tilhørerne ved Aabningsmødet sad 30 til det første Kursus indtegnede Elever. En af Ryslingeegnens fremragende Landmænd, Hans Hansen, Søllinge, kendt for sin resolute Handlemaade, spurgte ved Afskeden Jørgen Petersen, om han maatte sende sin Søn til Undervisningen den følgende Morgen. Sønnen kom og tog en Kammerat med sig, og i Løbet af nogen Tid var det første Elevhold vokset til 37.

*

Dalum Landbrugsskole blev en Landsskole og stod omkring Aarhundredskiftet som et landbrugsfagligt Sidestykke til Ryslinge Højskole. Jørgen Petersen og hans Hustru, Jensine Petersen, havde sat hele deres fælles Formue i Skolen, og alt var bragt i den bedste Orden. Som Lærere medvirkede, foruden Hans Appel, to Mænd af vidt forskellig Indstilling og Karakter, Niels Anton Hansen, senere fra 1905 Leder af Aarslev Forsøgsstation, og Jakob E. Lange, senere fra 1918 Forstander for Fyns Stifts Husmandsskole. Saa forskellige de var, Forstanderen og de tre Lærere, arbejdede de fortrinligt sammen, supplerende hinanden i alle Maader, enige om at ville gøre deres bedste for at hjælpe unge Elever til rigtig Forstaaelse af Jordbrugernes Opgave. I Folkemunde hed de „Firsandet“ eller „de 4 Store“, og med Rette sagde man, at det var dem, der havde draget Dalum Landbrugsskole frem i Solen. Jørgen Petersen selv var en fremragende Lærer-Person-

lighed, Skoleleder og Organisator af det store Format. Jakob E. Lange, den mest skrivende af Lærerne, har i sine „Erindringer fra 70 Aar“ givet en interessant Skildring af ham:

„Det mest iøjnefaldende Karaktertræk hos Jørgen Petersen var hans aabne, overstrømmende Væsen. Faa kunde som han møde de Unge med et straalende Smil og et varmt Haandtryk. Og baade hos Unge og Gamle erobrede han omtrent straks et Højsæde. Tillige ejede han en virkelig dybtgaaende Begejstring for Landbruget og dets Udvikling under Oplysnings Fane. Han stod som Levendegørelsen af den Tro paa Fremskridt, som prægede Datidens Bonde. Og denne Tro udstrakte han naturligt til ogsaa at gælde Landbrugets Ungdom. Han havde dertil udmærkede Talegaver, en Evne til at gøre sit Emne betydningsfuldt for Tilhørerne. Som andre store Talere (og Skuespillere) var han altid nervøs forud for sine Foredrag og optaget af Forberedelse

Skønt Jørgen Petersen altid stærkt fremhævede, at Skolen var en Fagskole og ikke skulde fuske Højskolen i Faget, vil det forstaas, at den i hans Haand alligevel maatte være stærkt højskolepræget. Dertil bidrog ogsaa Elevskaren, der navnlig i de første Aar hovedsagelig var mindre Gaardmænds Sønner, ikke mindst fra Jylland, hvoraf over Halvdelen havde et Højskoleophold bag sig. Vel søbede man ikke af samme Fad (som i Højskolen i 70'erne), men Tonen var jævn og ligefrem. Tiltaleformen var ikke „Forstanderen og Fruen“, men simpelthen „Jørgen Petersen og Jensine“.

Andre karakteristiske Træk fortælles i Dalum Landbrugsskoles Jubilæumsskrift af Siliam Bjerre.

Da Hans Frandsen fra Gudum 1886 var med ude at se paa Forholdene ved Dalum og gjorde Bemærkning om, at der burde foretages en Beregning over, hvad Landejendommen

kunde give, svarede Jørgen Petersen: „Her hjælper ingen Regnskaber. Her gælder det blot om, at vi har Tro til at kunne tage et tilfredsstillende Arbejde op.“ Senere under Skolens Vækst og Udvikling sagde han, at han aldrig vilde blive færdig med at gøre sin Skole saa fuldkommen som muligt, og med Henblik paa Landbrugets Udvikling formede han det kendte Slagord: Aldrig færdig, altid paa Vej! Jørgen Petersen var fra sin Ungdom særlig paavirket af Jens Nørregaard, Testrup, og Svendsen, Tune, desuden havde forskellige andre Grundtvigianske Personligheder øvet Indflydelse paa ham i hans Hjemegn. Han var personlig dybt forankret i den kristne Tro, og mange gamle Elever har fortalt om den forunderlige Styrke, der kunde være i Skolens Morgenandagt under hans Ledelse, „en Styrke og en Oplevelse af Fællesskab, der kastede Glans over alle Dagens Timer og for mange over Livet med. Vi mærkede godt, at det var Alvor for ham, naar han hver Dag i Morgenbønnen bad: Og hjælp os saa til Rette i *alle* Livets Forhold.“

Let bevægelig kunde Jørgen Petersen være. Det kendtes for Eksempel, da han af Proprietær Andersen, Rosendal, lod sig drage ind i Agrarbevægelsen og blev dennes egentlige Igangsætter og drivende Kraft. Agrarbevægelsen bredte sig over Landet fra sit fynske Centrum og kom i nogle Aar, fra 1894 til omkring 1904 til at øve en vis Indflydelse paa dansk økonomisk Politik — paa Trods af den Modstand, den mødte i Partier og Presse, derunder det Dalum Landbrugsskole nærstaaende Blad, Fyns Tidende. Ifølge Jakob E. Lange tabte Jørgen Petersen ret hurtigt sin Interesse for Agrarforeningen, men uden Betydning for Skolen havde den ikke været. Den havde bidraget til, at Skolen i stigende Grad havde vundet Anseelse indenfor det store Landbrug. Agrarforeningen havde,

da den stod paa sit højeste, ca. 75.000 Medlemmer. Dens Betydning svækkedes imidlertid ved indre Strid, og 1911 indstillede den sin Virksomhed.

Jørgen Petersen døde i Forsommeren 1908, kun 54 Aar gammel, og stedtes til Hvile som en Høvding under stor Deltagelse af Landmænd fra hele Fyn og gamle Elever fra andre Landsdele. 1911 rejstes et Mindesmærke for ham ved Landbrugsskolen. Formanden for Foreningen „Dalum Lærlinge“, Gaardejer Hans Conradsen, Lindegaard, sagde i en Mindetale ved denne Lejlighed: „Jørgen Petersen var en Banebryder, en Folkets Adelsmand, en mandig Kraft blandt Danmarks Barne-sjæle, hans Livsværk er hans Eftermæle.“

•

I Sommeren 1908, umiddelbart efter Jørgen Petersens Død, stiftedes Foreningen „Dalum Venner“, som sammen med Elevforeningen „Dalum Lærlinge“ fik oprettet „Dalum Landbrugsskoles Legat“, hvis Grundkapital skabtes ved Laan og Tilskud fra forskellige Sider. Legatet afkøbte i Foraaret 1909 Fru Jensine Petersen Skolen for 220.000 Kr., og fra 1. August 1909 overtog Forstander Th. Madsen-Mygdal, der havde været Lærer under Jørgen Petersen fra 1902, Ledelsen og Driften af Skolen for Legatets Regning. Madsen-Mygdal var Skolens myndige Leder, indtil han 1920 optoges som Landbrugsminister i Ministeriet Neergaard. Hans Afløser blev Jørgen Petersens Søn, nuværende Forstander Johannes Petersen-Dalum, der paa værdig Maade viderefører Skolens store Traditioner.

Imidlertid var andre Landbrugsskoler blevet stiftet i Aarenes Løb. Skaarup Landbrugsskole 1900 (nu statsanerkendt Hus-holdningsskole), Korinth Landbrugsskole 1907 i Fortsættelse af Brahe-Trolleborg Folkehøjskole, Fyns Stifts Husmandsskole

1908. Korinth Landbrugsskole vandt en smuk Position under Forstander Poul Fenger og staar vel nu under Forstander Rosenstand i et vist naturligt og gavnligt Konkurrenceforhold til Dalum.

Jo større Landbrugsskolerne blev, desto større Indflydelse kom deres Ledere og Lærere ogsaa til at øve udadtil gennem Landboforeninger og faglige Organisationer. Forstanderne Th. Madsen-Mygdal og Poul Fenger var i Tiaaret 1908—18 Deltagere i alle fynske Landbrugsdiskussioner af nogen Betydning og sagde hver for sig ved adskillige Lejligheder et afgørende Ord om aktuelle Emner. Ligeledes var baade Forstandere og Lærere hyppigt Talere ved folkelige og faglige Møder rundt om i Landsdelen. Oftest benyttede som Talere i disse Aar var foruden Forstanderne utvivlsomt Hans Appel, Jakob E. Lange og Hans Sloth, Korinth, en god og dygtig Mand med stærkt udviklet Evne til folkelig Foredragsvirksomhed. Jakob E. Lange var for sit Vedkommende en Mand, der vakte Diskussion, hvor han traadte frem, med sin agitatoriske Tale om Georgeismen og dermed beslægtede Emner, men han kunde faa Folk til at lytte, og hans gamle Elever satte ham højt. Han var „saa fuld af Glæde over Farver, Planter og Vækster, over Kræfter og Liv, Ideer og Idealer, alt, som kunde udtrykkes ved dette: at leve og være rigtig ung“. (En Elevs Karakteristik i ovennævnte Jubilæumsskrift).

Der var den Forskel paa Højskolens og Landbrugsskolens Mænd, forsaavidt angaar Arbejdsvilkaarene, at de første kunde holde sig til det oplysende eller opbyggelige Foredrag uden at optage Diskussioner om rent praktiske Emner, medens de sidste baade skulde kunne klare Foredraget og deltage i Diskussioner om Emner, i hvilke mange Landmænd var næsten lige saa kyndige som de selv. Men Landbrugsskolens Mænd, saavel som

deres ligestillede i de nye Konsulent-Institutioner, der knyttes til Landboforeningerne, forstod at honorere Kravene paa rette Maade. De kom ikke med Pegepind, men placerede sig, friske og veloplagne mellem Landmændene som disses gode Kolleger og Medhjælpere, derfor blev de ogsaa mødt med Tillid og Forstaaelse fra alle Sider. Jørgen Petersen var det lysende Forbillede — de Yngre fulgte hans Eksempel og vandt næsten lige saa stor Respekt og Hengivenhed blandt jævne Landmænd. Ofte har jeg hørt fynske Bønder berømme „de flinke Sønner, gamle Madsen-Mygdal havde“, hvorved man tænkte baade paa Skoleforstanderen og hans Broder, Aage Madsen-Mygdal, der i en Aarrække gjorde Tjeneste som Planteavlskonsulent i de fynske Landboforeninger, og mange Gange har jeg paa Møder hørt en Mand som Madsen-Mygdal faa uforbeholden Tilslutning til fremsatte Synspunkter, uden at nogen gjorde sig skyldig i Eftersnakkeri. Fynske Landmænd var selvstændige nok til at kunne hævde egne Meninger overfor hvem som helst. Men de værdsatte Myndigheden og den veltænkte Sagkundskab, der kom til Udtryk i Madsen-Mygdals Taler.

*

Det ligger i Sagens Natur, at Landbrugsskole-Elever af den Grundtvigske Bevægelses 2. Generation betragter det Grundtvig-Kold'ske Skolevæsen som et sammenhængende Hele. Tydeligt er dette kommet til Udtryk i en Tale af Jens Thygesen, Ferritslev, ved Dalum Landbrugsskoles 50 Aars Jubilæum 1936, delvis gengivet i Jubilæumsskriftet. Jens Thygesen sagde her med Henblik paa Kolds Skolestue: „Det er en mærkelig historisk Skolestue, som altid fylder os med Glæde, naar vi træder derind. Sjælens Strenge kommer til at dirre i os, hver

Gang vi sidder her, fordi de lyse Ungdomsminder kommer saa levende til os.“ Og som et fint Billede paa Dalum Landbrugsskole sluttede han med at tale om Skolen „som den gamle Stamme, der skyder friskt Løv hver eneste Vaar, og som strækker sin Krones Stav højere og højere op og breder sin Krone længere og længere ud“.

Saadan taler den stemningsbevægede Fynbo, der selv har gaaet i Friskole som Barn og som ung Mand har faaet sin Uddannelse paa Højskolen og Landbrugsskolen. Glæden over Skolelivets Vækst fylder hans Sind, og han ser Træets Krone brede sig videre og videre ud. Hvad han selv har haft i Udbytte ligger i hans Stemningsudbrud. Nogen nærmere Forklaring behøves ikke.

En anden Dalum-Elev, Hedebonden Jens Nielsen, Godballe ved Lemvig, fremhæver Landbrugsskolens Betydning med større Selvbevidsthed og lige saa stor Taknemlighed. I et Interview i Anledning af, at han havde faaet overrakt Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs store Sølvbæger for Landboflid, sagde han følgende: (Berlingske Tidende, 12. Dec. 1940).

„... Jørgen Petersen var en forunderlig Landbrugslærer, som evnede at give det menneskelige en Fortrinsstilling i sine Foredrag. Jeg husker, at han en Gang, da han talte om Anatomi, ogsaa kom ind paa det Sjælelige og talte herom paa en saadan Maade, at baade han selv og hans unge Tilhørere blev dybt grebne. Saa standsede han pludseligt og sagde: Ja, nu kom vi ind paa noget andet, men lad os saa slutte Timen med en Sang! Jeg maa have oplevet noget helt usædvanligt i denne Time, siden jeg husker den saa tydeligt. Jørgen Petersen havde *altid* noget at sige sine Elever ud fra sine egne Erfaringer og sin praktiske Sans, og de tre andre Lærere havde hver sin særlige Betydning. Jeg tænker paa dem alle med Taknemlighed.

Den Orden og den Renlighed, der prægede Dalum Landbrugsskoles Landbrug, gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Aldrig havde jeg set noget lignende. Det er min Overbevisning, at det Eksempel, der her blev givet, har været af Betydning for hele vort Landbrugs Udvikling.“

Efter disse smukke Taknemlighedsytringer sluttede Jens Nielsen saaledes:

„Den Slægt, jeg tilhører, har nydt godt af forrige Slægtleds skabende Indsats. Det maa vi stadig paaskønne, naar vi sidder lunt inden Døre. Desuden maa vi være taknemlige over alt, hvad der er blevet os givet gennem Andelsforeninger og Ungdomsskoler, alt det, der har samlet os og givet os aandelig og økonomisk Styrke til vort Arbejde. Dette er, hvad jeg vil kalde mit Grundsyn paa Landbruget i Dag, alle Vanskeligheder taget i Betragtning. Naar vi arbejder støt og roligt i Jævnhed og Trofasthed, vil vi ogsaa faa Glæde af vor Arbejdsdag.

Og glædelig er hver en Dag,
der leves til Guds Velbehag,
om end vi maatte græde.“

Her har vi det i klare Udtryk, *det egenartede Danske*, der er vokset af de Grundtvig-Kold'ske Skolers Virksomhed i det danske Bondeland. Her er „Folkets Daad og Digt“, her er „Alting folkeligt“, ja, og her raader „Forsynets Øje“. Gaa til nærmeste Købstad og prøv paa at finde et Sammenligningsgrundlag. Hvad gæve Haandværkere og ansete Handelsmænd end vil sige om Grundlaget for deres Uddannelse i den tekniske Skole og Handelsskolen — ingen vil udtale sig i samme Tonart som Jens Thygesen, Ferritslev, og Jens Nielsen, Godballe.

FOLKELIVET

Det var ved Folkemøderne, man hentede aandelig Næring paa Vejen mellem Skole og Kirke, og det var her, man forbedrede Foretagender af aandelig og timelig Art og traf Beslutninger om deres Fremme. Hvert Møde — stort eller lille — havde sin Betydning for Fællesskabet og maa ses i Sammenhæng med de frie Skolers indflydelsesrige Virksomhed.

Højskolerne førte an med Afholdelse af de saakaldte Efteraarsmøder, som man har sammenlignet med det gamle Jødelands Løvsalsfester. Disse Møder, der var Folkelivets Grund-Element, samlede Tusinder af Mennesker af alle Samfundslag. Her saa man ikke blot de kendte Ansigter fra Valgmenigheds- og Friskolekredsene, men ogsaa Embedsmænd og Herregaards- og Købstadsfolk, der ikke direkte havde sluttet sig til den Grundtvigske Bevægelse. Det var noget af en Modesag at være med. Hver Højskole havde Møde 3—4 Dage i Træk, og større lokale Friskolekredse kunde ofte holde 2-Dages Møder. De Grundtvigske Jævnfolk havde saaledes Mulighed for en hel Uges Mødedeltagelse, hvad de i stor Udstrækning benyttede sig af. De fleste deltog i hvert eneste Møde baade i den nærmeste Højskole og den nærmeste Friskoles Forsamlingsaal, hvis da ikke særlige Omstændigheder hindrede dem deri.

Efteraarsmødernes Indhold var alt det bedste, Højskolerne kunde byde paa: de bedste Foredrag, oplysende eller opbyggelige, om de bedste eller mest aktuelle Emner. Som karakteristisk Eksempel nævner jeg Talerlisten fra Ryslinge Højskoles Efteraarsmøder 1913. Holger Begtrup: Opdragelse af den unge Slægt, Danmarks Fremtidsmaal, Karl Povlsen: to sammenhængende Foredrag om Tysklands Fornedrelse og Genrejsning, Johannes Monrad: to sammenhængende Foredrag om Bismarck, Valgmenighedspræst Helweg: Joakim Skovgaards bibelske Malerkunst, L. Moltesen: Arbejde adler, Chr. Ludwigs: Wagners „Tannhäuser“, Fr. Rønning: Livet efter Døden, Alfred Povlsen: samme Emne med Udgangspunkt i Udtalelser af Sokrates og Jesus. Man ser her det ejendommelige, at Tyskland paa fremtrædende Maade har optaget Højskolen som Emne for historisk Behandling Aaret før Verdenskrigens Udbrud.¹⁾

Dette Mødeprogram tør betegnes som et Tværsnit af alle tilsvarende Mødeprogrammer. Saadan blev der talt om historiske og kristelige Emner og om Danmarks Fremtidsmaal med Strejftog gennem Kunsten, hvor man især dvælede ved den kristeligt betonedede Kunst, indtil man standsede ved det Væsentlige, Troen paa et evigt Liv bag Graven og de ædle Vidnesbyrd, man i saa Henseende kunde støtte sig til, og sluttede med at synge:

Saa lad derpaa os Syn da fæste,
 hvad Ædle kalde Livets Lyst,
 ja, lad os kæmpe med de Bedste
 og vove kækt med Død en Dyst.
 At byde den og Graven Trods
 skal med Guds Hjælp og lykkes os.

¹⁾ Det skyldtes dog utvivlsomt det særlige Forhold, at Tyskland i 1913 fejrede Hundredaaret for sin Frihedskrig med Napoleon.

Til Efteraarsmøderne knyttede sig naturligvis nogen Selskabelighed. Venner og Bekendte mødtes i Pavserne mellem Foredragene, spiste sammen og talte sammen, ofte om de forskellige Foredragsemner. Jo stærkere Indtryk et Foredrag havde gjort, desto livligere kunde Samtalen føres. Jeg har tydelige Erindringer om Tankeudvekslingerne 1913 vedrørende Professor Rønnings Foredrag om Livet efter Døden, der indeholdt flere betagende og for mange hidtil ukendte Synspunkter, og jeg føler mig overbevist om, at mere end en gemte Foredragets Slutningsord i sit Hjerte: Den Evighed, Menneskeslægten gaar ind til, bliver som et Ungdomsliv i Morgenrøde.

*

Nær op ad disse stort anlagte Efteraarsmøder faldt en Mængde Foredragsmøder, arrangeret af Foredrags- og Ungdomsforeninger, hvis Ledere var Friskolelærere eller særligt fremtrædende Mænd indenfor Friskolekredsene. Talere ved disse Foredragsmøder, der holdtes med 14 Dages eller en Maa-neds Mellemrum i hvert Sogn (eller Kreds) var for en stor Del de samme som ved Efteraarsmøderne, dog fik man sjældent de store Navne ud, fraset Jakob Knudsen, som i en Aarrække levede af Foredrags- og Oplæsningsturneer, og unge Højskolelærere fik derfor hyppigt Lejlighed til at udfolde sig for Forsamlinger af aandelig Kvalitet, hos hvilke de vel kunde have en Del at lære. Det var jo ikke saaledes, at man blev hjemme, fordi Talerens Navn var forholdsvis ukendt. Man kom, naar der kaldtes til Møde, og lyttede med aaben Velvilje, og Mødelederen skulde nok sørge for at udtrykke, hvad der muligt kunde mangle i Talerens Fremstilling. Pastor Johannes Monrad har fortalt mig, at han, som ung Højskolelærer, ved en be-

stemt Lejlighed oplevede, at Mødelederen (Peder Pedersen, Sølinge) i sin Slutningstale sagde netop det, han selv (Monrad) følte, han burde have sagt i sit Foredrag. — Den sædvanlige Form for disse lokale Højskolemøder var denne: Fællessang til Indledning, Velkomsttale af Mødelederen og Præsentation af Taleren, Fællessang, valgt under Hensyn til Talerens Emne, derefter Foredrag, derefter paany Fællessang, saavidt muligt svarende til Emnet, endelig Slutningstale af Mødelederen og tilsidst Aftensang.

Ved Vurdering af Mødernes Indhold vil man ikke kunne skille det Nationale fra det Kristelige. Et Møde af særligt nationalt Indhold var i sin Form kristeligt betonet, og et Møde af kristeligt Indhold kunde i lige Maade være nationalt betonet. Emnerne kunde være forskellige, men Grundtonen var altid den samme. Det egenartede Højskole-Danske laa i Atmosfæren eller kom til Udtryk rent umiddelbart i Tale og Sange.

Mødeformen førtes ud til alle Sider, og næppe nogen eneste Sammenslutning var upaavirket deraf. Det var saaledes ikke ualmindeligt, at rent faglige Møder¹⁾, ja, endog Mejerigeneralforsamlinger indleddedes og afsluttedes med Fællessang. I Landboforeningerne havde fra gammel Tid Stor-Godsejerne været dominerende i Ledelsen, men Godsejerne var mere paa-virkede af den folkelige Bevægelse, end de selv vidste af, og eftersom Landbrugsskolernes Indflydelse voksede, fik man paa heldig Maade det folkelige og det faglige forenet, saaledes at Landboforeningernes Møder blev halvt af hvert. Danske Sange blev sunget af de store Landboforsamlinger, de fleste Talere afstemte deres faglige Foredrag i Højskolestil med Fremdragelse af Fyndord eller Vers til Støtte for personlige

¹⁾ Eksempel fra Midtfyn: Man indleddede et Svineavlsmøde med Afsynelse af Sangen: „Jeg har baaret Lærkens Vinge“.

Meninger, og til hvert Møde hørte desuden et specielt folkeligt Foredrag, der kunde danne en passende Ramme om de behandlede faglige Emner.

Til de mere betydende folkelige Møder hørte ogsaa de aarlige Grundlovsfester, der for en stor Del gennemførtes under Højskolernes Ledelse. Her samledes Folk i Tusindtal, uden Hensyn til, hvad der kunde skille partipolitisk, for at hylde Danmarks frie Grundlov, og her fremhævedes i bevægede Taler Folkestyretanken som den ledende Tanke for alt frugtbringende Samkvem mellem frie Danske.

Fra de egentlige Højskole-Grundlovsfester var Partipolitiken udelukket, og Samlingskravet fuldstændig fremherskende, og de Taler, ledende Højskolemænd holdt om Betydningen af Samling af alle gode Kræfter til Fremme af en forstaaende og til alle Sider hensyntagende Samfundspolitik, stod paa ingen Maade tilbage for de Samlingstaler, vi har hørt fra mange forskellige Sider efter den skæbnsvangre 9. April 1940. Overhovedet tilstræbte den fynske Grundtvigianisme en fast Folkepolitik med alles Vel og Velvære som det naturlige Maal, og de Politikere, man valgte til at føre Ordet paa Rigsdagen, glemte ikke at slaa til Lyd for en saadan Politik.

Ved Gennemgang af Referater fra en Række fynske Grundlovsfester har jeg fundet en for Grundtvigianske Politikere karakteristisk Udtalelse, fremsat af Landstingsmand Hans Jørgen Nielsen, Ferritslev, Grundlovsdagen 1902, altsaa den første Grundlovsdag efter Systemskiftet. Hans Jørgen Nielsen beskæftiger sig med Tidens store Begivenheder og siger med Henblik paa Fremtiden:

„Det gamle Løsen, Frihed og Lighed og Broderskab er godt. Frihed vil sige, at Folket skal raade, og Lighed skal vi have i den Forstand, at alle skal have Lov til at udfolde sig. Vor

Politik skal ikke være en Middelstandspolitik, men en Samfundspolitik. Hvad angaar det store Maal, Broderskabet, skulde Broderskabsfølelsen kunne blive saa levende, at vi i alle Fald kunde drive en Hjærtelagets Politik.“

Der mangler ikke meget i, at denne Udtalelse af en jævn og solid fynsk Politiker kan staa som samlet Udtryk for folkelig Samlingspolitik, saaledes som denne opfattedes i den for Danmark saa lykkelige Tid ved Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, da der baade aandeligt og materielt var „Grøde og Fremgang alle Vegne“. Det var omtrent saaledes, man vilde drive Politik i Praksis, stilende mod Broderskabs-Idealet, der ogsaa var et Led i Højskolens Forkyndelse (jævnfør Alfred Povlsens afsluttende Foredrag paa hvert Højskolekursus). Men da man erkendte, at Politik var „det Muliges Kunst“, standsede man ved Forhandlingspolitiken, der fik det overvejende Flertal af fynske Grundtvigianere bag sig. Herom fortæller jeg i et følgende Afsnit.

*

Af de eksisterende folkelige Foreninger stod Skytteforeningerne Højskolerne nærmest. De var — for at blive i Billedet fra et af de forrige Kapitler — Hovedledningerne mellem Kraftstationerne og de til Strømfordelingen bestemte Transformatorstationer og havde, som det med Rette er sagt, en langt mere vidtrækkende Betydning end den, der er udtrykt i deres Formaaalsparagraf¹). Udmærkede Vidnesbyrd foreligger herom

¹) De (Skytteforeningerne) har samlet os, og gennem fælles Opøvelse til legemlig Idræt har de givet os den friske menneskelige Følelse af, at vi tilhørte et Folk, der ikke vilde udslættes, men rejse sig fra sit Fald og frejdigt gaa Fremtiden i Møde, hvad den saa end vilde bringe.

(Alfred Povlsen, Ryslingebogen, 1922).

i en Række Skytteforeningssange, af hvilke de fleste var blevet Folkeeje. Endnu i de første Aar efter Aarhundredskiftet kunde man i Gymnastiksalene høre Mads Hansens Sange sunget: „I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag“ og „Til Vaaben, Brødre, tag Bøssen fat, vor Bane ved vi, vort Maal er sat, og Maalet er Danmarks Frelse“. Efterhaanden som Gymnastiken kom til at spille en større Rolle, kom andre Sange, hvori der taltes mindre om Vaabenbrug, oftere til Anvendelse: Hostrups „Vi fik ej under Tidernes Tryk“, Drachmanns „Du danske Mand“ og „Danmarks Ungdom, skulderbred“, Bjørnsons „Takt, takt, pas paa Takten“, L. C. Niensens „Vort Hjem, du danske Jord“, Thorvald Aagaards „Modig Ungdom, ingen vege Sjæle“ m. fl. Dette var vel Tegn paa en begyndende Ændring i Synet paa Midlerne til Danmarks Frelse, men Maalet vedblev at være det samme: at berede Ungdommen til den store Prøve. Virkningsfuldt fandt den raadende Tanke Udtryk i Thv. Aagaards ovennævnte Sang, skrevet til Brug for Jens Ovesens 100-Mandshold ved Opvisningen 1906 paa de samvirkende fynske Landboforeningers Jubilæumsudstilling i Odense, i Tekst og Tone nøje afpasset til unge Mænds Parademarch:

Vaagen Ungdom, som sin Kraft vil øve,
 som er rede til den store Prøve,
 møder frem med Mandemod,
 naar det gælder Liv og Blod,
 Slægtens Arv og Eje.

Men selv om man talte mere om at „øve sin Kraft“ end om at øve sig i Vaabenbrug, blev Øvelserne i Vaabenbrug ingenlunde forsømt. Man dyrkede Riffelskydning som en god og nyttig Sport og betragtede det som en Æressag at opnaa

smukke Points-Resultater. Den dygtige Skytte fik sit Geværskæfte belagt med Sejrsmærker i Form af Sølvplader, og de ved Kreds-Kapskydninger i „Gennemsnitsskydning“ sejrende Skyttekredse fik i lige Maade tildelt Fanepalader som Æresminder. Mange Skyttekredse havde deres Fanestænger fuldstændig belagt med Sølvplader.

Den fynske Kappelyst, om hvilken Thorkild Gravlund har anstillet interessante Betragtninger i „Dansk Folkekarakter“, kom til fuld Udfoldelse paa Skydebanerne, og der taltes ved Skyttefesterne meget om Kappelystens Betydning. Jeg hørte en Gang — det maa have været omkring 1908—09 — Rasmus Jørgensen, Ferritslev, den senere Landstingsmand, behandle Emnet i en god og forstaaelig Jævnmandstale ved en Skyttefest i Søllinge Øvelseshus. Han sagde omtrent følgende:

— Kappelysten er en Drivkraft for os alle. Vi opøver vor Dygtighed, uden at den ene gaar den anden for nær, og det er det bedste, vi kan gøre. Som Skytter har vi noget at stræbe efter. Vi behøver bare at tænke paa den gamle fynske Mesterskytte Palnatoke, om hvem det hedder, „han havde Kæmpekræfter, han havde Falkeblik, og hvad han sigted' efter, han ramte paa en Prik“. Saa ved vi, hvad det drejer sig om. Vi vilde ønske, at det samme kunde siges om hver af os, derfor kappes vi, som vi gør, og derfor hædrer vi de Kammerater, der kan opvise de bedste Resultater.

At denne Tale var Udtryk for national Højskolepraksis i Tiden behøver ingen nærmere Understregning. Det var Opdragelsesmetoden: at stille en Sagnhelt op som Ideal og opfordre til Efterligning, og Skytteforeningerne var vel skikkede for den dertil fornødne Idræt, der blev et af Folkelivets interessanteste Træk.

I Skytteforeningerne stod i overvejende Grad de Ældre for Styret, ligesom ogsaa en Del af de mest interesserede Ældre tog Del i Skydning og gymnastiske Øvelser. Ved Gymnastikopvisningerne kunde man se skæggede Mænd og nykonfirmerede Drenges Side om Side. Skytteforeningerne havde en lykkelig Evne til at samle alle Aldersklasser baade fra Gaardmands- og Husmandshjem. De virkede til Udligning af Standsforskell, og hele Folkestemningen stod bag deres opbyggende nationale Arbejde.

*

Selv om Gaardmandsstanden var førende, var der ogsaa mange mindre Jordbrugere med i den Grundtvigske Bevægelse. Ryslinge Valgmenigheds Medlemslister angiver en Mængde Boelsmænd og Husmænd som Bidragydere, og for Friskolerne gjaldt den Ordning, at Gaardmænd skulde betale 100—200 Kr. aarligt, Husmænd 25—50. Dette var et ved frivillig Overenskomst tilvejebragt Ligningsgrundlag. De Grundtvigske Folk holdt sammen, trods Forskelligheder i ydre Livsvilkaar, og ved Sogneraadvalg sørgede de for at faa det størst mulige Antal friskolevenlige Kandidater valgt, bl. a. for at sikre Kommunitilskud til Skolerne, hvis Opretholdelse betød en væsentlig Aflastning af de offentlige Skolebudgetter. I Egnene omkring Ryslinge, hvor Friskolevenligheden var saa stærkt udtalt, var Opdelingen af Beboerne i Friskolefolk og Sogneskolefolk dog nærmest af formel Interesse. Der var sjældent nogen Strid om Tilskudsspørgsmaalet.

Gaardmænd og Husmænd havde overhovedet et udmærket Samarbejde, i hvert Fald indtil de særlige politiske Husmands-

interesser begyndte at gøre sig gældende, og flere betydende Mænd af den Grundtvigske Retning virkede ivrigt for Husmandssagens Fremme. Paa Udstillingen i Forbindelse med Landmandsforsamlingen i Odense 1900 havde saaledes et Udvalg med Friskolelærer Peder Pedersen i Spidsen arrangeret et komplet Husmandsbrug, der bestyredes af Husmand Frands Hansen, Vaadager, Medlem af Ryslinge Valgmenighed og Søllinge Friskolekreds. Dette Arrangement var en stor folkelig Begenhed i Tiden. Husmandsbruget blev den 6. Juli besøgt af rejsende Husmænd fra hele Landet, og samme Dag talte Højskoleforstander Kristensen-Randers, Ollerup, til en stor Forsamling om Husmandsbrugenes Betydning for Samfundet. Peder Pedersen, der selv drev et lille Husmandsbrug ved Siden af sin Friskolevirksomhed, var desuden Næstformand i de fynske Husmænds Landboforening fra 1902 og spillede en betydelig Rolle for Husmandssagens Udvikling som Folkesag og Tilrettelæggelsen af Husmandsrejser i en lang Aarrække.

I Landboforeningerne var, som allerede omtalt, Storgodsbesidderne de øverste Ledere, ogsaa med de Grundtvigske Bønder's Billigelse. Man ønskede at vise sin gode Vilje, ogsaa til den Side, efter at den politiske Strid var endt, og valgte 1911 daværende Hofjægermester Sehestedt Juul, Ravnholt, til Formand for Svendborg Amts landøkonomiske Selskab, skønt Forstander Fenger, Korinth Landbrugsskole, var opstillet som Kandidat til Valget. Motiveringen herfor var netop den, at overdreven politisk Fordom mod Godsejerne, som havde ledet Landboforeningsarbejdet med god Forstaaelse gennem Aarene, nu burde fjernes for det fortsatte gode Samarbejdes Skyld. Der blev altsaa handlet konsekvent. Først i de senere Aar er Formandsskabet i det gamle landøkonomiske Selskab, der om-

fatter den centrale Del af Sydfyn, overgaaet til en Mand af den Grundtvigske Bondestand, Gaardejer Aksel Nielsen, Nørremosegaard.

Stærkt fremtrædende indenfor Svendborg Amts landøkonomiske Selskab i mere end en Menneskealder var de fire dygtige Brødre, Rasmus Christiansen, Brenderupgaard, Lars Christiansen, Vindinge Søgaard, Jørgen Christiansen, Birkelund, og Hans Fr. Christiansen, Ryslingegaard. De var Sønner af Gaardejer, kongevalgt Landstingsmand Chr. Rasmussen, Ryslinge, om hvem Birkedal, før de politiske Stridigheders Tid, havde sagt: „Han bærer Aandens Skrift paa sin Pande.“ De havde ikke sluttet sig direkte til den Grundtvigske Bevægelse, men var som gode danske Mænd interesserede i Højskolernes og Skytteforeningernes nationale Arbejde. Politisk set var de moderate Højremænd, saavidt jeg skønner betydende Formidlere mellem Godsejere og Bønder.

De samvirkende fynske Landboforeningers 25 Aars Jubilæum 1906 var vistnok fremfor noget andet Landboforenings-Arrangement præget af det Grundtvigske. Her var Højskole- og Landbrugsledere i første Række som Talere, og her gennemførtes under Jens Ovesens Ledelse den store Gymnastikopvisning af et 100-Mandshold af Skytteforeningsgymnaster i Overværelse af Kong Frederik den Ottende, Konsejlspræsident J. C. Christensen og de islandske Altingsmænd, som den Gang besøgte Landet. Her kom al Landsdelens Optimisme til Udtryk, ogsaa i direkte Henvendelser til Kongen, som ved denne Lejlighed besøgte Fyn officielt for første Gang efter sin Tronbestigelse. En af Peder R. Møller forfattet Sang, der blev sunget ved Festmiddagen, sluttede med følgende Vers, hvori Tidens Tanker levendegøres, uden smaalige Hentydninger til Muligheden af, at der ogsaa kunde komme onde Dage:

Kong Frederik, som Vang og Vænge grønnes
i Somrens Luftning fra det frie Hav,
saa skal paa Livets sunde Vækst det skønnes,
at Frihed ej forgæves man os gav.
Vær du vor Vogter af den dyre Gave,
og du skal faa vor Kærlighed til Løn.
Da kan til Efterslægten Danmarks Have
vi efterlade frisk og sommerskøn.

Man kan læse om det altsammen i de fynske Dagblade fra den Gang. Det er underholdende Læsning for enhver, der holder af at drømme sig tilbage „til Fortidens gyldne Land“.

DET FORHANDLENDE VENSTRE

Fynboerne er moderate i deres Anskuelse . . . Deres Lands Beliggenhed mellem de to større har ligefrem geografisk henvist dem til Mellempartiet, siger Thorkild Gravlund („Dansk Folkekarakter“). De danner Forbindelsesled mellem Jydernes Reformiver og Sjællændernes Radikalisme. Men dette stemmer fuldstændigt med deres Natur. De vil hellere lempe sig frem end føre Kamp og slaa i Bordet for Modparten. De ringeagter ikke Kampen, men føler sig kaldet til at udligne den i positive Resultater.

Vor nyere politiske Historie viser, hvilke værdifulde Muligheder dette Kald rummer.

Vi har haft et moderat Parti, kaldet det forhandlende Venstre, hvis Kærnetropper var Fynboer. Det dannedes under den oprivende Provisoriekamp i forrige Aarhundrede og hidførte ved modig Handling i 1894 Forliget med Højre, hvorved vort Folkestyre førtes ind i sunde og naturlige Baner. Saa stor var denne formidlende Indsats af Forhandlingspartiet, at dette selv mistede Livet derved. Men Forhandlingsprincippet sejrede, og ud af de følgende Aars Begivenheder voksede den Stemning, der førte til Vedtagelse af Danmarks nye Grundlov 1915. Netop Grundlovsfornyelsen blev Forhandlingspolitikens Kronskud. Vejen var banet for Forening af Viljer og Modsætninger, og med endnu større Ret end efter 1849 kunde man udsynge over

Landet, at „Folk og Drot og Land og By forstod saa dejligt hinanden“.

For at forstaa hvilke Kræfter, der boede i den fynske Moderation i disse Aar, maa man imidlertid kende dens stærke Islæt af Grundtvigianismen. Fynboerne blev ingenlunde fritaget for politisk Kamp, men det Grundtvigske Livssyn, hvormed de fyldte deres Sind, kunde ikke forenes med stadig Kampførelse, fordi dette Livssyn ogsaa politisk taget mere tog Sigte paa „Folkelivets sunde Vækst“ end paa Gennemførelse af Parti-programmer. Det moderate Sindelag dannedes og styrkedes midt under Kampen.

Et meget talende Vidnesbyrd herom er givet af Højskoleforstander Povl Hansen, Vallekilde, i „Mine Minders Bog“. Povl Hansen fortæller, at han allerede i sin tidligste Ungdom stemtes til Forligsvenlighed ved at høre sine Paarørende strides saa voldsomt om Provisorierne, at de knapt nok kunde være i Stue sammen. Han holdt lige meget af begge Parter og vidste, hvad der dybest set forenede dem. Derfor vidste han ogsaa, at begge Parter kunde have Ret. „Tidligt lærte jeg at forstaa, at der ogsaa i Modpartiet kan være Mænd med varme Hjerter og levende Sandhedssøgen. Denne Bevidsthed, som jeg altsaa har erfaret og levet mig til, har reddet mig fra Ensidighed og hjulpet mig til ogsaa at kunne give en Modstander hans Ret.“

Et af Centrene for Provisoriekampen var Ryslinge-Eggen, hvor Præsten Vilhelm Birkedal, optraadte som uhæmmet Partitager imod det forenede Venstre. Der randt Ufred heraf. De, der tog Standpunkt mod Birkedal, gjorde det med saa meget større Fanatisme, som de havde paa Fornemmelsen, at endog *saa* meget var den gyldne Frihedspolitik værd, at de for dens Skyld maatte bryde med deres elskede Præst. Under Indtrykket heraf modnedes hos den unge Slægt Trangen

til at se Stridsemnerne fra mere end en Side, saaledes som det fremgaar af Povl Hansens Bekendelse.

Spændingen i Urocentret udløstes paa ejendommelig Maade. Efter Birkedals Afgang som Præst viste der sig at være sket en Grundlagsforskydning. Valgmenigheden gled ind i Mæglings-Stadiet og blev Forsoningspolitikens aandelige Drivkraft. Der ligger mere heri, end man har forestillet sig ved hittidige Vurderinger af den fynske Moderation. Kampen havde gjort sin Gerning, og Stemningen for at slaa Bro mellem Modsætninger fik nu sin stærke Vækst. Birkedals Afløser som Valgmenighedspræst, Karl Povlsen, var som kaldet til at fremme denne Vækst. Han var ikke Partitager, men fandt sit politiske Syn bedst udtrykt i et lille Vers af Kaalund:

Ensidighed gør stærk, maaske,
dog hvor jeg kan, jeg helst slaar Bro.
Med begge Øjne vil jeg se,
Saa længe jeg har to.

At tale Politik var ikke hans Sag, hverken paa Prædikestolen eller andet Steds, men hans Forkyndelse stiledede mod Fred og Forsoning, og det vil i det praktiske og politiske Liv sige, mod indbyrdes Forstaaelse mellem Mennesker. Virkningen kendtes direkte i den store Menighedskreds og indirekte gennem Aandsarbejde udført af andre, som fulgte hans Prædikener og sugede Næring af Aandslivet omkring Ryslinge. De to Mænd, der betød mest for den fynske Moderations partimæssige Udvikling, Klaus Berntsen og Jørgen Pedersen, var begge tilknyttet Valgmenigheden, og navnlig for den sidste var Karl Povlsens Forkyndelse af væsentlig Betydning. Man sporer Paa-virkningen i mangfoldige af hans ledende Artikler i „Fyns Tidende“.

At Karl Povlsen for sit Vedkommende følte sig tryk ved Jørgen Pedersens Politik, er der mange Vidnesbyrd om. Jeg har i mit Hjem hørt Valgmenighedspræsten fremhæve Jørgen Pedersens rolige Vurdering af politiske Begivenheder som den eneste sikre Rettesnor for politiske Overvejelser.

*

Hovedmanden for Forliget var Grundtvigianeren Frede Bojsen. Hvorledes Forligstanken opstod hos ham, og hvilke kolossale Vanskeligheder han mødte i sine Bestræbelser for dens Gennemførelse, skal ikke omtales nærmere her. Det er et historisk Kapitel for sig, hvorom man med størst Udbytte kan læse hos N. Neergaard („Erindringer“). Frede Bojsen ønskede at møde Haandslag fra gode Mænd i den anden Lejr, og det var hans Overbevisning, at kun derved kunde det politiske Liv atter bringes paa ret Køl. De fynske moderate Rigsdagsmænd, der sluttede sig til hans Gruppe, havde samme Tanke. De vilde se med begge Øjne, og de vilde slaa Bro. Ved den historiske Afstemning om Forliget stemte 7 fynske Folketingsmænd, tilhørende Forhandlingsgruppen, Ja. De mest kendte var: Klaus Berntsen, Kr. Lohmann, Harald Holm og Niels Jensen-Toustrup. Fremdeles stemte to fynske Højremænd for

Landstingsmand Jørgen Pedersen, født 18/1 1841 i Nørre Lyndelse, død i Odense 9/7 1920. — Billedet er en Gengivelse af Johan Rohdes Maleri af den gamle Politiker.

Forliget, og kun to stemte imod, Jørgensen-Maabjerg fra Svendborg-Kredsen og Kr. Rosager fra Gudme-Kredsen, begge Bergianere. Sofus Høgsbro, der var valgt i Højrup-Kredsen, sad paa Folketingets Formandsstol og stemte ikke. Han var interesseret i en kraftig Forhandlingspolitik, men Modstander af Forligsvilkaarene.

De fynske Folkerepræsentanter gav Forliget en særlig Styrke, fordi de havde en hel Landsdels faste Stemning bag sig. De to Nej-Stemmer fra Sydfyn var Undtagelser til Fremhævelse af Reglen. Ogsaa i disse Egne var der Forligsvenlighed blandt Vælgerne. I Gudme-Kredsen havde Kr. Rosager ved de følgende Valg svært ved at klare sig mod forligsvenlige Modkandidater, først Jensen-Aadal, Trunderup, senere Rasmus Pedersen, Gislev, to af Ryslinge-Egnens gode Mænd. Ogsaa paa Øerne Syd for Fyn var Stemningen blandet, og det Nej, Dr. Edvard Brandes som Langelandskredsens Repræsentant sagde til Forliget, modsvarede af Langelænderen Rasmus Claussens kraftfulde Ja fra Lolland-Falster, der var Udtryk for disse Øers Deltagelse i Forligspolitikken, — ved Siden af Fyn og ved Siden af Vestsjælland, hvor den fynskfødte Grundtvigianer, Redaktør Hans Jensen, øvede en betydelig Indflydelse gennem sit Blad, „Sorø Amtstidende“.

Men Modstanderne var mange. Jyder og Sjællændere forenede sig til Kamp mod Forligsstifterne, og det med stigende Styrke, eftersom det viste sig, at Forligshandlingens øjeblikkelige Virkninger ikke fuldtud svarede til Forventningerne. Forrædere, blev de kaldt, Overløbere. Mange andre Haansord rettedes imod dem, alt imens Modstanderne lagde nye Planer indenfor deres nye store Parti, Venstre-Reformpartiet, hvis Formand blev J. C. Christensen. De Moderate forsvarede sig med ubetinget Dygtighed, navnlig Klaus Berntsen viste en

glimrende Evne til at holde alle Angribere fra Livet. Hans „lyse fynske Humør slog Hovedet paa Sømmet ved de store Kampmøder,“ siger N. Neergaard. Og hans moderate Landsmænd dannede ved deres Stædighed i Troen moralsk Bolværk for Forhandlingsprincippet. „Forhandlingens Vej er altid den bedste, og den vil de andre ogsaa komme til at følge.“ Saadan taltes der paa Fyn af overbevisningstro Forhandlingsmænd.

Alligevel var det umuligt for de Moderate at holde Stillingen. Fra Valg til Valg tabte de Terræn. Og ved Valget 1901, kort før Systemskiftet, da Frede Bojsen trak sig tilbage, havde de betydeligt Mandefald paa Fyn. Alvorligst var det, at Kr. Lohmann faldt i Middelfart-Kredsen. Han var en smuk og ejendommelig Bondeskikkelse, aandsadlet ved Paavirkning fra den Grundtvigske Bevægelse frem for de fleste blandt sine Standsfæller. Mange saa i ham en Ligemand af N. J. Termansen, „Danmarks ædleste Bonde“. Hans Fald gjorde et stærkt Indtryk overalt paa Fyn ... Men Sejrherrerne jublede. Der blev i de Dage sunget en Vise om de Moderates Elendighed, digtet til en af Reformpartiets Sejrsfester:

Bojsen er borte og Lohmann lisaadanne.
 Ak Kr. Jensen gik fluks den samme Vej.
 Selv Rasmus Pæesen har itte nær saa manne
 Stemmer som sidst, det jeg begriver ej.
 Nu ser det snavs
 nok ud for Klaus
 og for Harald Holm og for fler af samme Slavs.

Ja, saadan sang Sejrherrerne om de Overvundne. Men Klaus Berntsen og hans Folk lod sig derfor ikke kue. De nynnede selv med paa Visen, fordi de fandt den morsom. De troede lige fuldt paa deres Sags Retfærdighed. De troede, at Sagen vilde sejre, selv om Mændene faldt, og det var en Tro, der

sparede dem for mange Bekymringer. Klaus Berntsen havde historiske Paralleller paa rede Haand, naar han diskuterede med Modstanderne, og de var ikke kedelige. Se til Knud den Hellige, sagde han, han indførte Kirketienden i Danmark og maatte bøde med sit Liv. Men Kirketienden har vi endnu. Eller se til Olav den Hellige, som førte Kristendommen til Norge. Selv faldt han, men Kristendommen brød frem som en sejrende Kraft. Saaledes er det gaaet saa tit i Historien: Mændene faldt, men Sagen, de kæmpede for, lever.

Denne Præsentation af Middelalderens Helgenkonger foretog Klaus Berntsen adskillige Gange, og den undlod aldrig at gøre sin Virkning.

De moderate Fynboer troede imidlertid aldrig paa Mændenes totale Fald. Det var deres inderste Overbevisning, at Mændene i Kraft af Retfærdighedens Lov vilde komme til Ære og Værdighed igen. Man kunde høre dem synge den citerede Vise med Tilføjelse af Bemærkninger om, at det var noget Snak, hvad der stod. Klaus Berntsen og Harald Holm befandt sig aldeles ikke i nogen snavs Situation. De skulde nok vide at klare sig.

Udviklingen medførte, at den gode fynske Tro virkelig skete Fyldest, endog forsaavidt angaar begge Trosemner. Først sejrede Sagen. Derefter kom Mændene i Forgrunden. Det gik som efter en Naturlov. Reformpartiet satte som nyt Regeringsparti efter Systemskiftet Forhandlingspolitikken i Højsædet, og fra det forhandlende Venstres Side kunde man nu yde dette Parti saglig Støtte, hvad man ogsaa gjorde uden at kræve noget for sig selv. Paa Fyn gjorde man en direkte Indrømmelse til Regeringspartiet ved at lade Systemskiftets første Konsejlspræsident, Professor Deuntzer, blive Sofus Høgsbros Afløser som Folketingsmand for Højrup-Kredsen uden Mod-

kandidat. Derefter lod man Tingene gaa deres Gang. Mens Reformpartiet prægede Lovgivningsarbejdet, vidste den forhandlende Gruppe at hævde sig ved hyppige Indlæg i Tingets offentlige Forhandlinger. Dette var Klaus Berntsens Idé. Naar man ikke kunde faa afgørende Indflydelse, skulde man i alle Fald lade sin Røst høre og sige sin Mening paa rette Sted. Den selvstændige, moderate Tone savnedes ikke i nogen betydende Forhandling.

Efter den radikale Gruppes Udtrædelse af Reformpartiet skiftede Billedet yderligere Karakter, idet Reformpartiet nu vanskeligere kunde undvære det forhandlende Venstres Mænd i Arbejdet, og lidt efter lidt forberedtes en Sammenslutning af de to Grupper, der i alle væsentlige Spørgsmaal vilde det samme. 1908 optoges N. Neergaard i Ministeriet, 1909 anvendtes Partibetegnelsen „Forhandlende Venstre“ for sidste Gang ved et Folketingsvalg, 1910 skete den endelige Sammenslutning af Grupperne, og Klaus Berntsen blev Lederen af det nye Ministerium. Dermed var den fynske Moderation som Udtryk for det samlede folkelige Venstre naaet frem til Magtens Tinde.

Sammenslutningstanken havde paa Fyn sin betydeligste Talsmand i Redaktør P. H. Nygaard, der lettere end Jørgen Pedersen kunde gøre formelle Indrømmelser til Reformpartiet. Det er hans Aktivitet man sporer gennem forskellige ydre Handlinger, som tjente til Formaalets Fremme. Et af de interessanteste Træk er Opstillingen 1906 af Lars Kristensen, Ringe, mod Deuntzer, der efter de Radikales Udskillelse kaldte sig radikal Løsgænger. Lars Kristensen var den Gang den fynske Grundtvigianismes mest centrale offentlige Personlighed. Han var af Natur og Indstilling Forhandlingsmand, men opstilledes ikke desto mindre i Tilslutning til Reformpartiet, aabenbart for at virke til Udligning af Modsætninger. Han naaede Deuntzer

nær i Stemmetal, og selv om han altsaa ikke blev valgt, kunde man med en vis Ret betragte hans Indsats i Valgkampagnen som Grundtvigianismens Anerkendelse af J. C. Christensens Førerskab under de givne Forhold. Utvivlsomt gjorde denne Kandidatopstilling sin Nytte overensstemmende med, hvad der var tilsigtet.

At J. C. Christensen alligevel aldrig rigtig blev Fynboernes Mand, er en anden Sag. Gemytternes Uoverensstemmelse hindrede ham i at komme i personlig Kontakt med fynsk Tankegang. Meget ejendommeligt er det, at Reformpartiets „Sæl-landsfar“, Ole Hansen, den første Bonde i Kongens Raad, i endnu højere Grad var uden Forbindelse med Fynboerne. Ole Hansen kom ikke til at tale ved et politisk Møde paa Fyn før i 1918 under fuldstændig ændrede Forhold.

*

I Bevægelserne til den ene Side for Forlig med Højre, til den anden Side for Samling af de folkelige Venstregrupper, er der en Undtagelse, som stiller Reglen for hele Moderationsperiodens Udvikling i interessant Belysning: Jørgen Nielsen, Nr. Lyndelse, den kendte Friskolelærer, hvis Liv og Gerning uløseligt og med Ære er tilknyttet den folkelige Grundtvigianisme. Jørgen Nielsen var Harald Holms Vaabendrager i Vervingekredsen indtil Forliget. Saa sprang han fra og stemte paa Holms Modkandidat ved flere følgende Valg. Først efter Systemskiftet vendte han tilbage til Holm igen, fordi han, som han selv siger, „havde set, at den moderate Folketingsmand var mere frisindet end J. C. Christensen og hans store Parti“, og da Holm kort efter døde, var han højst utilfreds med, at denne udmærkede folkelige Mands Afløser blev en agrarisk indstillet Reformmand („En gammel Friskolelærers Erindringer“). Se-

neren udførte han en omhyggelig Levnedsskildring af Harald Holm, som den Dag i Dag kan læses med Udbytte.

Ligesom sin store Læremester Grundtvig har Jørgen Nielsen i Politik ladet sig lede udelukkende af personlige Tilbøjeligheder, og ingen vil nægte, at hans utrættelige Stemmen personligt ved Valgene har været et oplivende Træk i Fyns politiske Liv. Med sin udprægede historiske Interesse har han til lagt hver enkelt Stemmeafgivning en ganske særlig Betydning, og det er næppe for meget sagt, at han hver Gang har følt det, som om han afgav sin Stemme for Historiens Domstol. Ikke ved et eneste Valg har han, saavidt jeg ved, forsømt at meddele Offentligheden, hvor han lagde sin Stemme, og med hvilket Formaal han stemte, som han gjorde.

*

Klaus Berntsens tre Regeringsaar 1910—13 var lyse og fredelige. De dannede — det er let nok at se nu — Afslutning paa en Periode i vor Historie, vel en af de lykkeligste, vort Folk har oplevet. Der var Fasthed i de økonomiske Forhold og god Balance mellem danske Erhvervs Interesser med Landbruget som det bærende Erhverv. Byerne havde under deres Vækst endnu ikke naaet en saadan Størrelse, at de frembød noget egentligt Trængsels-Problem for Lovgivningen. Regeringen kunde samle sit Arbejde om Statsadministrationen og om Løsningen af særlige Opgaver til Betryggelse af det levende Liv, Ordningen af Landets Forsvar og Gennemførelse af en Forfatningsændring overensstemmende med Folkeflertallets længe nærede Ønsker.

Den Maade, hvorpaa man søgte Opgaverne løst, vidnede om, at man stod fast paa sit Idealgrundlag. Man vilde ved For-

handling og Formidling værne om vundne Goder og fremme Udviklingen af nye folkelige Værdier.

I Forbindelse med Gennemførelse af den vedtagne Forsvarsordning rejstes Diskussion om Folkeliggørelse af Hæren ved at knytte Hærens Funktioner nærmere til Folkehøjskolen, Skytteforeningerne og andre frie Organisationer. Klaus Berntsen (selv Formand for De danske Skytteforeningers Landsorganisation) tog sig personligt af „Tonen i Hæren“, medens Alfred Povlsen, Ryslinge, arbejdede for Tilvejebringelse af en praktisk Ordning, hvorved Hæren kunde bringes i aktiv Forbindelse med den frivillige Indøvelse i Gymnastik og Vaabenbrug — fra Hærens Side til Dels støttet af den kendte Officer, Oberst Liljefalk. Man ønskede, at gamle Fordomme skulde brydes, og at Hæren skulde indrettes efter vor Folkeejendommelighed, vor særegne Udvikling og Opdragelse, for at kunne blive et virkeligt Folkeværn. Der kom vistnok ikke saa meget ud af disse Bestræbelser, som man havde haabet, men de var i alle Fald Udtryk for en Tendens, indebærende værdifulde Muligheder. De viser, hvorledes man bedømte Folkelivets Vækst og Fædrelandets Værn i Sammenhæng som Danmarks Livssag.

Med Hensyn til Statens Finanser gjaldt det om at faa skabt Balance mellem Indtægter og Udgifter, og her udviste N. Neergaard som Finansminister al den Opfindsomhed, der kunde udmærke en fremragende Mand af moderat Indstilling. Grundet paa Omfanget af de foregaaende Aars Reformers var man nødt til at gaa til Forøgelse af Skatteudskrivningen. Neergaard skaffede Millionbeløb ved lempelige Forhøjelser af Formue- og Indkomstskatten, Brændevins- og Ølskatten, Stempel- og Lotteriafgifterne, et lille Tillæg til Jernbanetaksterne og Indførelse af Skat paa Cigaretter og Forlystelser. Skønt baade Forhøjelser og Nybeskatninger var yderst moderate, vakte de

livlig Modstand. J. K. Lauridsens gamle Slagord om den fattige Mands Snaps blev agitatorisk ført frem mod Spiritusfor dyrelsen, og Forlystelsesskatten blev udraabt som en Fjendtlighed mod Kulturen. Neergaard og hans Regeringsfæller tog dog dette med ophøjet Ro. For dem var Balancen det afgørende. De mente nok, at deres moderate Beskatninger kunde staa for Fremtidens Dom.

Under Skattediskussionen slog den voksende Georgeistiske Bevægelse en Breche i de moderate Rækker, forsaavidt som den med Forstander Jakob E. Lange som veltalende Ordfører fik en Del Højskole- og Friskolefolk til at interessere sig for Kravet om en klækkeligere Jordbeskatning. Men overfor den fynske, moderate Bonde forblev Agitationen virkningsløs. Her gik det ikke Jakob E. Lange bedre, end det var gaaet ham, da han i Odense havde udviklet Georgeismens Velsignelser for Frelsens Hærs Leder, General Booth, og blev afvist med Ordene: „Yes, dear young man, it is all very well, but you can't do anything without God and the Salvation Army“. (Ja, kære unge Mand, det er meget godt altsammen, men De kan ingen Ting gøre uden Gud og Frelsens Hær). Den fynske Bonde var lige saa uimodtagelig for Georgeistiske Ideer som Frelsergeneralen. Han syntes, det kunde være meget godt alt-

Konsejlspræsident Klaus Berntsen, født i Eskildstrup $12/8$ 1844, død i København $27/3$ 1927.

sammen, men han troede mere paa Grundtvig end paa Henry George, ogsaa mere paa Jørgen Pedersen, hvem det vistnok var en Fornøjelse at paavise de Georgeistiske Skatteteoriers Umulighed og fremhæve Fordelen ved Neergaards moderate Beskatningsformer.

Noget andet er, at Jordbeskatningsteoriene senere vandt større Indpas i visse Højskolekredse, til dels støttet af det radikale Venstre. En trofast Talsmand havde disse Teorier i en Mand som Friskolelærer Kr. Skovrup, Ryslinge, der følte sig overbevist om, at de kunde virke til gavnlig Forbedring af Samfundsforholdene.

*

Ministeriet Berntsens største formidlende Indsats blev Forslaget til Ændringer i Danmarks Riges Grundlov, der fremsattes den 23. Oktober 1912, 64 Aars Dagen for den første grundlovgivende Rigsdags Sammentræden i København. Dette Forslag, hvis Hovedbestemmelse var lige og almindelig Valgret til Folketinget for baade Kvinder og Mænd fra 25 Aars Alderen, betragtedes som Fyldestgørelse af det historiske Venstres Krav om en Forfatningsændring i Junigrundlovens Aand. „Man har spurgt os, hvad vi forstod derved?“ sagde Klaus Berntsen i sin Forelæggelsestale, „her er Svaret i det Forslag, jeg har den Ære at fremsætte.“ Nogen let Gang fik Forslaget dog ikke paa sin Vej frem til Vedtagelse. Det blev vedtaget i Folketinget efter et Par Maaneders Forløb, men standset af en Dagsorden i Landstinget, og da man derefter udskrev ordinært Folketingsvalg den 20. Maj 1913 med Grundlovssagen som Hovedemne, blev Resultatet vel en Sejr for Grundlovsforslaget, men et Nederlag for Ministeriet Berntsen, der traadte tilbage og overlod Sagens Videreførelse til Ministeriet Zahle.

Aarsagerne til Ministeriet Berntsens Valgnederlag var forskellige — for Fyns Vedkommende maa det vel nærmest søges i Sindenes Modtagelighed for en i Grundtvigske Tonarter afstemt radikal Agitation, der sagde det samme paa en anden Maade. Man trængte til lidt Afveksling. Efter dette Valg var Klaus Berntsen selv den eneste tilbageblevne af Forligsmændene fra 1894, alle de øvrige var nye. Af Radikale var bl. a. valgt to Brødre, nu afdøde Landstingsmand Gunnar Fog-Petersen og nuværende Stiftsprovst Johs. Fog-Petersen, Odense. Den sidste havde afløst Deuntzer i Højrekredsen, hvor han havde sejret over den Grundtvigske Præst, Pastor S. Th. Balslev, Søndersø, efter en Valgkamp der nærmest havde haft Karakter af en Konkurrence om folkelig Grundlovs-Idealisme. Jeg tror, dette var karakteristisk for Valget som Helhed. Konkurrencen var varm, skønt næppe noget principielt skilte Parterne, og Vælgerne tog skarpt Standpunkt hver for sin Kandidat. Der blev fortalt, at endog Karl Povlsen, Ryslinge, undtagelsesvis demonstrerede sit Standpunkt, idet han holdt sin Stemmeseddel op paa Stemmerummets Ydervæg, mens han satte Kryds ved Pastor Balslevs Navn. Alle skulde se, hvor der efter hans Mening burde stemmes.

Men selve Grundlovssagen fik altsaa fuld Tilslutning og sejrede. Efter 2 Aars Forløb var den moden til Gennemførelse under Ministeriet Zahle, og nu kom de moderate fynske Politikere atter i Forgrunden som Hovedordførere: I Folketinget Klaus Berntsen, i Landstinget Jørgen Pedersen. Det var store Dage for disse to, da omsider den ny Junigrundlov var en Kendsgerning. Klaus Berntsen talte bevægede Ord om den danske Begejstring, hvis smukkeste Ytringsform er Troskab mod ærlig Overbevisning. Jørgen Pedersen citerede Fr. Barfods Ord om de første Grundlovsfædre: „Saa hjulpes de med Glæde, og

Loven tog de ved.“ Paa Grundlovsdagen den 5. Juni, da den nye Grundlov fik Kongens Underskrift, gik et Kvindetog med Henny Forchhammer i Spidsen til Residenspalæet for at takke Majestæten for Folkegaven.

Grundlovsfester holdtes udover Landet i et Antal som aldrig nogen Sinde før paa en Grundlovsdag, og paa hver Festplads i By og Sogn blev plantet en „Kvindernes Eg“ til Minde om Dagen for Kvindevalgrettens Indførelse. Fællesskabsfølelsen brød frem som en varmende Strøm —: „Sneen smelted' i de dybe Dale. Gammel Vanes sejge Is brød op.“ Fyns særlige Hyldest til Klaus Berntsen udgik fra hans Fødeby Eskildstrup. Her holdtes paa Grundlovsdagen en improviseret Grundlovsfest med Friskolelæreren og Kommuneskolelæreren som Talere — paa dette Sted et mere karakteristisk Samlingstegn end om der havde været sørget for en Taler for hvert Parti — og herfra afsendtes, efter at „Kvindernes Eg“ var plantet, et Takke-telegram til Berntsen, der samme Dags Eftermiddag havde faaet overrakt en Sølvpokal som Gave fra Ministeriet Zahle. Endvidere vedtog man paa Forslag af Gaardejer Niels Kr. Pedersen at rejse et værdigt Mindesmærke for den gamle Folkepolitiker paa den Plads, hvor hans Fødegård havde ligget.

Beslutningen om Rejsning af Mindesmærket blev bragt til Udførelse i Løbet af de følgende Sommermaaneder. Midlerne blev hurtigt tilvejebragt ved Bidrag fra Sognebeboere af alle Aldersklasser, og Mindesmærkematerialet kom næsten af sig selv. En stor Natursten egnet til kunstnerisk Forarbejdning blev fundet i en Grusgrav midtvejs mellem Eskildstrup og Højby — den By hvor Berntsen havde haft sin Ungdomsgerning som Friskolelærer — og Fundamentet leveredes fra Nabolaget. En gammel Haandværker, Per Murer, som gennem mange Aar havde indsamlet ejendommelige Natursten til sin

Mindesten for Klaus Berntsen i Eskildstrup, afsløret ved en stor Folkefest 23. Oktober 1915.

Have, var nylig død, og hans Enke vidste ikke noget bedre end at skænke den sjældne Samling til Mindepladsen. Da Efteraaret kom, stod Mindesmærket færdigt med Klaus Berntsens Ansigtstræk indhugget i Granit, hans Livs Data og Bysbørnenes „Tak for maalbevidst og trofast Arbejde for Folkets Selvstyre“, nedenunder.

Afsløringsdagen blev den 23. Oktober 1915, 3 Aars Dagen for Forelæggelsen af Grundlovsforslaget. Den fejredes ved en stor Folkefest, hvorom hele Landets Opmærksomhed samlede sig. Hovedtalerne holdtes af Konsejlspræsident Zahle og Folketingsmand N. Neergaard, og Sommerens Samlingstoner blev

her under Efteraarets Løvfald til en fast Klang af folkelig politisk Viljesytring med ledende Politikere i gensidig Anerkendelse af hinandens Indsats. Noget af det smukkeste, der blev sagt om Berntsen, var, at han ikke havde vist Tegn paa krænkethed, da Grundlovssagens Førelse blev taget ud af hans Hænder. Klaus Berntsen var selv til Stede. Han takkede dybt bevæget — takkede for alt, hvad han skyldte sit Hjem og sin gamle forlængst afdøde Moder, takkede for Mindeerne fra Fødebyen og først og sidst Gud den Almægtige, fra hvem al Kraften kommer.

Dette var Afslutningen paa Grundlovsaarets store Folkefester i Danmark.

*

Politisk var Konsejlspræsident Zahles Udtalelser ved denne Lejlighed af betydelig Interesse. Hr. Zahle havde den foregaaende Sommer vist nogen Tilbøjelighed til at yde Moderationen Anerkendelse. Ved et Møde paa Hohøj i Jylland havde han sagt, at han, der i sin Ungdom havde været ivrig Modstander af Forligspolitikken, efterhaanden var kommet til at se med andre Øjne paa Forligets Mænd. Ved Fester for Klaus Berntsen gik han et Skridt videre. Her havde han for sig hele Kredsen af Mænd, som havde været med til at give fynsk Folkeliv Kraft og Indhold, Brødrene Povlsen, Ryslinge, alle andre fynske Navne af nogen Betydning, ældre og yngre Politikere af begge Venstreretninger. Den eneste, der manglede, var gamle Jørgen Pedersen, som principielt aldrig deltog i Fester. Naturligvis var Hr. Zahle paavirket af Omgivelserne. Han vilde ikke have været den Mand, han er, om dette ikke havde været Tilfældet. Da der ved Middagen blev holdt en Tale for ham med Hentydning til, at han ikke som Regerings-

leder havde vist Tegn til yderliggaaende Radikalisme, svarede han spontant med en Kompliment til de gamle Moderate og en Udtalelse om, at hans Regering, skønt radikalt indstillet, førte *moderat Landspolitik* til Varetagelse af alles Interesser under Krigssituationen. Dette gjorde et stærkt Indtryk. De Gamle nikkede forstaaende og bekræftende. Det var netop, hvad de altid havde ment, at moderat Politik er *Landspolitik*. Derfor havde de heller aldrig villet opgive den. De Yngre, og de, der maaske havde slaact lidt med Nakken ad Moderationen, nikkede med, for saadan er det jo, naar Landets Førsteminister selv siger det.

Det er rigtigt, hvad N. Neergaard har udtalt, at Klaus Berntsen nedlagde Frugterne af sit Ungdomsarbejde i Skolens og Folkeoplysningens Tjeneste i den nye Grundlov. Det var ikke et Partiprogram, men et folkeligt Livssyn, der bevægede ham og hele hans Slægtled. Med Begivenhederne paa Afstand ser vi let Sammenhængen i Udviklingen. Gennem Kampene skete en Forberedelse, men først da der sattes ind med en Mægling, hvortil fynske Kræfter i særlig Grad var egnet, først da begyndte Resultaterne at vokse af Fællesskabets Grundvold som Korn af Mulde. Først da brød Vaartiden frem med Folkestyre og Folkeoplysning som sideordnede danske Værdier — den Vaartid, om hvilken man havde talt og sunget med saa megen Begejstring. Ja,

Og blegned Vaarens Efterskær,
dækkedes stundom det ganske,
saa Freden svandt, og Ord blev Sværd,
dog voksed' stadig det Danske.

PERSONLIGT VIDNESBYRD

Det Grundtvigske Sydfyn har jeg kaldt denne Skildring, hvortil jeg har indsamlet Materiale, lejlighedsvis, gennem flere Aar. Jeg har søgt at vise, hvorledes Tilstanden var, da det folkelige Aandsliv, der begyndte med Grundtvig og Kold, var paa sit Højeste indenfor det fynske Omraade, hvor Valgmenigheder, Højskoler og Friskoler i særlig Grad gjorde sig gældende. Tyngdepunktet i Skildringen er naturligt nok Ryslinge, hvorfra den Grundtvigske Kirke- og Skolebevægelse bredte sig til andre Egne, og jeg har ikke anset det for nødvendigt — og har heller ikke haft Mulighed for — at medtage særlige Skildringer af Valgmenighederne i Odense, Sdr. Næraa, Kerteminde og Vejstrup og Højskolerne i Ollerup, Vejstrup, Særsløv og Kerteminde, der afgrænser Omraadet som en Slags Værnecentrer. Jeg maa her nøjes med at anerkende hver enkelt Grundtvigsk Menigheds- og Skole-Institutions Højhedsomraade, saaledes som vi gjorde det i min Barndom, uden at opgive Forestillingen om Ryslinges Overhøjhed som Fællesskabets Højborg midt i „det levende Land.“ Tilbage bliver da et mere personligt Vidnesbyrd om, hvorledes jeg som ung Mand af den Grundtvigske Retnings 3. Generation modtog Værdierne og reagerede overfor Fællesskabets Hovedtræk.

Saa dejligt det var at vokse op i dette levende Land, der var betrygget til alle Sider, maa jeg tilstaa, at jeg selv fik lidt for

meget af Fællesskabet om det gode Eksempel og den kristelige Børnelærdom, Sangen, Salmerne og den altid enslydende Tale om aandeligt Liv. Jeg fik for meget Fællesskab i Hjemmet, hvor det undertiden var mig noget imod, at Folkene paa Gaarden skulde inddrages saa stærkt i Familiekrederen. Jeg fik for meget i Friskolen og den tilhørende Ungdomskreds, hvor jeg havde svært ved at finde mig i Aftenskolevæsenets Enstonighed og de regelbundne Skytteforenings-Interesser. Jeg fik rigeligt i Valgmenighedskirken, hvor jeg, skønt altid glad for at deltage i Gudstjenesten, kunde gribes af en underlig kvælende Fornemmelse, som om jeg stod i Menighedstro til Halsen, uden at have Mulighed for at redde mig op paa Troens Land. Ikke at jeg forkastede noget eller følte mig frastødt, nej, jeg kunde ikke blive klar over min egen Trang og kunde ikke uforbeholdent give mig Fællesskabet i Vold. Jeg begyndte at længe efter Ensomheden. Da jeg kom til København for at søge videre Uddannelse, prøvede jeg derfor ikke at finde ind i et nyt Fællesskab, svarende til det Tilvante, men gik langsomt ad ensomme Veje og gjorde Søren Kierkegaard til min eneste Fortrolige. Ved Læsning af den store Religionsfilosofs Skrifter fandt jeg nogen personlig Klaring til at begynde med, men efterhaanden blev Kierkegaard et for Sind og Tanke tyngende Aag, fra hvilket jeg atter langsomt maatte frigøre mig for at vende tilbage til min Børnelærdom. Jeg lærte, at Kampen i Ensomhed ikke fører fremad mod noget Maal, fordi til syvende og sidst ingen — uden den store Undtagelse — kan slaa sig igennem ved egne Kræfter uden at gøre fælles Sag med andre.

Jeg ved, at som det gik mig, gik det ogsaa adskillige andre. Den Opfattelse, jeg en Gang imellem har mødt, at vi, der vokse op ved Salmesangen og det levende Ord indenfor det

Grundtvigske Fællesskab, skulde være mindre skikkede end andre til Kampen for Tilværelsen, deler jeg ikke, men jeg erkender, at vi, efter at være naaet Skelsaar og Alder, under vor menneskelige Stræben har været ude for Vanskeligheder, som andre sikkert er sluppet fri for — personlige og religiøse Konflikter, som ofte kunde medføre alvorlige for den sunde Udvikling hæmmende Anfægtelser.

Censor P. A. Rosenberg, med hvem jeg gentagne Gange havde Lejlighed til at drøfte mit eget Tilfælde, havde selv gjort Bevægelsen fra Grundtvig til Kierkegaard, tilbage til Grundtvig. Og de Erfaringer, han udtrykte under vore Samtaler, fik saa stor Betydning for mig, at det falder mig naturligt at gentage dem i denne Forbindelse. Grundtvig — sagde han — virkede saa stærkt for Fællesskabet om Trosordet, at der maatte en Kontravægt til for at skabe Balance. Denne Kontravægt blev Søren Kierkegaard, og han og Grundtvig kom da til at staa til hinanden omtrent som Jesu to Bud til Mennesket: Gaa i dig selv, og Gaa ud i Alverden og gør alle Folk til mine Disciple. Saa vidt forskellige de er, maa deres Indsats siges at være to Sider af samme Sag. Hvis vi faar for meget af Grundtvig, kan vi søge Hjælp hos Kierkegaard, og omvendt hvis vi faar for meget af Kierkegaard, kan vi søge tilbage til Grundtvig, hvorved dog maa bemærkes, at det kan være farligt at dvæle for længe hos Kierkegaard. Grundtvig er Fællesnævneren for et Aandsliv, der *kan* leves som „et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord“, og hos ham kan vi med Tryghed tage vor Standplads. Hos Kierkegaard kan vi ikke blive staaende. Det vilde langt overstige vore Kræfter, om vi forsøgte derpaa. Vi vilde simpelthen gaa til Grunde.

Vel vendt tilbage til en aandelig Standplads i det sydfynske Lysland, af hvilket min mødrene Slægt er rundet, føler jeg mig da dybt taknemlig over at have oplevet det Grundtvigske som en levende Virkelighed. Der er for mig ingen Tvivl om Eksemplets storladne Karakter. Her udfoldede sig et virkeligt Folkeliv, for hvilket Troen paa et evigt Liv i høje Boliger var det bærende, medens alt nærværende underlagdes Fællesskabets frie Love. Her opdroges den unge Slægt til Lydighed overfor Idealets Fordringer. Her delte Jævnfolket med Taknemlighed aandelige saavel som materielle Goder, og her vistes Vej til en folkelig Landspolitik, som kunde holde under Verdenskrigen 1914—18, og som ogsaa gav os noget af den Styrke, hvormed vi i Sammenholdets Navn har kunnet møde Vanskelighederne under den nye store Krig. Vi staar her ved noget mærkeligt omfattende, som hverken kan vejes eller maales. Jeg ser godt, det var en Svaghed ved den Grundtvigske Folkelighed, at den lod, som om der ikke eksisterede en Verden udenfor, hvor den kristelige Børnelærdom og Friheds- og Fællesskabs-Idealerne ikke spillede en tilsvarende Rolle, men det maa her erindres, for det første, at man levede i en Lykkeltilstand, for det andet, at man stræbte efter Udbredelse af samme Tilstand i hele Folket. Endelig havde man ikke faaet denne Tilstand gratis. Man havde betalt den med Tro og Vilje og ofrede, hvad der skulde ofres, for at holde Tros- og Viljeslivet ved lige gennem Kirker og frie Skoler.

Naar der under Tidernes Tryk — efter 9. April 1940 — tales mere om Grundtvig i hele Danmark end nogen Sinde før og tales om ham som Danmarks Redningsmand, mener jeg, det maa fastslaas, at de Grundtvigske Værdier ikke kan tildeles Folket gennem Alsangsaftener og interesserede Foredrag. Dette slaar ikke til. Jeg er enig med Anders Nørgaard, Vejstrup,

naar han i sin Bog, „Grundtvig og Danmark“, siger, at det Grundtvigske ikke kan købes billigere end ved at følge Mesteren i Kirke og Skole. Netop her har de fynske Grundtvigianere givet Eksemplet og vist, at Folkelivets sunde Vækst afhænger af Menneske kvaliteten.

Vor Litteratur har næppe interesseret sig tilstrækkeligt for den Menneske kvalitet, der skabtes ved Grundtvigsk Kirke- og Skoleliv. Det kan derfor være vanskeligt for Udenforstaaende at sikre sig fuldt Overblik. Jakob Knudsen var Tugtemester for de Børn, han elskede, og Henrik Pontoppidan tugtede de samme, maaske mere fordi han ikke elskede dem. I hvert Fald kan vi hos disse to fremragende Forfattere nærmest læse om Grundtvigianernes Brist og Svagheder. Spredt Sympati for det Grundtvigske findes vel udtrykt hos adskillige Digttere, men ingen har vist os den sande, folkeadlede Grundtvigianer fra dette Aarhundrede, anden Grundtvigianske Generations udtrykte Billede. Kaj Munks Storbonde i „Ordet“ falder efter min Mening alene paa sit Klagemaal over Svigerdatterens Død. Saadan vilde den sande Grundtvigianer aldrig tale, nej, han vilde bøje sig i Lydighed for Gud Herrens Bestemmelse, takke for den gode Gave og trøste sig til Himlens Naade og den ædle Æts Bestaaen gennem alle Tider. Desuden er Manden for kunstig i sine Talemaader og nogle Grader for selvbevidst, en god Teaterfigur, maaske, men ikke ægte nok.

Man har ment, at Selvbevidstheden havde et stort Raaderum indenfor den Grundtvigske Bevægelse. Ja, uden Selvbevidsthed var de fynske Grundtvigianere ikke, men deres Selvbevidsthed var af en særegen Karakter. Det fortæltes i min Barndomstid, at Kold en Gang, da han mødte tre Præster, tillod sig en Bemærkning om, at han selv havde mere Aand i sin Lillefinger, end der var i de tre Præstekroppe tilsammen.

Man morede sig over denne Ubeskedenhed, men mente — betegnende nok — at Kold var i sin gode Ret til at udtale sig, som han gjorde. De Grundtvigianere, for hvilke Kold gennem sine Lærer-Disciple, „Koldungerne“, havde været den egentlige Læremester, følte sig næsten ligesaa sikre paa at besidde aandelige Værdier. De imponeredes ikke af ydre Grunde af en Gejstlighed, som de maaske fandt uaandelig eller ude af Kontakt med den sande Forkyndelse. De vidste, at Ordet var den faste Klippegrund og betragtede sig som „Kongebørn, skønt fattige og ringe“. Det var heri, de saa deres Livs sande Mening. Naar de, som naturligt var, ogsaa lod sig mærke hermed, var det i Virkeligheden Udtryk for deres dybe Taknemlighed.

I Livet, som det levedes i Sydfyn, savnedes Ydmygheden ikke, hverken i Forholdet mellem Menneskene og deres Idealer eller i Forholdet mellem Mennesker indbyrdes. Brorsons Salme „Den yndigste Rose er fundet“ med den velkendte Linie „Ak, søger de ydmyge Steder, i Støvet for Frelseren græder“, blev ofte sunget i Ryslinge Valgmenighedskirke, og Karl Povlsen prædikede ligesaa ofte, direkte og indirekte, om de ydmyge Steder, ja, det skete ogsaa, at han gav nærmere Forklaring paa, hvor disse Steder er at finde: „Der er Synderstadet, hvor Mennesket i Stilhed og under Trængsel sukker efter Guds Naade. Der er Barnestadet, som et Menneske finder, naar han løfter sit Øje og vover at tro, at Gud Fader elsker ham og vil oprejse ham. Og der er endelig Tjenerstadet, hvor Mennesket forstaar, at han skal leve i Lydighed, saa sandt som den vigtigste Egenskab hos en Tjener bestaar i at lyde.“ (Ryslingebogen 1913).

Saaledes talte Valgmenighedens Præst om den sande Ydmyghed, og som Præsten talte, saadan tænkte Menigheden, og saadan levede den, kristeligt set. En god Kvinde af Me-

nighedens Midte fik ved sin tidlige Død det Eftermæle, at „hun *vilde* være god“. Men det samme kunde siges om hver og en indenfor Fællesskabet, saavist som det fælles menneskelige Maal var personlig Godhed og Maalet forude Godhedens Fyldestgørelse i evigt Liv. Denne Vilje til Godhed havde netop Ydmygheden til Grundlag. Den kunde simpelthen ikke vokse i nogen anden Jordbund. Væksten gav derfor ogsaa smukke Resultater. Der blev ikke Rum for Fordømmelse af andre, Sladder og Bagtalelse. Der blev heller ikke Rum for Smaasind og personligt Rethaveri. Man bøjede sig for hinanden, tog indbyrdes Hensyn, satte sjældent eller aldrig Haardt imod Haardt. Der blev endelig heller ikke Rum for Mismod og Forsagthed. Man lærte at bære Trængsler med Taalmod, ja, med Taknemlighed, thi „det bør os gennem Trængsler at indgaa i Guds Rige“. Man sang — som det forekommer mig med særlig Varme — Salmeverset:

Foragter ej de ringe Dage!
 Det lykkes skal, som skrevet staar:
 Velsignes skal de Hænder svage,
 som lagde Grund med bange Kaar.
 De sætte skal paa Taget Krans,
 Og folde sig i Lysets Glans!

Hvilken Alvor, der ogsaa rent praktisk taget stod bag dette Syn paa de „ringe Dage“, hvor Sindene prøves i Ydmyghed, fandt jeg et smukt og ejendommeligt Vidnesbyrd om under Landbrugskrisen 1932. Jeg hørte da Rasmus Jørgensen, Ferrikslev, som Formand for det fynske Venstre udtale sig om Landboernes Forhold til Krisen paa en helt anden Maade end adskillige Landboforeningsledere, det vil sige uden at vende noget Klagemaal udad mod Regering og Rigsdag og andre Erhverv. Rasmus Jørgensen talte ganske stilfærdigt om Mod-

gangen som en værdifuld Prøvelse for Mennesker og udtrykte Ønsket om, at hver god Landmand maatte faa sit Sind styrket under Krisens Tryk. Det var en ægte Grundtvigianers Ord, der for mig at skønne faldt som Dug paa slagne Enge. Naar Utilfredsheden og Mismodet under Krisens videre Udvikling aldrig rigtig fik Tag i fynske Bønder, skyldtes det ikke alene den Modstandsevne, der betingedes af Landsdelenes Frugtbarhed og naturlige Rigdom, men ogsaa Troen og Tonen fra Ryslinge, der havde præget sig dybt i Sindene paa Trods af alle Haande nye Indflydelser.

Jeg kender imidlertid ogsaa et Eksempel af anden Karakter. En Mand saa i sin bedste Alder ydre Trængsler vælde ind over sit Hjem og Virksomhed. Han følte sig stærkt knuget heraf og vidste ikke til at begynde med sine levende Raad. Men Tingene klarede sig for ham, da han havde samlet sit Sind og forstaaet, at han skulde gennem Prøvelserne, for Redeligheds Skyld, og for at sikre sig selv og sin Familie en ny Fremtid. Han fandt ind til den Kræfternes Kilde, hvortil Ryslinge havde vist ham Vejen i hans unge Dage, og fik her den Styrke, han behøvede. Han mærkede, at Venskaber, som han selv havde hengivet sig i med Oprigtighed, var ham til Nytte, og da alt havde lempet sig til det Bedste for ham, havde han ogsaa erfaret Sandheden i Karl Povlsens Ord: „Trængslerne ophører, naar de har gjort deres Gerning.“ („Paa Dybet“). Den samme Mand har senere sagt om Danmarks Trængsler efter 9. April 1940, at han kender dem fra sit eget Liv og ved, hvor Frelsen skal søges. En større Verden har afspejlet sig i Vanddraaben.

Naar jeg genkalder mine Erindringer om det fynske offentlige Livs Mænd fra den Periode, denne Skildring omfatter, maa jeg standse ved det, der var disse Mænds fælles Sær-

præg. Det var ikke saaledes, at de i det Ydre adskilte sig fra andre. De gik ikke med særlig bredskyggede Hatte og knappede endnu mindre — som Kristen Kold — Selerne uden paa Vesten. De var ikke „aparte“. Deres Særpræg var deres Væsen og Væren, Glansen i deres Øjne, Jævnheden i deres Optræden. Om en af de betydeligste, Lars Kristensen, Ringe, blev der sagt: „Han var en af de rigtige Tillidsmænd. Han havde Ansvarsfølelsen og han havde Ydmygheden, fordi han altid havde det store Forbillede for Øje og bøjede sig i hele sin Færd for den levende, der ser dig.“ (Alfred Povlsen i sin Mindetale ved L. K.'s Jordefærd paa Ringe Kirkegaard, 26. November 1927). Den samme Karakteristik kunde umiddelbart overføres paa alle andre offentlige Tillidsmænd af samme Grundtvigianske Slægtled. Saadan var de alle. — Alle som en tilstræbte de det Gode i aaben Færd med Vilje til at „fægte med aaben Pande“. Aldrig forfaldt de til Intrigespil eller Udspredelse af Mistænksomhedens Sæd blandt deres Medmennesker. Altid handlede de under Ansvar for „den levende, der ser dig“. Derfor kunde de ogsaa vinde Sejrens Gaver med Taknemlighed.

Muligt vil en og anden indvende, at Ryslingefolkene dog viste sig at være ganske almindelige Mennesker under Rørdam-Striden i Begyndelsen af Tyverne, da Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Nazarethkirken maatte forelægges Højesteret til Afgørelse. Da satte de sig op mod hinanden, som andre gør det under Udvikling af Tvistigheder, og hver Part holdt paa sit, uden at vise den Trang til Ydmyghed og Eftergivenhed, som skulde være deres Særkende. Ja, dette kan siges med rimelig Begrundelse i Kendsgerninger, som ikke uden videre lader sig afvise. Man maa imidlertid gøre sig klart, hvilken Karakter denne Strid havde. Det var en Strid om det

bærende Grundlag for Valgmenighedens historiske Forkyndelse. De Gamle i Menigheden og mange Unge med dem følte sig dybt rystede over Rørdams nye Dogmeforklaringer. De kunde ikke bære det. De havde en Fornemmelse af, at den Mand, der skulde være deres aandelige Hjælper og Vejleder, tilføjede dem et frygteligt Slag i Hjærtekulen. Derfor vendte de sig mod ham. Jeg ved noget om, hvad dette kostede. Min Fader, som sad i Valgmenighedens Bestyrelse, havde ikke Ro Dag eller Nat, før han havde vundet Klarhed i Sagen, og besluttet, hvorledes han for sin Samvittigheds Skyld maatte stille sig. Han var paa dette Tidspunkt syg til Døden, og det var for ham en under svær Lidelse gennemført Kæmpeanstrengelse at gaa til et Brud med Rørdam, hvem han personligt satte højt. Min Fader vilde nødigt Strid, han, saa lidt som Mejeribestyrer Torben Jensen, Gislev, Valgmenighedens Formand, og de øvrige Mænd i og udenfor Ledelsen, som forbedrede Menighedens Deling. De handlede, som de gjorde, under Samvittighedens Lov, fordi de ikke kunde andet. Om det havde været nødvendigt at søge Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Kirken klaret ad retslig Vej, da der var Enighed om fælles Brugsret, kan underkastes forskellig Opfattelse. Det er en

Lars Kristensen, Ringe, født 19/11 1854 i Ringe, død samme Sted 21/11 1927.

mere praktisk Side af Sagen af underordnet Betydning i Forhold til Opgørets aandelige Karakter.

Mit eget Syn paa Delingen er i det væsentlige udtrykt gennem den andet Sted i Bogen (Side 72) citerede Udtalelse af Provst Carl Hermansen, Hjørring. Den historiske Ryslinge Valgmenighed kulminerede med Karl Povlsen, og med hans Død var en rig og mærkelig Periode afsluttet. Da Hjærtedefreden blev forstyrret under Rørdam, kunde man gerne tage en Rets-sag med, det var ikke saa afgørende, Hovedsagen var, at man fandt frem til en tilfredsstillende Løsning af Konflikten, saaledes som det virkelig skete. Rørdam selv er død og borte, og hans Dogmelærdomme, der vakte Striden, er vel næsten glemte, men om hans Person lever smukke Erindringer. For mig, der oplevede Striden i Frastand, staar han som den friske unge Kapellan, i hvem man saa den fremtidige Bærer af store Traditioner.

*

De fynske Grundtvigianere i 2. Generation var af høj Kvalitet, præget af de Ejendommeligheder, deres Udvikling havde medført. De satte en Ære i deres Jævnhed, uden nogen Sinde at glemme, at den jævne Stigning fører op mod høje Tinder, blot den fortsættes i lige Linie. Noget af det ejendommeligste i deres Tro og Trang var den Maade, hvorpaa de holdt „Øjet himmelvendt“, og dog „lysvaagent for alt skønt og stort her-neden“. Det kunde synes, som om de havde Evne til at se ind i Himlen. Ved Friskolelærer Peder Pedersens Jordefærd hørte jeg hans mangeaarige Kaldsfælle og nære Ven, Jørgen Nielsen, Nr. Lyndelse, udtale som sin skønne Tro, at den Bortgangne

Fra Mindefesten i Højby ved Klaus Berntsens Jordefærd 1927.

allerede i Himlen havde mødt den gamle Pagts Patriarker og andre af Historiens Store, som han i levende Live havde holdt saa højt i Ære, og ved anden Lejlighed hørte jeg en af Bevægelsens mest fremtrædende kvindelige Personligheder udtale, at en god Kvinde, som var gaaet bort, nu var i Paradiset blandt sine henfarne Kære i „den store hvide Flok“. Herfor havde man Vished gennem Jesu Ord til Røveren paa Korset „I Dag skal du være med mig i Paradiset“ — Ord, der omfattede alle og turde opfattes bogstaveligt. Disse Udtalelser betegner noget af det Dybeste og forklarer, hvorfor Begravelser som oftest havde Karakter af Mindefester, hvor man sagde Tak for det Liv, den Bortgange havde levet i Samfund med andre, og glædede sig over, at Sjælen havde fundet Fred i Himlen. Minde-

festerne over Karl Povlsen 1918 og Klaus Berntsen 1927 var de største og mest betagende, jeg har oplevet paa Fyn. Her var — henholdsvis i Ryslinge og i Højby — hele det Grundtvigske Fyn samlet til højtidsfuld Andagt og Taksigelse.

Der var lyst, hvor de færdedes, disse Mænd og Kvinder, for hvem Trosordet skabte, hvad det nævnede. Bethlehemsstjernen lyste over dem fra en næsten skyfri Himmel. Luften var Høstluft — mild og ren, Roserne voksede i Dale.

INDHOLD

Forord af Dr. phil. Hans Jensen	9
Hjemmelivet	13
Friskolen	27
Højskolen	38
Gymnastikpioneren Jens Ovesen	50
Valgmenigheden	57
Brødrene Karl og Alfred Povlsen	73
Komponisten Thorvald Aagaard	80
Landbrugsskolen	84
Folkelivet	94
Det forhandlende Venstre	106
Personligt Vidnesbyrd	124

LITTERATUR

- N. F. S. Grundtvig: Aabent Brev til mine Børn, 1839.
L. Frederiksen: Friskolebevægelsen 1852 og de følgende Aar.
Lange: Den danske Friskole.
Jørgen Nielsen: En gammel Friskolelærers Erindringer.
Jørgen Nielsen: Harald Holm.
Povl Hansen: Mine Minders Bog.
Grønvald Nielsen: Minder om min Barndom og Ungdom.
Klaus Berntsen: Erindringer.
N. Neergaard: Erindringer.
Jakob E. Lange: Erindringer fra Halvfjerdssindstve Aar.
Holger Begtrup: Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede.
Karl Povlsen: Paa Dybet.
Marie Povlsen: Mindeblade over Karl Povlsen.
Johan Skjoldborg: Bjærregaarden.
Marius Møller: Folkets Førere.
Ryslingebogen, Aargange 1905—37.
Danmarks Friskoleforenings Aarsberetninger 1900—1920.
Højskolebladet, Aargange 1898—1909.
Fyns Tidende, Aargange 1894—1933.
Svendborg Amts historiske Samfunds Aarsskrift, 1910.
Højskolesangbogen.
Friskolesangbogen.
N. F. S. Grundtvigs Festsalmer, samlet af Karl Povlsen til Brug i Ryslinge Valgmenighedskirke.
Ernst Borup og Fred. Nørgaard: Den danske Højskole i hundrede Aar.
Anders Nørgaard: Grundtvig og Danmark.
Siliam Bjerre: Dalum Landbrugsskoles Jubilæumsskrift.
H. R. Egebjerg: Svendborg Amts Skytteforeningers Jubilæumsskrift, 1915.
Hans Jensen: Lars Bjørnbak og den Bjørnbakske Bevægelse.
Johs. Monrad: Vilhelm Birkedal.
Thorkild Gravlund: Dansk Folkekarakter.
Ths. Larsen: En Gennembrudstid.
-

N. F. S. GRUNDTVIG

VÆRKER I UDVALG

Udgivet af Seminarieførstander *Georg Christensen*
og Professor *Hal Koch*

I Hundredeaaret for Grundtvigs Fødsel formede
Hostrup nogle Linier, som endnu staar ved Magt:

*En Vækker han var, som ingen før,
i Svaghedstider trange,
han banked saa fast paa Hjertedør
med store Syner og Sange;
hans Sang og Syner er Folkets Arv,
de rejse dets Mod, de styrke dets Marv,
de lyse for Slægterne mange.*

I Dag, over et halvt Aarhundrede senere, er Grundtvig samme virkende Kraft i sit Folk som dengang, ja, det er et Spørgsmaal, om hans Gerning og Arv nogen Sinde har kaldt paa *hele* det danske Folk som nu. Vi ærer i ham den store Digter, hvis Salmer og Sange i denne Tid som ingen andens kan samle vort Folk, og vi bøjer os for Frihedens Forkæmper, for Seeren og Føreren, der med større Kraft end nogen anden virkede for Kristenliv, nordisk Aand og Folkelighed.

Vort Slægtled har da ogsaa rejst Grundtvig et Minde, større og skønnere end noget, der er blevet en dansk Mand til Del, den for faa Aar siden indviede Kirke paa Bispebjerg Banke uden for København. Større endnu er dog det Minde, Grundtvig selv efterlod sig gennem det Jætte-

værk, som hans Skrifter er. De rækker fra hans „Optrin af Kæmpelivets Undergang i Norden“ og hans øvrige historiske og mytologiske Forfatterskab over hans kirkelige og folkelige Indsats med berømte Skrifter som „Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?“, „Kirkens Genmæle“ og „Skolen for Livet“ til hans digteriske Gerning med Perler som „Paaskelilien“, „Ny-aarsmorgen“ og de store Sangværker for den danske Kirke og Skole.

Om dette vældige Forfatterskab siger en af hans Biografer med Rette, at det rummer Tanker og Syner, der endnu ligger som Guld i Barrierer. Vil man blive i dette Billede, kan den Ud-gave af Grundtvigs Skrifter, der udsendes af Seminarieførstander Georg Christensen og Professor Hal Koch, betegnes som en Udmøntning, en Løftning af de skjulte Skatte. Udgaven bliver paa 10 Bind. Heraf vil 6 Bind bringe de religiøse, historiske, mytologiske og folkeopdragen-de Skrifter, altsaa væsentlig Prosaen. I 4 Bind vil Digte og Salmer bliver samlet. Foruden med de nødvendigste Noter vil hvert Bind blive forsynet med en udførlig Indledning til Indførelse i den paagældende Del af Forfatterskabet og til Klarlæggelse af de store Linier.

Af N. F. S. Grundtvigs „Værker i Udvalg“ fore-ligger nu (Efteraaret 1942) fire Bind, nemlig de to første Prosabind (I og II) og de to første Poesibind (VII og VIII). De koster pr. Bind 17 Kr. 50 Øre uindbundet, 28 Kr. indbundet. Subskription er bindende for hele Værket.

GYLDENDAL

MARTIN PEDERSEN giver i sin Bog en Skildring af dansk grundtvigsk Bondekultur, som den formede sig paa Sydfyn i dette Aarhundredes første Periode, den for det danske Samfund saa lyse og lovende Tid mellem 1900 og 1914. Det er en Bog — og en meget smuk Bog — om, hvorledes Arven efter Grundtvig, vort Folks mest centrale Førerskikkelse, virkede i Praksis, naar den grundtvigske Paavirkning fra Kirke og Højskole havde nedfældet sig i en Befolkning og var kommet til at præge dens Holdning i det daglige og over for Samfund og Aandsliv. Vistnok intet Sted i Landet er dette sket som paa Ryslingeegnen, den Egn, hvor Kristen Kold i 1857 begyndte sin Højskolevirksomhed, og hvor Vilh. Birkedal grundlagde den første Valgmenighed.

Martin Pedersen medbringer den vigtigste Forudsætning af alle for at kunne løse den foreliggende Opgave: han er født i selve det Miljø, han skildrer, og kender intimt de Mennesker, hvis Liv og Livssyn han fortæller om. Han siger selv, at det er Paavirkningen i Hjemmet, Højskolebesøg, Møder og Kirkegang, der har været bestemmende for hans Udvikling. Naar hans Bog om det grundtvigske Sydfyn er skrevet med saa megen Varme og med den Kærlighed, der ifølge Grundtvig først kan gøre en Mand klog paa det, han vil forstaa, skyldes det altsaa, at Bogen behandler sin Forfatters egne aandelige Forudsætninger, som han stadig fuldt vedkender sig. Skriftet er et Bidrag af Betydning til den verdensberømte danske Bondestands Kulturhistorie.

G Y L D E N D A L